

284025

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE
NORMAL İŞİTEN ÇOCUKLARA İŞİTME
ENGELLİ VE NORMAL İŞİTEN YAŞITLARINA
KARŞI UYGUN İLETİŞİM DAVRANIŞLARININ
KAZANDIRILMASI**

**Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı
BİLİM UZMANLIĞI TEZİ**

Mesude UĞURLU

ANKARA - 1985

**T.C.
HACETTEPE UNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE
NORMAL İŞİTEN ÇOCUKLARA İŞİTME
ENGELLİ VE NORMAL İŞİTEN YAŞITLARINA
KARŞI UYGUN İLETİŞİM DAVRANIŞLARININ
KAZANDIRILMASI**

**Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı
BİLİM UZMANLIĞI TEZİ**

Mesude UĞURLU

**Rehber Öğretim Üyesi
Doç Dr. Nurder ÇALIŞAL**

ANKARA - 1985

İ Ç İ N D E K İ L E R

	<u>Sayfa</u>
G İ R İ Ş	1
GENEL BİLGİLER	5
Sosyal Temel İhtiyaçlar	5
İletişim Nedir?	6
İletişimde Temel Öğeler	7
Konuşma	7
İşitme	7
İletişimde İşitme Kaybının Önemi	8
İşitme Kaybının Tanımı	8
Normal işiten ve işitme engelli çocuklarda dil gelişimi ..	8
İşitme engelli çocuğun kişilik gelişimi ve sosyal uyumu ..	10
Okul Öncesi Dönemde Bulunan Çocuklarda İletişim	11
Okul Öncesi Eğitim	13
Okul öncesi eğitim nedir?	13
Okul öncesi eğitimin yararları	14
Çocuk-çocuk etkileşimi	14
Olumlu benlik gelişimi	15
İşbirliği	16
Paylaşma	16
Model olma, taklit ve ödül	16
Okul öncesi eğitim programları	17
Oyun	17
Sanat Etkinlikleri	19
Okul Öncesi Dönemde İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Çözüm Yolu Olarak Entegrasyon	21
Entegrasyon Nedir?	21
Entegrasyonun avantajları	21
Entegrasyon programlarında normal işiten ve işitme engelli çocukların etkileşimi	23
Entegrasyon Eğitimde Aile ve Çevre	25
Entegre Eğitim Programları	25

	<u>Sayfa</u>
Çevre düzenlemesi	25
Eğitimcinin rolü	28
Entegre anaokulunda oyun	29
Entegre eğitimde sanat	30
Türkiye'de Okul Öncesi Dönemde Bulunan İşitme Engelli Çocukların Eğitimi	31
ARAŞTIRMA YAYINLARI	32
ARAŞTIRMANIN AMACI	38
ARAŞTIRMA YÖNTEM VE ARAÇLARI	43
Araştırma Evren ve Örneklemi	43
Örneklem Grubunun Oluşturulması	43
Araştırmanın Deseni	49
Veri Toplama Yöntemi	50
Çalışma Planı	50
Ön-Son Test Uygulamaları ve Eğitim Programları	54
Verilerin Analizi	67
B U L G U L A R	68
T A R T I Ş M A	137
S O N U Ç	152
Ö N E R İ L E R	158
Ö Z E T	160
K A Y N A K L A R	164
E K L E R	

T A B L O L A R I N D İ Z İ N İ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1 : Deney Grubunda Deneklerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı	46
Tablo 2 : Kontrol Grubunda Deneklerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı	47
Tablo 3 : Deney Grubunun 15 Eğitim Seansında, Eğitimci Tarafından Kullanılan Tekniklerin Etkinliklere Göre Dağılımı	61
Tablo 4 : Eğitim Programlarında Temel Alınan Aktivitelerin Uygulama Seanslarının Mekanlara Göre Dağılımı	66
Tablo 5 : Eğitim Programlarında Evcilik Köşesinde Oyun Etkinliğinde Yer Alan Konuların Seans Sayılarına Göre Dağılımı	66
Tablo 6 : Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşite Deneklerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Olumlu Davranışlarının, Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması.....	69
Tablo 7 : Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen " Olumsuz Davranışlarının" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Far Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması	71

- Tablo 8 : Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Denek-
lerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Öğretme Stra-
tejilerini Kullanma" Davranışlarının, Normal İşiten Denek-
lere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında
Fark Olup Olmadığının (Mann-Whitney U Testine" Göre Karşı-
laştırılması 73
- Tablo 9 : Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Denek-
lerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfade-
lerindeki "Sözcük Sayısının" Normal İşiten Deneklere ve
İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark
Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaş-
tırılması 75
- Tablo 10: Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal işiten Denek-
lerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfade-
lerindeki "Cümle Çeşitlerinin" Normal İşiten Deneklere ve
İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark
Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaş-
tırılması 77
- Tablo 11: Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Denek-
lerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen
"Olumlu" Davranışlarının, Normal İşiten Deneklere ve
İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark
Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaş-
tırılması 79
- Tablo 12: Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Denek-
lerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen
"Olumsuz" Davranışlarının, Normal İşiten Deneklere ve
İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark
Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaş-
tırılması 81

- Tablo 13: Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Denek-
lerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen
Öğrenme Stratejilerinin Normal İşiten ve İşitme Engelli
Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının
"Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 83
- Tablo 14: Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Denek-
lerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Cüm-
lelerdeki Sözcük Sayısının Normal İşiten Deneklere Karşı
Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U
Testine" Göre Karşılaştırılması 85
- Tablo 15: Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Denek-
lerin "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Sö-
zel İfadelerindeki Cümle Çeşitlerinin, Normal İşiten De-
neklere ve İşitme Engelli Deneklere karşı Kullanımı Ara-
sında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine"
Göre Karşılaştırılması 87
- Tablo 16: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Denek-
lerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Olumlu" Dav-
ranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli De-
neklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının
"Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 89
- Tablo 17: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Denek-
lerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Olumsuz" Dav-
ranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli De-
neklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının
"Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 91

- Tablo 18: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Öğrenme Stratejilerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 92
- Tablo 19: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelelerdeki "Sözcük Sayısının" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması... 93
- Tablo 20: Ön test Sırasında Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerindeki "Cümle Çeşitlerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması ... 95
- Tablo 21: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen "Olumlu" Davranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 97
- Tablo 22: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen "Olumsuz" Davranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 98
- Tablo 23: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Evcilik köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen "Öğrenme Stratejilerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 99

Tablo 24: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerindeki "Sözcük Sayısının" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 100

Tablo 25: Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerindeki "Cümle Çeşitlerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 102

Tablo 26: Deney Grubunda, "Serbest Resim Etkinliği" Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri 104

Tablo 27: Deney Grubunda, "Serbest Resim Etkinliği" Sırasında, Normal İşiten Deneklerin, Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri 106

Tablo 28: Deney Grubunda, "Serbest resim" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Öğrenme Stratejilerinin" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri 108

Tablo 29: Deney Grubunda "Serbest Resim" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri 110

Tablo 30: Deney Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu" Davranışlarının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	111
Tablo 31: Deney Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	113
Tablo 32: Deney Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Öğrenme Stratejilerinin" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	115
Tablo 33: Deney Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği, Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	116
Tablo 34: Kontrol Grubunda "Serbest Resim" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin, Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu Davranışlarının" Ön ve Son test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	117
Tablo 35: Kontrol Grubunda "Serbest Resim" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin, Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	119

Tablo 36: Kontrol Grubunda, "Serbest Resim" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Öğrenme Stratejilerinin" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	121
Tablo 37: Kontrol Grubunda, "Serbest Resim" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	123
Tablo 38: Kontrol Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	124
Tablo 39: Kontrol Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre, "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	126
Tablo 40: Kontrol Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri	128
Tablo 41: Serbest Resim Çalışmasında, Eğitimcinin Yönlendirilmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı Gösterdikleri "Olumlu" Davranışlarının, Ön Test Gözlemlerine Göre Fark Gösterip Göstermediğinin "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması	129

- Tablo 42: Serbest Resim Çalışmasında, Eğitimcinin Yönlendirilmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Örenme Stratejilerinin" Ön Test Gözlemlerine Göre Fark Gösterip Göstermediğinin "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 131
- Tablo 43: Serbest Resim Çalışmasında, Eğitimcinin Yönlendirilmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Girme" Oranının, Ön Test Gözlemlerine Göre Fark Gösterip Göstermediğinin "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 133
- Tablo 44: "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Eğitimcinin Yönlendirmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı Gösterdikleri "Olumlu" Davranışları, Ön Test Gözlemlerine Göre Far Gösterip Göstermediğinin "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 134
- Tablo 45: "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde, Eğitimcinin Yönlendirmesi Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Girme" Oranının, Ön Test Gözlemlerine Göre Fark Gösterip Göstermediğinin "Mann-Whitney U Testine" Göre Karşılaştırılması 136

G İ R İ Ő

Yaşadığımız sürece, toplumdaki en önemli uğraşlarımızdan biri ve sosyal ilişkilerin kaynağı, diğer insanlarla kurduğumuz ilişkilerimizdir. Bu ilişkiler doğumla birlikte, ilk kez ailede başlar. Büyüme ve gelişimle beraber, genişleyen çevrede karşılaşılan başka insanlarla, olumlu ilişkiler kurma çabasıyla devam eder.

Olumlu ilişkiler kurma çabası, sosyal gelişimin değişmez kuralıdır (1). Bu kural insanları iletişim kurmaya zorunlu kılan faktörlerden bir tanesidir. İletişim terimi ile, bir organizma tarafından üretilen ve başka organizmalar için anlamlı olan ve birbirlerinin davranışlarını etkileyen simgeler kastedilmektedir (1). İletişimin gerçekleşmesi ve sürekliliği için, bireylerin karşılıklı olarak mesajları algılayabilmesi ve uygun mesajlar üretebilmesi gerekmektedir, iletişimde; tek taraflı iletişimi başlatma ve mesaj üretme sözkonusu değildir, karşılıklı etkileşim önem kazanmaktadır (2). Günlük yaşantıda yaygın olarak insanlar arasında kullanılan iletişim şekli konuşmadır. "Dil iletişim ve düşünme süresi için kararlaştırılmış, kurallara göre kullanılan simgeler takımıdır". Konuşmayı öğrenme ise, dilin kazanılması ile ilgilidir. Konuşmanın öğrenilmesi için, bireyin aynı dili konuşan bireyler arasında olması gerekmektedir. Konuşmanın kazanılması ve geliştirilmesinde, sosyal çevrenin önemi, bireyi konuşmaya güdülemesidir. Kişi çevresindeki diğer konuşan bireyleri görerek ve duyarak konuşmaya ait bazı bilgi ve becerileri öğrenebilmektedir. İletişimde işitme temel bir öge olmaktadır. Çocuklar, sadece işittikleri ve işitmeleri devam ettiği sürece konuşmayı öğrenirler. İşitmenin olmaması konuşmaya, dolayısıyla da karşılıklı iletişim kurmaya engel olmaktadır (1,2,3).

İşitme engelli çocukların teşhisleri geciktiğinde ve iyi bir eğitim almadıklarında, dil gelişimlerinin, normal işiten yaşıtlarına göre çok geri olduğu ve normal işitenlerle iletişimden kaçındıkları görülmektedir, aynı şekilde normal işiten çocuklar da, işitme engelli çocuklardan yeterli bir şekilde mesaj alamadıklarından, iletişim kurmaktan kaçınabilmektedirler (4,5). Bu ise işitme engelli çocukların problemlerini artırmaktadır. Erken yıllarda normal işiten çocuklara verilen eğitimle, onların, işitme engelli çocukları tanımaları, benimsemeleri ve eğitimlerine destek olmaları sağlanabilir. Erken yıllarda işitme engelli çocuklara karşı kazanılan bu olumlu davranışlar ilköğretim ve daha sonraki yıllarda da devam eder. Bu ise, toplumun, işitme engelli bireylere karşı eğitilmesi ve işitme engellileri, normal işiten bireyler gibi kabul edilmesi demektir (1,2,3,5).

Toplumda, normal işiten bireyler tarafından red edilen ve uygun iletişim stratejilerini kullanamayan işitme engelli bir bireyde olumlu benlik gelişimi engellenerek, güvensiz, bağımlı ve üretken olamayan, uyumsuz özellikler görülebilir. Erken yıllarda, işitme engelli çocukların, diğer çocuklar gibi, tüm gelişim alanlarında desteklenmesi için anaokulundaki okul öncesi eğitim programlarına katılmaya ihtiyaçları vardır (5). Erken dönemde, iyi düzenlenmiş bir entegre eğitimle diğer insanların arasına kaynaşan ve onlarla iletişime girebilen işitme engelli bir çocuk, ilerdeki yaşantısında olgunlaşarak, kendine güvenen, bağımsız ve üretken bir birey olarak topluma hizmet edebilmektedir. Erken dönemde düzenlenen eğitim programlarında yer alan aktivitelerin çoğunluğu oyundur. Birçok yazar, gereğince oyun oynamayı öğrenemeyen çocuğun daha sonraki gelişimlerinde sürekli olarak, güçlüklerle karşılaşacağını savunmaktadır, bu ise; işitme engelli çocukların, normal bir okul öncesi eğitim programında, normal işiten yaşıtları ile kaynaştırılarak eğitime katılma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır (6,7). Eğitim programının etkili olabilmesi için uygun tekniklerin seçilerek kullanılması gerekmektedir. Eğitim programları içinde, seçilen sınıflarda, sosyal etkileşim sırasında, davranış kazandırma teknikleri

rahatlıkla kullanılabilir. Bu tekniklerden en çok kullanılanlardan bir tanesi de, Operant koşullandırmadır (8). Davranış ve yeteneklerin gelişiminde, genellikle çocukların taklit yoluyla davranışları öğrendikleri ve öğretmenlerinin yanı sıra, yaşlılarını da model aldıkları bilinmektedir (5).

Doğal konuşma ortamı içinde bulunan işitme engelli çocuk, kendi yaş grubunun kullandığı canlı vurgulamaları, ses iniş ve çıkışlarını jest ve mimikleri olaylara bağlı olarak dinleme ve izleme olanağı bulur. Böylece işitme kalıntısını dinamik olarak kullanır ve işitme aletini daha iyi kullanmak ister (9.10).

İletişimsel yeteneklerin gelişiminde, dinleme, taklit etme, spontan olarak dili kullanma, kavram gelişimi, mukayese etme yeteneği, kendinin ve diğer insanların duygularını ifade etme, konuşma seslerini doğru olarak çıkarabilme, bağımsız olarak düşünebilme ve sonuç çıkarma gibi bazı davranışların kazandırılması amaçlanmaktadır (5). Bu davranışlar ise rahat ve doğal bir ortam olan, serbest resim etkinliği Yap-boz gibi manipülatif oyunlar, parmak ya da fırça ile boyama, bloklarla inşaa, su oyunları gibi serbest oyunlar, sosyal rolleri almayı gerektiren evcilik köşesinde kazandırılabilir. Bunlar, yaratıcılığı geliştirici ve çocukların kendi yetenek ve gelişimlerini fark ettirici materyallerin nasıl kullanılacağını ve arkadaşları ile nasıl paylaşılacağını öğreten oyunlardır (11).

Özel eğitim alanında, literatüre bakıldığında, işitme engeli çocukların eğitimi ile ilgili araştırmalara sıklıkla rastlanmaktadır. İşitme engeli çocukların eğitimi ile ilgili son araştırmalar ise entegrasyon alanında yoğunlaşmaktadır. Ancak yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmekte, bunun yanı sıra, özel eğitim alanının entegrasyon çalışmaları ile genişletilebileceği de savunulmaktadır (4).

Ülkemizde, entegrasyon çok sınırlı bir şekilde bazı ilk ve orta öğrenim durumlarında uygulanmakta, okul öncesi dönemde ise uygulamalar küçük çapta bazı üniversitelerin bünyesinde pilot çalışmalar niteliğinde yapılabilmektedir. Dış ülkelerdeki çalışmalara bakıldığında, okul öncesi dönemlerde, işitme engeli çocukların entegrasyonu ile ilgili başarılı sonuçların görülmesi böyle bir çalışmanın planlanmasında ve uygulanmasında, güdüleyici bir etken olmuştur.

Bu araştırmada, okul öncesi dönemdeki beş-altı yaş grubu işitme engelli çocukların, yaşlıları olan normal işiten çocuklarla anaokulu eğitim programında kaynaştırılarak, seçilen uygun eğitim teknikleri ile normal işiten çocukların birbirlerine ve işitme engelli çocuğa karşı sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinin desteklenmesi amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın sonucunda elde edilen bulguların, planlanan entegrasyon programlarının yönlendirilmesinde yararlı olabileceği düşünülmektedir.

GENEL BİLGİLER

Yaşamın başlangıcında görülen ilk sosyal davranışı çocuğun anneye olan bağımlılığıdır. Daha sonra diğer insanlarla ilişki kurmak, sosyal yaşamdaki en önemli uğraşlarından biri haline gelir. Sosyal gelişimin kaçınılmaz ve devamlı kurallarından biri, diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurma çabasıdır (1).

SOSYAL TEMEL İHTİYAÇLAR

İnsan, tartışmasız olarak sosyal bir varlık kabul edilmektedir ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal temel ihtiyaçların da kabul edilmesi gerekmektedir. Sosyal temel ihtiyaçlar şöyle özetlenebilir:

a) Arkadaşlık kurma ihtiyacı;

Her birey en az bir kişi ile ilişki kurma ihtiyacındadır. Bu ihtiyacın engellenmesi bireyde pekçok uyumsuzlukların nedeni olabilir. Her birey sevmek ve sevilmek ihtiyacını, en az bir başka bireyle sıkı ilişkiler kurmak ve devam ettirmek suretiyle doyurabilir.

b) Bir gruba ait olma ihtiyacı;

Her birey toplumsal bir varlık olarak bir grup üyesi olma ihtiyacındadır. Birey içtenlikle kabul edildiği bir grubun mutluluğu için çalışabilir.

c) Bir statü ve prestij sahibi olma ihtiyacı ;

Her birey üyesi bulunduğu grupta, kendi yetenekleri ile bağdaşan bir yere ve prestije sahip olma ihtiyacındadır. Diğer grup üyeleri, her bireye

bireyin yeteneklerine uygun bir yer vermelidir. O grup içinde, hakları ve o gruba karşı sorumlulukları olmalıdır. Birey ise bundan büyük bir haz duyar.

d) Sosyal güvenlik ihtiyacı;

Her birey üyesi bulunduğu grubun üyelerinin kendine güvenmesini bekler. Bu onun ihtiyacıdır. Bireye gösterilen güven, bireyin başkalarına güvenini motive eder.

e) Birşey yapma, bir işe yarama ihtiyacı;

Her birey ait olduğu toplumda bir şey yapmak, bir işe yaradığını görmek ister. Her grup üyesinin başarılı olacağı bir sorumluluk verilmelidir. Bunun sonucunda, birey, o grup için yaptığı bir önemli işi olduğunu görecektir ve kendi benliğine olan saygısı artacaktır.

f) Bağımsızlık ihtiyacı;

Her birey, bağımsız olma ihtiyacındadır. Grubun her üyesi, kendine yeter hale gelmesi için amaçlar kazanmalıdır (13).

Çocukluk döneminde sosyal temel ihtiyaçların karşılandığı en önemli uğraşılardan biri " oyun" dur. Salivan ve Piaget'e göre; çocuğun çocukla oynaması ve çocukların birbirleri ile iletişim kurması kişinin kendini ve diğerlerini anlamasına,duyarlılık kazanmasına yol açmakta, ayrıca karşılıklı arkadaş ilişkisinin gelişmesinde de etkili rol oynamaktadır (14). Oyun, çocukların kendi kendilerini ifade edebildikleri ve en bağımsız oldukları, sosyal, dil, zihin becerilerini geliştirebilecekleri en uygun ortam olarak düşünülmektedir (15).

İLETİŞİM NEDİR ?

İnsanlar, sosyal temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için birbirleri ile iletişim kurmak zorundadırlar. Genellikle iletişim terimi ile "bir kaynak

ya da, konuşmacıdan, bir hedef ya da dinleyiciye bilgi aktarımı" kastedilmektedir (16). Bir diğer tanımda ise, "iletişim: bir organizmanın ürettiği, başka organizmalar için onlamı olan ve böylece onların davranışlarını etkileyen sinyallerden oluşmaktadır" şeklinde bir açıklama bulunmaktadır (1). İletişimde bulunan öğeler şu şekilde gösterilebilir;

" Kaynak - Mesaj - Kanal - Alıcı "

Kaynağın mesajının alıcıya iletilmesi gerekir, bu iletişimin olması için de uygun bir ortam gereklidir. Bu ortama ise "Kanal" denir (3).

İletişim sırasında dile ait ve sözel olmayan çeşitli bileşikler bir araya gelerek dinleyici tarafından hem anlaşılabilir hem de uyarlanan bir mesajı meydana getirmektedirler. Bu bileşikler içinde konuşmacı ve dinleyici etkileşiminin devam etmesi için gerekli sinyaller bulunmaktadır (17).

İLETİŞİMDE TEMEL ÖGELER

a- Konuşma;

Konuşma veya sözlü iletişim insanoğlunun günlük yaşantısında en çok kullandığı araçlardan biridir. Konuşmanın öğrenilmesi ve kullanılması için, bireyler arasında ortak bir dile ihtiyaç vardır. Dil aracılığı ile birey; düşünce, duygu ve ihtiyaçlarını diğer bireylere rahatlıkla aktarabilir, bu ise kolay ve sürekli bir iletişimi gerçekleştirir. Konuşmanın ilk fonksiyonlarından biri, sosyal adaptasyonu sağlayan iletişim düşüncesidir (3,17,18).

b- İşitme;

İnsanoğlu kendi, gereksinimleri ile dış-çevre koşulları arasındaki ilişki ve bağdaştırmayı duyuları yolu ile sağlar. Bu duyular; görme, işitme, koklama, dokunma ve tatmadır. Bunlar arasında işitme, bireyin çevresi ile ilişki kurmasında yararlandığı duyuların başta gelenlerinden biridir (19). İletişimin iki temel ögesi olarak, konuşma ve işitme kabul edilmektedir. Aynı

zamanda, konuşma da işitme yolu ile kazanılmaktadır (6).

Diğer taraftan, işitme hayatın kendisi ile, ilişki kurmamızı sağlayan bir duyumdur. Hayatın ritmi bunu bize açıkca göstermektedir. Tamamen sessiz bir ortamda olsak bile, kendi kalp atışlarımızın sesini duyabiliriz (20).

İşitme ve anlama, insanoğlunun diğerinsanlarla ilişki kurma yoludur. Doğal olarak bu da dil aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bu özellik ise, insanı sosyal bir varlık yapar, düşünmesini, konuşmasını, kendini ve düşüncelerini ortaya koymasını sağlar (20).

İLETİŞİMDE İŞİTME KAYBININ ÖNEMİ

a- İşitme kaybının tanımı;

İşitmenin gerçekleşmesi için : a) sesin olması b) sesin kulağa ulaşması c) o, sesin insan kulağının alabileceği frekans ve şiddet sınırları içinde olması d) kulaktaki dış, orta ve iç bölümleri aşması e) merkeze ulaşması ve merkezce algılanması gerekmektedir. Bu işlevlerden birinin aksaması işitme engelini ortaya çıkarabilmektedir.

İşitme özürü değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan biri şöyledir; "çok hafif dereceden, çok ileri dereceye kadar farklılık gösteren işitme yetersizliği durumu, işitme özürünü ortaya çıkarmaktadır." Bir diğer tanımda ise; bireyin işitme duyarlılığının onun gelişim, uyum özellikle iletişimdeki görevlerini yeterince yerine getirememesi halidir" şeklinde açıklama yapılmaktadır (3).

b- Normal işiten ve işitme engelli çocuklarda dil gelişim;

Normal gelişim gösteren bir çocukta, dilin gelişmesi, doğumda anne ile çocuk arasındaki bütün duygusal ve duyuşsal haberleşme ile başlayan ardışık olayları içerir. Annenin içgüdüsel davranışta bulunarak, çocuğuna bakarken onu rahatlatan konuşması, çocuğun çevre diline hakimiyetini elde etmesini

sağlar. Çocuk dili annesinin kucağında öğrenmeye başlar. İşitme engeli olan bir çocuğun durumunun, dilin normal gelişmesini engellemesi beklenebilir.

Normal gelişim gösteren bir çocukta, işitme başlangıcından itibaren faaldir. Annenin adımları ve sesi kuru bir çocuk bezinin geldiğini bildirirken, tabak ve bardak sesleri, yemeğin habercisidir. Çocuk, aynı zamanda seslerin kaynağını dinleyip, aramaya başlar. Üç aylık bir bebek insan sesine, konuşmasına karşılık verir. Artık duyduğu sesleri taklit etmeye başlar, taklit ettiği sesler ise, annesinin sesi, gülüşüdür. Bu aşamada, kulak büyük önem kazanmaya başlar. İlk çıkarılan sesler, konuşma dünyasının ritmini, ses tonunu ve alçalma, yükselme derecesini ele alır. Altı aylık olduğu zaman, çıkardıkları seslerle deneyim kazanarak, kendi bebeklik konuşmalarını işitme sayesinde, kendi sesini kontrol ederek, geliştirmeye başlar. Bir yaşına gelen çocuk, artık dilin ritm ve melodisini bilir. Böylece kelimelerini kullanmaya başlar ve kelime hazinesini hızla geliştirir, yaptıkları hatayı dinleyip tekrar düzeltebilir. İşitme yolu ile kazanılan bu iletişim ve çaba sayesinde basit cümleler kurma ve kelime hazinesinin gelişimi hızlanır. İki yaşında; çocuk sözlü ve dile ait kalıpları tekrar etmeye başlar böylece insanlarla kurduğu iletişimsel davranışları gelişir.

Geçirilen tüm bu aşamalar sonucunda, çocuklar başkaları ile anlaşma ve haberleşme aracı olan, bilgi olmanın ve soyut düşüncede yer almanın temeli olan insana özgü dili kazanırlar (20,21).

İşitme engelli bir çocuğun, işitme engeli yüzünden, bu aşamalardan geçememesi kaçınılmaz bir şekilde pek çok problemi de beraberinde getirmektedir (20).

İlk yıllarda, işitme engelli çocuklar normal işiten yaşlıtlarına çok benzerler. Sensöri-motor dönemde, nesnelere ve fizik evreni, çevresinde olan şeylerle ilişkilerini keşfederler. Ancak dikkat edildiğinde bu dönemde bile, ebeveynleri ile olan etkileşim kalıplarının, yaşlıtlarından farklı olduğu görülebilir. Aynı yaştaki bir normal işiten çocuğa göre kontrol daha fiziksel-dir. Normal işiten çocuk ve ebeveynleri için, iyi belirlenmiş sözel iletişim kalıpları vardır. Çocuğun verdiği cevaplarla karşılıklı olarak ilişkiler

gelişirken ki bu durumda dil gelişimini güdüler (Goss; 1970, Snow; 1972). Oysa pekçok işitme engelli çocukta bu durum böyle değildir. Çünkü onlar minimal cevaplar verebilirler. Bu durumda ailenin ifadelerini kısaltır, basitleştirir ve hareketleri ortaya çıkarır. Bu tepkiler sonucunda ailenin beklentileri azalmıştır şüphesiz bu da pekçok işitme engelli çocukta güvensizlik, pasiflik ve bağımlılık davranışlarını ortaya çıkarır (Levine; 1976) (22).

c- İşitme engelli çocuğun kişilik gelişimi ve sosyal uyumu

İşitme engeli, dışarıdan uyarılar alınmamaya başlanıldığı zaman ortaya çıkar. İnsan sesi bu uyarımlar arasında olmaz ise, çocuk içinde yaşadığı toplumda bireylerle iletişim kurmadan yaşamını devam ettirir. İşitme engelli kişilerin, duyan insanlardan ayrı olmasının sonucunda ortaya çıkan, antisosyal davranışların altında, yalnızlık, içe dönüklük bulunmaktadır (20).

Dil gelişiminde yetersizlik gösteren işitme engelli çocuklar iletişimin farkında olsalar bile yani, dinleyicinin gereksinimlerini ve sosyal çevrenin isteklerini bilseler de, mesajın sürekliliği ve değişim için sintaktik ve semantik yapıları kazanmış olmaları gerekmektedir (17).

Kişilik kavramının çocukta, yaşamın ikinci ve üçüncü yılında gelişmeye başladığı ve dilin gelişmesine ve eğitime çok sıkı bir şekilde bağlı olduğu genel olarak bilinmektedir. Sınırlı bir çevrede büyüyen işitme engelli çocukların pek çoğunun, sağlıklı iletişim kuramamaları nedeniyle, normal işiten çocuklara, göre kişiliklerinde düzensizlik ve uyumsuzluk ortaya çıkabilmektedir. Çok erken yıllarda, işitme engeli olan çocuklarda genellikle yalnızlık belirtileri görülmektedir. İşitme engelli çocuklar, ailede, aile bireyleri özellikle de kardeş ilişkilerinde yalnız kalabilirler. Anne ve Baba koruyucu bir tutum geliştirirken, kardeşlerine karşı uygun iletişimsel davranışlar geliştirebilirler. Anne ve Babanın aşırı koruyucu tutumunun sonucunda, işitme engelli çocukta bağımsızlık gelişerek, olumlu benlik kavramının gelişmesi engellenebilir. Bu ise işitme engelli çocuğun diğer insanlarla iletişim kurmasını daha çok zorlaştırarak, toplum tarafından red edilen birey olarak yetişmesine neden olur ve bir kısır döngü içinde kalabilir. Diğer

tarafından Harput (1978), çocukların moral, sosyal ve kavram gelişimi için yaşlıları ile iletişim kurmasının gereği üzerinde durmaktadır. İşitme engelli çocuklar da, bireysel özelliklerine göre farklı davranışlar gösterebilmektedirler. Aynı, normal işiten çocukların tepkilerine benzer tepkiler göstererek ya geri çekilebilir ya da saldırgan davranışlar gösterebilirler. İşitme engelli çocuklar için verilebilecek çok belirgin kişilik özellikleri yoktur, bazıları sakin, bazıları hareketli, bir kısmı ılımlı, bir kısmı zeki, bir kısmı da apatik olabilir.

İşitme engelli çocuklar, iletişim için gerekli olan duyu organının eksikliği yüzünden, çevrelerindeki dünya ile olan ilişkileri esas itibarı ile değişmiş olan insanlardır.

İşitme engelli bir kişi, basit olarak, işitme ve sesleri yorumlama yeteneği eksik olan kişi değil, kendi varlığının kökünde yatan sıkıntıların etkisinde kalarak, kendini geliştirmeye çalışan bir insandır (17,20,23),

OKUL ÖNCESİ DÖNEMDEKİ ÇOCUKLARDA İLETİŞİM

Okul öncesi dönemdeki çocuklarda, oyun ve dil kullanılan iki ana sembolik iletişim tarzı olarak görülmektedir. Bu iki sistemin birbiri ile kaynaşması sonucunda kişiler arası anlaşma becerileri gelişir (Piaget-Inhelder, 1969 ; Kretschmer 1972). Pekçok araştırmacı tarafından belirtilen gelişim hiyerarşisinde açıklandığı gibi "oyun; tanıdık sözsüz bir ortam yaratmasıyla, dil alış-verişini kolaylaştırarak, dilin gelişmesine destek olur" (Garvey ve Hogan; 1973).

Oyun yoluyla, çocuklar dilin tüm verilerini bolca kullanma fırsatı bulurlar. Garvey ve Hogan, okul öncesi dönemdeki çocukların oyun yoluyla dil kullanımında, daha karmaşık ve uzunca cümleler kurduklarını görmüşlerdir. Eğitiminin yönlendirmesi sonucu dil becerilerini, çocuklar daha fazla kullanabilmektedirler.

Sosyal iletişim becerileri arttıkça, karşı iletişim yapısı, sosyal bağlılığı sağlayabilmek ve organize etmek açısından önem kazanmaktadır.

(Smilansky, 1968; Garvey ve Hegan, 1973) (24). Oyunun iletişimin temel ögesi olan, dil üzerindeki etkisi, yaygın bir görüş olarak bilinmektedir. Ancak iletişim ve etkileşimde çocukların dili kullanmadan da bazı önemli mesajları verebildikleri ve bunların yetişkinler tarafından değerlendirildiği de bilinmektedir. En azından çocuklar, içinde buldukları farklı ruhsal yapılarını davranışlarıyla yansıtabilirler. Eğitimciler, iletişim terimini tamamiyle dile dayalı olmayan aktiviteler içinde de kullanmaktadırlar. Örneğin iletişimin anlamını ortaya koyan, müzik, modern dans, dramatizasyon ve sanat etkinlikleri eğitim programlarında sıklıkla yer almaktadır (25,26).

Sosyal iletişimin, çocuk açısından önemi kapsamlı bir şekilde araştırılmıştır (Guralnick,1976; Hortup,1978; Strain, Coke ve Apolloni,1976; Strain, ve Fox 1981). Sosyal iletişimin, çocuklar için sadece sosyal yeteneklerin gelişmesinde değil aynı zamanda motor, dil, moral ve duygusal gelişimde de önemli bir yer aldığı savunulmaktadır (27).

İletişimsel becerilerin gelişmesi için çocukların herşeyden önce yaşatmaları ile sosyal bir etkileşim içine girmeleri gerekmektedir. Sosyal etkileşim çocukta olumlu benlik gelişimini sağlayarak, kendini kabullenme ve başkalarını kabullenme duygularını güçlendirmektedir. Sosyal etkileşim, temel sosyal ihtiyaçların doyurulması için gereklidir. Güçlü bir sosyal etkileşimde olumlu benlik gelişiminin yanı sıra, bağımsız birey olma, paylaşma, işbirliği gibi toplumsal temel ögeler yerleşir.

Sosyal davranış becerileri, model alma ve taklit edilen davranışların pekiştirilmesiyle gelişmektedir. Diğer bir deyişle sosyal öğrenme; gözlem yapma yada örnek alarak öğrenme (observational learning or modeling) şeklinde açıklanabilir. Davranışların kalıcı olması ise verilen pekiştireçlerle sağlanır ki buda "operant" şartlanmadır. Sosyal davranışların gelişmesinde etkili, olan yetişkin modellerinin yanı sıra, çocukların birbirlerini model almaları da oldukça önem kazanmaktadır (1,28).

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

Okul öncesi eğitim nedir ?

Okul öncesi eğitim 0-6 yaş grubu çocuklarının gelişim özelliklerini, yetenek ve bireysel ayrılıklarını göz önünde bulundurarak, onların dil, zihin, sosyal ve duygusal, motor becerilerini geliştirmek amacıyla yapılan sistemli bir eğitimidir (29).

İşitme engelli çocuklarda okul öncesi eğitim; "doğuştan yada okul çağından önce, işitme kaybına uğramış olan çocukların resmi okul kaydından önce tabi tutulacakları eğitim" şeklinde tanımlanmaktadır (30).

Çocuğun eğitimi için, ana-babanın varlığı ve çocuklarına olan ilgileri, onun temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Okul çocuğun gelişimi üzerinde çok olumlu etkiler yapmaktadır. Herşeyden önce, çocuk arkadaşları arasında mutludur ve bu sosyal çevreyi, çocuğun ev ortamında bulması olanaksızdır. Çocuğun okul öncesi dönemdeki yaşantısı, ilerideki hayatının başlangıcını meydana getireceği için anaokulları çok önem kazanmaktadır (31,32).

Okul öncesi dönemdeki işitme engelli çocukların eğitimi

İşitme engelli çocukların eğitimi alanında çalışanlar, iletişim becerilerinin geliştirilmesi için, işitme özürünün erken teşhisinin önemini vurgulamaktadırlar. Erken teşhisin konması ve derhal eğitime geçilmesinin başarı oranını artırdığı bilinmektedir. Bu görüşün sonucunda, doğuştan işitme engeli olanları, okul öncesi dönemlerinin bir kısmının doğal olarak evde geçeceği bilinmektedir. Bu süre genel olarak 2,5-3 yaşa kadar devam etmektedir. Dört yaşında, işitme engelli çocuğun sistemli olarak okul öncesi eğitim programlarına katılmaları gerektiği savunulmaktadır. Bu eğitimsel çalışmalarda, kurulan iletişimin gerçek ortamda ve doğal koşullarda olmasına dikkat edilmelidir. Dolayısıyla, gerçek ortam hazırlama, çocuğun sosyalleştirilmesini dikkate alan aktiviteler şeklinde planlanmalıdır (30).

İşitme engelli çocuk, anaokulu yaşantısının ilk başlarında, çok şiddetli tepkiler gösterebilir bu ya aşırı saldırganlık veya aşırı pasiflik gibi davranış şekillerinde olabilir. Bu tepkiler, normal işiten çocuklarda da görülebilir. Ancak anaokullarında bu problemlerin en kısa sürede çözümlenmesi ve çocukların adaptasyonu için geliştirilmiş ve temel tutulan formlar bulunmaktadır. Anaokulları, işitme engelli çocuklar için, normal işiten çocukların sosyal ve davranışsal modellerini rahatça doğal bir şekilde sergileyebilmektedir (21).

Anaokulunun Yararları;

Frobel'in değişiyle, anaokullarının amacı; öğrenmeye ilgi uyandırmaktır. Anaokulu bilgi aktarmaktan çok, çocuğun içinde var olan yeteneklerinin serpilip gelişmesine yardımcı olur. Çocuklar, anaokulunda en iyi oyun ve etkileşim ortamını bulur, işbirliğini geliştirir, yaşlılarıyla ilişkiye girer. Anaokulu çocuğu, kendi hakkını korurken, paylaşmayı ve başkalarının özgürlüğünü zedelememeyi öğrenir (33).

Anaokullarının en önemli görevlerinden biri, çocuklara sosyal ilişkiye girmeyi öğretmektedir. Üç yaşından itibaren, sosyal ilişkilere girmeyi öğrenen çocuk için, anaokulu yaşantısı çok olumlu bir olanak sağlayabilmektedir. Yapılan pek çok araştırma anaokuluna giden çocukların daha sosyal, daha bağımsız, daha girişken, daha güvenli ve daha ilgili olduklarını ortaya çıkarmıştır (28,34).

Çocukların temel eğitimini, okul öncesi yılların dışında bırakmak oldukça anlamsızdır. Çünkü, bilindiği gibi "temel" bilgi ve becerilerle alışkanlıkların çoğu, okul öncesi yıllarla kazanılmaktadır (35).

a) Çocuk - Çocuk etkileşimi

Anaokuluna başlayan çocuklarda ilk günlerde arkadaşlarına ısınmağa, birlikte oynamaya ve işbirliği yapmaya başlama davranışları, hemen gözlenebilir. Konuşabileceği kendi boy seviyesinde bulunan pekçok kişi vardır ve dil yeteneği gelişir. Yaşlılarının toplumuna adım atmış ve bu toplumla da kaynaş-

maya hazırdır. Bu ise onun toplumsal alışverişe girmesinin başlangıcı demektir (11,28).

Dört yaşına gelen bir çocuk, bağımsız sosyal bir varlık olduğunu hergün biraz daha kabul ettirir. Yaşı, kendisinin başkaları ile işbirliği yapmasına elverişlidir. Bu işte de başarılıdır. Beş yaşında ise sosyal açıdan mutlu bir çağdadır. Arkadaşlarına koruyucu, yardımcı ve paylaşan birey olarak yaklaşır ve bu davranışlarında tutarlılık gösterir (6).

Çocukların yaşlıları ile ilişkilerinin artmasıyla, onlardaki dostluğun daha çok arttığı görülmektedir (Mengert, 1931). Wolters ve arkadaşlarının (1957) yaptığı bir araştırmada da, çocukların davranışlarının sevgi dolu olduğu ve saldırganlıtan uzak bir tutumda buldukları görülmüştür. Yardıma ihtiyacı olduğu bir anda eğitimciden çok arkadaşlarından yardım alan çocukların yaşlıları arasında daha çok sevgi ve ilgi gördüğü belirtilmektedir (28).

Sosyal becerilerin gelişmesinde, çocukların birbirlerini model aldıkları ve bu modellerin etkili olduğu görülmektedir (1,28). Ayrıca çocukların, arkadaşlarının davranışlarını ödül ve ceza kullanarak etkili bir şekilde şekillendirdikleri de saptanmıştır, cezalandırılan davranışlar kolayca sönerken, ödüllendirilen davranışlar uzun süreli olabilmektedir (37).

Sallivan ve Piaget'e göre çocuğun çocukla etkileşimi kişinin kendini ve başkalarını anlamasına, duyarlılık kazanmasına yol açmaktadır. Akran ilişkileri, sosyal davranışlarda rol alma deneyimini sağlayarak, toplumsal ilişkileri öğrenmek için fırsat yaratmaktadır (14,37).

b) Olumlu Benlik Gelişimi

Kişinin benliği, kendisini, ayrı bir birey olarak tanımlama deneyinden oluşur. Bu hayatın başlarında, içinde yaşadığı fizik ve toplumsal çevredeki olaylara katıldığını ve bunlardan ayrı bir kişiliği bulunduğunu kavramaya başlar. Pekçok araştırmada, kendilerini olumlu bir gözle gören kişilerin, başkaları içinde olumlu düşünceler besledikleri ortaya konmaktadır. Benlik kavramında temel konu, benlik sevgisinin başkalarını sevmekle bütünleşmesi ve

başkalarını sevme yeteneğinin kişinin kendisini sevme yeteneğinin gerektirmesi şeklinde açıklanmaktadır, insanın kendisini kabul etmesi ile başkalarını kabul etmesi arasında doğru bir orantı bulunmaktadır (28).

c) İşbirliği ve Paylaşma

Okul öncesi dönemdeki çocuklarda olumlu davranışlar olarak kategorize edilen "işbirliği" ve "paylaşma" davranışlarının, olumsuz davranışlar olarak belirlenen "saldırganlık" gibi davranışlardan daha fazla olduğu gözlenmiştir (28). Çocuk kısa bir süre sonra pekçok insanla karşılaşmaya başlar. Ancak çocuk karşılaştığı bu insanlara karşı nasıl davranacaktır? Yani onlarla işbirliği mi yapacak yoksa, saldırgan davranışlarda mı bulunacaktır. Bu önemli ölçüde, çocuğa sağlanan sosyal öğrenme yaşantılarına bağlıdır, yani gördüğü modellere bağlıdır. Onsekiz aylık bebeklerde de paylaşma davranışı gözlenebilir, anne ve babalarını taklit ederek bu davranışlarını kazanmışlardır. Başka insanlarla nasıl ilişki kurulacağını öğrenmek, diğer bir deyişle sosyal gelişimi, insan yaşamının önemli bir boyutudur. İşbirliği ve yardımseverlik, olumlu davranışlar adını alır. Olumlu sosyal davranışların kaynağı ise öğrenme yaşantılarının ödüllendirilmesidir (1,6).

Oyun yoluyla toplumsallaşan "ben" ve "başkası" kavramlarının bilincine varan çocuk, vermeyi ve almayı oyun aracılığı ile yaşantılarından öğrenir. Çocuk böylece, toplumsal işbirliğinin basit öğelerini kazanmış olur (38).

d) Model Olma, Taklit ve Ödül

Bir kişi, başkasının bir şey söylediğini duyar ya da, yaptığını görürse onu kopye etmeye çalışır. Çocukların kazandıkları sosyal davranışlar gördükleri modellerin taklit edilmesiyle gerçekleşir. Davranışların şekillenmesinde yaşa paralel olarak anne-baba ve diğer çocukların etkileri artış gösterir. Yapılan pekçok araştırmada olumlu sosyal davranışların gelişmesinde, sosyal öğrenmenin ve modeli taklit etmenin önemi üzerinde durulmaktadır. Modelin yetikşin olması gerekmez, başka bir çocukta model olarak alınır ve taklit edilebilir (Hartup ve Coates, 1967) (1). Yine küçük çocukların ilişki kurdukları kişileri tanıdıkları ve onlardan etkilendikleri yapılan pek çok

çalışmayla ortaya konmuştur (Laugee, Gruenich ve Hartup, 1977) (23). Lamb'in verilerine göre küçük çocukların, büyük çocukların davranışlarını taklit ettikleri ortaya çıkmıştır. Birlikte oynanan oyunlar, çocukların birbirlerini taklit etme ve birbirlerini fiziksel olarak takip etmeye bağlıdır (14).

Yetişkinler, çocukların olumlu sosyal davranışlarını genellikle onaylarlar ve bunu da gülümseme davranışı ile belli ederler, bunun sonucunda da çocuklar gülümsemenin ödül anlamını taşıdığını öğrenirler. Çocuklarda yetişkinlerden bu tip onaylar alabilmek için, olumlu sosyal davranışları gösterme çabaları artar (Aronfreed,1968) (1). Anaokullarında çocuklara olumlu davranışlar için verilen ödüller bazen, serbest oyun, bazen komik bir kitap okuma bazende hoşlandıkları yiyecekler şeklinde olabilmektedir (39).

Son yıllarda yapılan çalışmalarda çocukların birbirlerini ödüllendirdikleri ve cezalandırdıkları görülerek, davranışların şekillenmesinde etkili oldukları ortaya çıkmaktadır. Arkadaşlarından yüksek derecede etkilenebilen çocuklar, sosyal açıdan yeterlilik gösterebilen çocuklar olarak tanımlanabilmektedirler. Lamb ve Roopnaive'in belirttiği gibi, çocuklardan gelen ceza ve ödül tepkileri, motive edici özellik taşımaktadırlar (36).

Okul Öncesi Eğitim Programları

Oyun Nedir?

Oyun, çocuğun en doğal öğrenme ortamı ve en ciddi uğraşısıdır (40). Oyun, çocuk gelişimi ve eğitimi yönünden olağanüstü güçte ve ciddiyette bir olaydır. Dr. Benjamin S. Bloom'un araştırma sonuçlarına göre, insanoğlunun en yoğun olarak öğrendiği evre 0-3 yaş dönemidir. Yaşamın ilk sekiz yılında, oyun çocuğun, tüm yaşamını kapsar. Bir insanın 17 yaşına kadar öğrendiği şeylerin % 80'i, 8 yaşına kadar gerçekleştirilmektedir. Öğrenme olgusunun sekiz yaşına kadar geçirdiği evreler, öğrenme ile oyun arasında çok sıkı bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır (34).

Bir Alman Psikoloğu olan Karl Groos'a göre; oyun, yetişkin yaşamı için hazırlıktır. Bühler oyuna çok önem verir. Her türlü olgunlaşmanın oyun

oyarken oluřtuđunu ileri sűrer. Oyun oynama çocuđa, öteki űeyler arasında, toplumsal iřbirliđinin basit ögelerini đretir. Bireyin ileri yıllarda bařarılı olabilmesi için, oyun oynamayı geređince öđrenmesi gerektiđini savunur (6).

Oyun tipleri, toplumsal içeriđe göre űu kategorilerde toplanabilir:

1) Tek başına oyun: 2) Oyun seyretmek: 3) Paralel oyun: 4) Beraber oyun: 5) işbirliğine dayanan oyun.

1) Oyun Seyretmek:

Sözle temasa geçmek veya sadece başkalarının ve yaptığına bakmak anlamında kullanılabilir.

2) Paralel Oyun:

Tűm ocukların aynı oyuncakları kullanmaları, birbirleri ile oynamaktan çok yan yana oynamaları demektir.

3) Beraber Oyun:

Çocukları, birbirlerinin dűřncelerinden yararlanmaları veya materyalleri birbirlerine alıp vermeleridir.

4) işbirliğine Dayanan Oyun:

Amaç, beraberce, belirli bir sonucu bařarmaktır ve iř, bu amaç göz nűnde tutularak rgűtlenmiřtir. Bu terim grup űyeleri arasında kuvvetli ve bilinçli bir iřbirliđini içerir (6,21).

Smilansky (1968) ise, Piaget'nin kuramına dayandıırarak "Kavramsal Oyun" davranışlarının gelişme sırasını forműle etmiştir. Buna göre "Kavramsal Oyun"

1) Fonksiyonel Oyun

2) Yapıcı Oyun

3) Dramatize oyun, şeklindedir (6).

Çocukların birbirleri ile oyun oynayabilmeleri için bazı temel sosyal davranışların gelişmiş olması gerekmektedir. Çocukların sosyal iletişimi için gerekli olan paylaşma ve işbirliği gibi davranışlar, oyunun başlatılmasında ve devam ettirilmesinde gerekli olmaktadır (41).

Sanat

Eğitimin genel amacı, her bireyde kişiliğin gelişmesine yardımcı olmak yanında, kişinin içinde bulunduğu, ait olduğu toplumsal grubun örgensel birliği ile uyumunu da sağlamaktır. Bunun gerçekleşmesi için de sanat eğitimi ya da estetik eğitim şarttır. Bu anlamdaki bir sanat eğitiminde amaçlar Read'e göre şunlar olmalıdır;

a) Tüm algı ve duyum biçimlerinin doğal yoğunluk ve yeterliliğini korumak,

b) Bu çeşitli algı ve duyum biçimlerinin birbirleriyle ve çevreyle bağlantısında uyum sağlamak,

c) Duyuların anlaşılabilir, paylaşılabilir biçimde anlatımı,

d) Zihinsel yaşantıların anlaşılabilir bir biçimde anlatımı (Yoksa, bu yaşantılar kısmen ya da tamamen bilinç, dışı kalacaklardır)

e) Düşünce ve düşünülenlerin istenilen biçimde anlatımı.

Dewey'in özellikle çocukta saptadığı dört ana ilgi şu şekilde belirtilmektedir;

- 1- Konuşarak anlaşma,
- 2- Soru sorma ya da birşeyler ortaya çıkarma,
- 3- Birşeyleryapma ya da kurma (Construet),
- 4- Sanatsal anlatım.

Dewey'e göre; çocuğun kişisel anlatım ve sözle aktarım olarak belirlenen toplumsal içgüdüğü yanında, kalem, kağıt kullanma gibi yapıcı içgüdüğü vardır ki, bu aynı zamanda çocuğun oyununda, devinimlerinde, mimiklerinde ve zihisel gücünde ifadesini bulur. Diğer bir anlatımla, çocuğun anlatımsal tepisi ya da sanat gücüsü, gene anlaşılabilirlik ve yapıcı olmak içgüdüğünden çıkmakta, aynı zamanda anlatma, temsil etme isteğinden doğduğu için de toplumsal güclüye bağlanabilmektedir.

Sanatın, insan yaşamıyla sıkı bağlar kurabilme ve karşılıklı etkileşim sağlama gücü bulunmaktadır. Serbest resim çalışması sırasında, çocuk kendi ölçülerini kendisi bulma fırsatını yaratır, resim çizme etkinliğinde becerileri çizgi yolu ile gelişebilir. Çocuk türlü yollarla kendini kabul ettirebileceği bir çevre içinde olduğunun bilincindedir, bu da onun yaratıcı dünyasına girip, psikolojik bir doyum bulmasına fırsatlar verir. Sanat çalışmaları her çocuk için, başarılı olabilmektedir. Bu kendini ifade etmek için işleyen bir mekanizmadır. Çocuklar kendi yollarıyla kendilerini ifade ettikleri zaman başarı duygusu için önemli bir deneyim kazanmış olurlar.

Sanat çalışmalarının yapıldığı ortamda, çocukların arasında sosyal etkileşim için fırsatlar artmakta ve sosyal yetenekler gelişmektedir. Çocuklar çalışma yaptıkları sırasında, aralarında ya da kendi kendilerine konuşabilir ve serbestçe hareket edebilirler. Doğal bir şekilde meydana gelen materyal paylaşma, sıra bekleme gibi davranışlar sosyalleşmeyi meydana getirir. Aynı zamanda eğitimci, grup içinde çocuklara etkileşimleri için daha fazla yönerge verebilir ve çocukların arasındaki etkileşimi artabilir.

Dil, çocukların iletişim durumlarında en iyi kullandıkları araçtır (Kretschmer ve Kretschmer). Sanat çalışması, dilin öğrenilmesinde en iyi çevreyi sağlayabilir. Çocuklar bu çalışmalarda çok mutlu olurlar ve bu çalışmalardan hoşlanırlar. Çok fazla doğal ve pozitif yolların olduğu sözel iletişim sıklıkla meydana gelir. Ayrıca kavram gelişimini desteklemek açısından, yapılan sanat çalışmaları çok iyi fırsatları ortaya çıkarabilmekte ve eğitimciler sanat formları içine çocukların gelişimsel düzeylerine uygun kavramları yerleştirebilmektedirler (42,43).

Okul Öncesi Dönemdeki İşitme Engelli Çocukların Eğitiminde Çözüm Yolu

Olarak Entegrasyonun Gerekliliği ve Önemi

Entegrasyon Nedir?

Entegrasyon : Özürlü çocukların, normal gelişim gösteren yaşlıları ile normal sınıflarda eğitim ve öğrenime özel bir şekilde dahil edilmesidir. Entegrasyon her düzeyde, okul öncesi dönemde başlayarak, daha ileri sınıflarda da devam ettirilir. Ancak, temel becerilerin kazanılması açısından okul öncesi dönemde entegrasyonun önemi büyüktür (9).

Son zamanlarda özel eğitim alanında yapılan çalışmalar entegrasyon konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır, diğer taraftan bu araştırmalara ihtiyaç duyulduğu sıklıkla vurgulanmaktadır (4).

Engelli çocukları, normal eğitim programlarına dahil etme düşüncesi ve deneyimi, yeni ortaya çıkmış bir görüş değildir. Birch ve Stevens, yaklaşık yirmi yıl önce, engelli çocukların normal sınıflarda eğitimmeleri, gereğini savunmuşlar ve uygulamışlardır. İşitme engelli çocuğun avantajlarının yanı sıra normal işiten çocuk, engelli yaşlılarıyla birlikte öğrenmek ve çalışmaktan sıkıntı çekmemekte ve birarada olmaktan hoşlanabilmektedir (44).

Entegrasyonun Avantajları

İşitme engelli çocuğun yaşlıları ile etkileşimi, çocuğun sosyal ilişkiye girmesini geliştirmekte ve bu nedenle, diğer çocuklarla iletişim kurması için fırsatları artırmaktadır. İşitme engelli çocuk yaşlı ile konuşma yeteneği için bolca pratik yapma fırsatı bulabilir. İşitme engelli bir çocuk, farklı olan, işiten bir çocuktan daha çok hoşlanır. Bunun nedeni, tüm çocukların gerekli gelişimi destekleyen tüm aktivitelere ihtiyaç, duymasıdır (11,45).

İşitme engelli çocuk, normal işiten yaşlılarıyla rahatlamakta ve anaokulu havasında özgür olabilmektedir. Anaokulunda dil doğaldır ve çocuklar

aynı düzeyde oldukları için, dudaktan okuma kolaydır. aynı zamanda, işitme engelli çocuk, konuşması için uyarılır ve sesini kullanmak için çaba gösterir (11).

Anaokulları, pekçok işitme engelli çocuğun normal yaşlıları ile birlikte, birinci derecede deneyim kazandıkları ortamlardır. Normal işiten ve işitme engelli tüm çocuklar için, en önemli şey, yaşlıları ile sosyalizasyon deneyimleri kazanmaktır. Muhtemelen bu alanda, işitme engelli çocuğa daha fazla eğitim vermek gerekecektir. Bekleme, oyuncak paylaşma, kooperatif oyunlar ve öz bakım becerileri tam teşekküllü bir anaokulunda tüm çocuklara kazandırılabilir. Day, Powell, Dylin, Stowitschek (1982), Shares (1981), tarafından belirlenen üç davranış sosyal iletişimi öğretme programına yön veren amaçları kesin olarak belirlemektedir. Bu davranışlar şu şekilde belirlenmiştir;

- 1) Paylaşma : Bir nesnenin değiştirilmesi ya da ödünç verilmesi ve kooperatif olarak nesne ile oynanması,
- 2) Yardım Etme : Yâni bir başka çocuğa, fiziksel bir şekilde yardım etmek,
- 3) Oyun Düzenlemek Organize Etmek : Ya sözel olarak aktiviteyi belirtmek ya da rolünü göstermek ya da oyunu başlatmak gibi. Sosyal iletişimin başarılı ya da başarısız olmasında kullanılan materyal de önemlidir.

Bu temel sosyal becerilerin kazandırılması ile, olumlu benlik gelişimi desteklenerek çocukların kendilerine ve başkalarına saygı duymaları sağlanabilir. Bu ise olumlu benlik gelişiminde çok önemli bir etkidir. Entegre anaokullarında yapılan çalışmaların çok önemli yönlerinden bir tanesi de, entegre ortamlarda, işitme engelli çocukların göserdikleri davranış biçimlerinin değerlendirilmesi ve gelecekteki eğitim programlarının bu değerlendirmeler doğrultusunda planlanmasıdır. Böylece, işitme engelli çocukların sosyal iletişimdeki yetenekleri ve gelişimsel özelliklerinin ölçülmesi sağlanır (21,24,27).

Normal işiten çocukların, işitme engelli çocuklar için, olumlu sosyal davranışlar sergiledikleri, ve işitme engelli çocuklara yardımcı oldukları gözlenmektedir (11).

Entegrasyon sınıfında, serbets oyun davranışları sırasında, özürlü grubun eğitimcinin de güdülemesiyle yaşitlarının sosyal davranışlarını taklit etmelerinde artış gözlenebilmektedir. Tipik akran modelleri ve normal gelişen yaşitları ile sosyal iletişim için adaptasyon yollarını öğrenmek amacıyla çeşitli fırsatlardan özürlü çocukların yararlanmaları beklenmektedir (Bricker and Bricker, 1972). Okul öncesi dönemdeki entegrasyon programlarında, özürlü ve taklit davranışının minimal düzeyde olduğu ancak eğitimcinin yönlendirmesi ile artış gösterdiği bilinmektedir (Appolloni, Cooke and Cooke, 1977; Cooke, Cooke and Appolloni in Press; Guralnick, 1976) (46).

Yapılan araştırmalarda serbest oyun ve sanat faaliyetlerinin, işitme engelli ve normal işiten çocuklar arasındaki iletişimi beslediği görülmektedir (11,42).

Entegrasyon Programlarında Normal İşiten ve İşitme Engelli Çocukların

Etkileşimi

Tüm çocuklarda akran etkileşimleri, sosyal davranışlar, tutumlar ve görüşlerin çeşitliliği ile şekillenen rol alma deneyimlerini sağlanmaktadır. Çocuklar, yaşitları ile olan ilişkilerinde, yetişkinlerden elde edilemeyen bilgileri, değerleri ve tutumları dolaysız olarak öğrenmektedirler (37).

Entegre bir ortamda birarada bulunan normal işiten ve işitme engelli çocuk arasında, iletişimsel bir kopukluk hemen göze çarpabilir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, normal işiten çocuğun, işitme engelli çocuktan uygun geri iletim tepkisini alamamasıdır. Yani, dinleyici ve konuşmacı arasındaki rollerin belirlenememesi ve fonksiyonlarının yerine getirilememesidir (17). Yapılan araştırmalarda, normal işiten ve işitme engelli çocuklar arasında üretilen sözel iletişim oranı farklılıklar göstermiştir. Normal işiten çocukların, işitme engellilerle birarada olduklarında, daha az sözel mesaj ürettikleri ortaya çıkmıştır (47).

Doğal, serbest oyun ortamlarında normal gelişim gösteren ve özürlü çocukların etkileşimleri incelendiğinde, özürlü çocukların yaşitlarını taklit

edebildikleri ve olumlu davranışların arttığı görülmektedir (46).

İşitme engelli çocuklarda, karşılıklı iletişimin güçlü olmasını gerektiren oyun türlerinde, kendilerini tamamen oyuna veremediklerinden, oyuna bağlı olarak bazı problemler ortaya çıkabilmektedir (Mogford, 1977) (21).

Çocuğun çocukla iletişim kurmasında, iletişimin temel öğelerinden olan konuşma, önem kazanmaktadır. Dolayısıyla bu yeteneklerden mahrum olan çocukların, sosyal iletişim ve etkileşim yeteneklerinin olmaması ve entegre bir çevreden izole edilmesi beklenebilir. Normal işiten yaşıtları ile fiziksel yakınlık kurma, sosyal kaynaşma için yeterli değildir. İşitme engelli çocukların yaşıtlarına karşı, uygun bir şekilde iletişimi başlatmaya ve devam ettirmeye ihtiyaçları vardır. Aslında sosyal iletişim yetenekleri ve sosyal etkileşimlerinde yetersiz olan ve entegrasyona alınan çocuklar, normal işiten çocuklara karşı etkileşim isteklerini bastırabilirler. Çeşitli araştırmalar, işitme engelli çocukların hem kaynaştırılmış, hem de izole edilmiş gruplarda, yaşıtlarına karşı daha az zaman harcadıklarını ortaya koymuştur (Anita, 1982; Vandell and George, 1981; Higginbotham, 1981). Genel olarak yaşıtları arasındaki etkileşimi kısadır ve çok az değişiklik gösterir (Mc Kirdy and Blask, 1982; Vandell and George, 1981). Bu görüşün nedenlerinden biri, işitme engelli çocuğun konuşmayı başlatma ve devam ettirme, paylaşma ve kooperatif oyun gibi sosyal iletişim ve etkileşim yeteneklerinden yoksun olmasıdır (45).

İşitme engelli ve normal işiten çocuklar arasındaki (aynı sınıfı paylaşmakta oldukları bir ortamda) etkileşim davranışlarını karşılaştırmayı amaçlayan çalışmalarda, Kennedy (1976). Mc Casley ve arkadaşları (1974) önemli bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmanın sonucunda, işitme engelli çocukların, normal işiten çocuklara oranla, öğretmenlerine yönelik etkileşimleri daha fazla bulunmuştur. Normal işiten çocuklar ise, daha fazla sayıdaki yaşıtla- rıyla etkileşime girmekte ve bu etkileşimin yoğunluğu işitme engelli çocukla- ra göre daha fazla olmaktadır. Yine bir diğer çalışmada da, serbest oyun or- tamı içinde, normal işiten çocukların, işitme engelli çocuklarla etkileşimle- rinin, daha fazla olduğu ortaya konmuştur. Serbest oyun ortamları etkileşim için gerekli olmaktadır (11,44).

Entegre bir eğitime yeni başlayan çocukta; red etme, pasiflik ya da saldırganlık gibi tepkiler gözlenebilir. Aynı zamanda, uygun geri iletim alamayan normal işiten yaşıtları da iletişimden kaçınabilmektedir. Ancak, eğitimcinin rolü bu noktada önem kazanmakta ve olumlu sosyal iletişim ortamları hazırlıyarak, başarı oranını artırabilmektedir (7,13,15,18,42,44).

Entegrasyon Eğitiminde Aile ve Çevre

İşitme engelli çocuklar, varolan bir aile düzeni içinde doğarlar, çocuklar için ilk entegrasyon aile bireylerinden oluşan bir çevrede başlar. Ancak aile bireyleri çocuklarının problemleri olduklarını öğrendiklerinde, nasıl davranacaklarını bilemezler bu ise, çocuğun geleceğini, gelişimini ve eğitimini etkiler (22). Çocuğunun toplumdan izole edileceğini düşünen anne ve babalar için, entegre eğitime kendi, işitme engelli çocuklarını dahil ettiklerinde, çocuklarının başarısının ilk ve en anlamlı işareti olduğunu düşünmektedirler. Entegrasyonun gerekliliği için, işitme engelli çocuğu bulunan ailelerin düşünceleri alındığında, çoğunlukla entegrasyonun çocukları için gerekli olduğu savunulmuştur (44,48).

Son yıllarda, işitme engelli çocukların sayısının, normal sınıflarda artış göstermesi, normal işiten kesimin, onların sorunlarını anlaması açısından önem kazanmaya başlamıştır. Herşeyden önce, eğitim çevresinde, normal sınıf öğretmeninden, okulun bekçisine kadar, herkesin, işitme engelli çocuğun ihtiyaçlarını ve özelliklerini bilmesi ve bunları göz önünde bulundurması için bilgiye, aydınlatılmaya ihtiyaçları vardır. Normal işiten kesimin, işitme engelli çocukları kabul etmesi ve eğitimlerine yardımcı olmaları için, eğitimin yapıldığı çevre merkez alınarak, tüm personele yardımcı olunmalı ve bu çevre zamanla genişletilmelidir (49).

Entegre Eğitim Programları

Çevre Düzenlemesi

Entegre eğitim programlarında, sınıf düzenlemesi büyük önem kazanmaktadır. Herşeyden önce sınıf alanı ve çocuk sayısı önem kazanmaktadır. Entegre

çalışma grupları oluşturulurken , ideal olan çocuk sayısı beş ya da dört normal işiten çocuğun arasına bir işitme engelli çocuğun kaynaştırılmasıdır. Böyle bir düzen içinde, entegrasyon çalışmasından beklenen başarı oranında artış olacaktır. İdeal anaokulu şartları entegrasyonun başarısını etkileyen bir diğer faktördür. Materyal zenginliği ve bunların düzenlenmesi önem kazanmaktadır (9).

Entegre çalışma programına dahil edilen tüm normal işiten ve işitme engelli çocukların bireysel özellikleri saptanmalı ve homojen gruplar meydana getirilmelidir. Özellikle sosyal iletişim potansiyeli çok iyi belirlenmelidir. Normal işiten çocuklar, işitme engelini ne olduğu konusunda eğitilmeli ve bu konudaki tüm soruları cevaplandırılmalıdır. İdeal bir entegre eğitim programında şunların önemi üzerinde durulmaktadır;

--- Tüm personelin "Herkes için eğitim" hakkını taahhüt etmesi,

--- Hizmet içi eğitim programları ile ana-baba ve diğer personelin bu konuda aydınlatılması,

--- Bu alandaki uzman kişilerle normal sınıf öğretmenlerinin işbirliği içinde çalışması,

--- Çocukların bireysel özelliklerinin bilinmesi ve organizasyonun bu bilgiler doğrultusunda yapılması,

--- Entegrasyon programlarına geçmeden önce tüm değerlendirmeleri yapmak ve bu bilgilerle çocukları, kabul edebilecek öğretmenleri aydınlatmak,

--- Birbirlerinin kişiliklerini ve iletişim kalıplarını taşıyacak kadar süreyi, öğretmen ve öğrencilere tanımak,

--- Sınıf öğretmenin, işitme engelli çocuklara işitme ve dudaktan okuma fırsatını sağlamakta emin olması (gürültünün azaltılması ve yönlendirilmelerin yapılması)

--- Anne ve babaların aktif olarak, eğitim programlarına katılması,

--- Öğretmenlerin , kitle iletişim araçlarını kullanacak dersler hazırlamasında, buna ek olarak, özellikle işitme engelli çocuklar için ve tüm çocuklar için yararlı olacak görsel materyalleri sağlamaları,

--- Öğretmenin, çocukların bulunduğu işitme araçlarının önemini, bakımını ve kapasitesini öğrenmesinde yardımcı olmak,

--- Gerektiğinde sınıf aktivitelerini yorumlayacak uzmanlar görevlendirmek, çocukların her birinin kendi arzularına göre oturacakları yerleri seçebilecekleri ve öğretmenleri ile sınıf arkadaşlarını daha iyi görebilmek ve işitebilmek amacıyla, oturdukları yeri değiştirebilme olanakları sağlamak,

--- Öğretmenlerin sürekliliği sağlanmalı, öğretmenin değişimini engellemek için, mümkünse kariyer sahibi, öğretmenleri çalıştırmak,

--- Yukarıda açıklanan amaçların gerçekleşmesi için ise daha üst düzeydeki temel sorunların çözümlenmesi gerekmektedir. Bunlar şu şekilde genel olarak belirtilebilir,

--- Planlama, işletme ve entegrasyon eğitim programlarını değerlendirmek için, devlet düzeyinde ve yöresel düzeyde standart ve metodlar tayin etmek,

--- Entegrasyon eğitim programında görev yapacak bilgi verecek ve bağlantılı hizmetlerde çalışacak personel tarafından ihtiyaç, duyulan yeterlilik düzeyini tayin etmek,

--- Etkili entegrasyon hizmet sistemlerinde, personel kullanımı konusunda yapılan analizlere dayanarak seçilmiş kalifiye personeli yetiştirmek ve organize etmek, bunlardan da eğitim konusunda sonuçlar çıkarmak,

--- İşitme engelli çocukların, entegrasyon eğitimine ışık tutacak araştırmalar planlama ve bilimsel teknikler üzerinde çalışmalar yapmak,

--- Yüksek seviyeli program yöntemi ve teftişi için, gerekli kılınacak karakteristikleri ortaya koymak,

Yukarıda sayılan bu ihtiyaçlar, bu meslekte kişiler için, kısa vadeli amaçları ortaya koyma açısından bir ölçüde yol gösterebilmektedir(44).

Entegre Eğitim Programlarında Eğitimci

Okul öncesi dönemde, eğitimcinin yönlendirmesi, çocukların davranışlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Özellikle çocukların sosyal becerilerde desteklenmesinde eğitimcinin müdahalesi artmaktadır (44).

Özürlü çocukların yaşlılarıyla sosyal iletişim kurabilmeleri söz konusu olduğunda ise, bazı özel yönlendirmelere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir (Strain ve Kerr, 1979). Serbest oyun saatleri işitme engelli çocukların sosyal yetersizliklerini açıkça ortaya koymaktadır, bu durumlar da çocukların kritik iletişim yeteneklerini öğrenebilmek için özel yönlendirmelere ihtiyaçları vardır (27).

Eğitimci çocukların davranışlarının şekillendirilmesine de sıklıkla, model olma tekniğini kullanır, çocukların istedik yönde geliştirdikleri davranışlar için ise sözel yada sözel olmayan ödüller kullanır.

Entegrasyonda eğitimci etkin olan bazı teknikleri kendisinin kullanmasının yanı sıra, çocukların bunları birbirlerine karşı kullanmaları için de fırsatlar vermektedir. Sıklıkla kullanılan tekniklerden bazıları şu şekildedir;

Rol Değiştirme Tekniği ;

Kişinin konuşmacı ya da dinleyici olarak perspektifi değiştikçe, iki tarafın da duyarlı hale geleceği varsayılır. İki rol arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmak yerine, her rolün bağımsızlığı vurgulanır.

Karşılaştırma Tekniği;

Çocuğun, konuşmacının mesajı ile dinleyicinin gereksinimleri arasındaki fark ve mesaj ile dinleyicinin başarısı arasındaki ilişki konusunda bilgilendirilmesi amaçlanır. Üçüncü kişi gözü ile izleyerek, ilişkinin nedensel yönüne dikkat etmek kolaylaşır. Shantz ve Wilson (1972), Chandler, Grensper ve Barenboim (1974), rol değişimi ve karşılaştırma tekniklerinin çocukların iletişim başarısının birkaç seans sonra arttığını bulgulamışlardır.

Öğretmenler sürekli bir iletişim için, çocuklarda dinleme ve geriiletim becerilerini kullanmalarını sağlamak için, sürekli yönlendirmelerde bulunabilir (17,50).

Entegre eğitim programlarında öğretmenlerin işitme engelli çocukla kurduğu iletişimlerde, özellikle diğer çocuklara model olması açısından dikkat etmesi gereken bazı önemli noktalar bulunmaktadır.

- Konuşmalar, işitme engelli çocuk tarafından görülebilecek bir ortamda yapılmalıdır.

- İşitme engelli çocuklarla olağan konuşma düzeni içinde iletişim kurulmalı, dudak hareketlerinde mimik ve jestlerde aşırılığa kaçılmamalıdır.

- Davranışsal iletişimden yani dokunarak dikkat çekme gibi tutumlardan kaçınılmalı, işitme engelli çocuğun iletişim kalıntısını kullanabilmesi için doğal sözel iletişim kullanılmalıdır (3,11).

Entegre Anaokulunda Oyun

Entegrasyon eğitiminin uygulandığı anaokullarında, çocukların sosyal rolleri alabilecekleri serbest oyunlar programlarda önemli derecede yer almalıdır. Entegrasyonun temel amacı olan, normal işiten ve işitme engelli çocukların etkileşimi için en ideal etkinliğin serbest oyun olduğu yapılan pek çok çalışmada da ortaya konmuştur.

Bu oyunlar genellikle evcilik köşesinde oyun, manipülatif oyuncaklarla oynama, blok inşaası, şeklide çeşitlendirilebilmektedir.

Çocukların birbirlerini model alarak, adaptasyonlarını kolaylaştıran etkili aktivitelerden birisi, serbest oyun olmaktadır (11,22,46,47).

Entegre Eğitimde Sanat

İşitme engelli çocuklar, iletişimin temeli olan, konuşmanın bulunduğu bir ortamda yaşamaktadırlar. Sözel ve işitsel olarak katılımlarda avantajlı olan bu çocuklar karşılıklı konuşma ve anlatımlarda özellikle okulda dezavantajlı olabilmektedirler, Sanat ise, işitme ve sözel iletişime çok fazla ihtiyaç duyulmayan bir alandır. Sanat, genellikle bir alan olarak düşünülmektedir. Sanat çalışmalarındaki avantajın ve sanat çalışmalarında sözel iletişime daha az ihtiyaç duyulmasının nedeni, işitme engelli çocukların, başarılı olmaları için, sözel iletişimin ağırlıkta olduğu sınıflardan daha çok, düşük dil deneyimi ve daha az sözel iletişim için fırsatlara sahip olmalarıdır.

Bir sanat çalışmasında, genellikle görünebilir bir şey ve demastrasyonlar üzerinde merkezileşme olur. İşitme engelli çocuk, başarı performansı için gerekli olan bilgiyi çabukça kavrayabilmektedir. Bunun yanısıra kişisel anlamı olan bir çalışmada, aktif olmaktadır. Pasif gözlemlerden daha çok öğrenme olabilmektedir (Streng, Kretschmer and Kretschmer, 1978).

Sanat çalışmaları her çocuk için başarılı olabilmektedir. Bu, çocuğun kendisini anlatması için işleyen bir mekanizmadır. Çocuklar kendi yollarıyla düşüncelerini anlattıkları zaman, başarıları için önemli bir deneyim kazanırlar.

İşitme engelli çocuklar, normal işiten yaşlıları ile birlikte oldukları zaman, farklılaşım ve etkileşim problemleri daha bariz bir şekilde ortaya çıkar. İşitme engelli çocukların, diğer çocuklarla etkileşim kurabilmeleri için, iletişim yetenekleri çok düşüktür. Bununla birlikte, iletişim ve etkileşimin en az baskılı olduğu aktivitelerde, yaşlılarıyla birlikte olmaktan mutluluk duyarlar. Sanat çalışmalarının yapıldığı ortamda, çocukların arasında sosyal etkileşim için fırsatlar artmakta ve sosyal yetenekler gelişmektedir. Bütün bunların yanı sıra dilin kullanılması ve öğrenilmesinde sanat çok önem kazanmaktadır. Sanat etkinliği sırasında çocuklara kavram eğitimi vermek

için eğitimcilerle çok önemli fırsatlar çıkmaktadır (43).

Türkiye'de Okul Öncesi Dönemde Bulunan

İşitme Engelli Çocukların Eğitimi

Ülkemizde okul öncesi dönemdeki işitme engelli çocukların eğitimi ile ilgili bazı çalışmalar, 1953 yılında Ankara'da doğuştan işitme engelli olan çocuklar için, "Özel Eğitim Anaokulu" açılmıştır. Ancak, çalışma bir yıl sonra son bulmuştur. Halen, İstanbul Yıldız Sağırılar Okulu bünyesinde bir sınıf; Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Kulak Burun Boğaz bölümü bünyesinde bir sınıf, Eskişehir İ.T.İ.A de bir sınıf okul öncesi düzeyde eğitim vermektedir. Eskişehir merkez ilkokulları bünyesinde ana sınıflarında 1983-84 ders yılında, işitme engelli çocuklar için entegrasyon çalışmaları başlatılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda ülkemizde 0-6 yaş döneminde 49.275 işitme özürlü çocuk bulunduğu belirlenmiştir. Eğitim için sağlanan imkanlar ve bu sayı, eğitimsel çalışmalara ve bu alandaki yeni araştırmalara duyulan ihtiyacı çok açık bir şekilde vurgulamaktadır (30,51).

ARAŞTIRMA YAYINLARI

Okul öncesi dönemdeki, işitme engelli çocukların, normal işiten çocuklarla kaynaştırıldığı entegrasyon durumları içinde; sosyal etkileşimleri, sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerini incelemek, amacıyla çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Willie Ross ve Brockett Hennigens, 1976 da Massachusetts'de Longmeadow da bulunan, işitme engelli çocukların devam ettiği bir okulda, okul öncesi dönemdeki çocukların, iletişim etkileşimlerini incelemek amacıyla bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırmaya, işitme engelli çocuklarla, normal işitebilen ve daha ileri düzeyde sözel yeteneği gelişmiş olan işitme engelli çocuklar dahil edilmişlerdir. Araştırmanın sonucunda, normal işiten çocukların, işitme engelli çocuklarla minimal düzeyde etkileştikleri, bu çocukların birbirlerini ya da sözel yeteneği gelişmiş, işitme engelli çocukları tercih ettikleri gözlenmiştir. Aynı şekilde, sözel iletişim, kurabilen işitme engelli çocukların da iletişim kurabilmek için, normal işiten çocuklar arasından eş aradıkları gözlenmiştir. Bu araştırmanın sonuçları ise, işitmenin önemini ve işitme yoksunluğu nedeni ile iletişim kurmak için işitme engellilerin tercih edilmediğini ortaya koymaktadır. Bu araştırmada iletişim için konuşmanın ve geri-iletimin önemliliği vurgulanmaktadır (22).

Geri-iletimin, iletişimdeki önemini vurgulayan bir diğer araştırmada, Susan Sonnenschein tarafından yapılmıştır. Susan Sonnenschein, araştırmaya okul öncesi dönemde normal işiten, beş yaş grubunu dahil etmiştir. Bu araştırmada, normal işiten çocukların konuşma ve dinleme yeteneklerinde "geri-iletimin" (feed-back) etkisi incelenmiştir. Bu araştırmaya beş-altı yaş grubu normal işiten çocuklar dahil edilmişlerdir. Çocuklar, aralarında iletişim oyunu oynayan, biri konuşan ve biri dinleyen iki kuklayı izlemişlerdir. konuşan kukla, söylediği sözlerden yalnızca birini daha ayırteci ve belirgin bir biçimde söylemiştir. ancak genel , belirsiz mesajlar vermiştir. Dinleyici kukla ise, konuşmacı kuklanın daha belirgince söylediği sözü daha fazla bilgi isteyerek bulmaya çalışmıştır. Çocuklar ise konuşmacının verdiği mesajın doğruluğuna karar vermektedirler. Bu eğitim süresi bir hafta kadar devam etmiştir. Araştırmanın sonucunda, okul öncesi dönemdeki bu çocuklar, dinleyi-

ci kuklanın yetersiz mesajlarla uğraşıp çabalamasını izleyerek, verilen mesajın yeterli olup olmadığına karar vermeyi öğrenmişlerdir. Çocukların geri iletim sırasında, detayları anlamasalar da, konuşma ve dinleme yeteneklerinin arttığı gözlenmiştir (54).

İletişimsel davranışların kazanılması ve geliştirilmesinde, ödül ve ceza önemli bir yer tutmaktadır. Çocukların birbirlerine karşı kullandıkları ödül ve ceza, davranışların şekillenmesinde önemli bir etken olabilmektedir. Michael, E.Lamb, M.Ann Easterbrooks ve George W.Holden'in (1980) yaptığı araştırmada, okul öncesi dönemdeki normal işiten çocukların birbirlerine karşı kullandıkları ödül ve cezanın güdülemeye olan etkilerini incelemişlerdir. Bu araştırmada, 50 saatlik bir gözlem öğretmenler tarafından yapılmıştır. Bu gözlem süresince 43 Ceza ve 69 ödül davranışı sergilenmiştir. Ödüller 18 çocuk, ceza ise 11 çocuk üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu araştırmada ortaya çıkan genel sonuçlar şöyledir:

1- Cinsiyete uygun aktiviteler iki grup tepkinin etkisi ile ilişkili görülmüştür.

2- Küçük çocukların birbirlerini ödüllendirmeleri ve cezalandırmalarında yaşa göre farklılıklar görülmüştür (36).

Çocukların davranışlarının şekillenmesinde yaşlılarının etkili olduğu yapılan çalışmalarla ortaya çıkmaktadır. Bunun yanısıra, eğitimcilerin rolünün etkisini belirlemek amacıyla da pekçok araştırma yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Philip Strain (1975), tarafından bir araştırma yapılmıştır. Philip Strain, yaptığı araştırmada, sosyal etkileşim için öğretmenin, kullandığı tekniklerin ve rolünün gelişim geriliği gösteren çocukların eğitimine olan katkısını incelemiştir. Bu araştırmada 4 kız, 4 erkek olmak üzere, 48-52 aylık 8 çocuk gözlenmiştir. Bu çocukların, konuşma problemleri bulunmaktadır. Her çocuk için, günlük 25 dakika serbest oyun periyotlarında gözlem yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, sosyal oyun ortamının, öğretmenin yönlendirici olduğu durumlarda, arttığı gözlenmiştir. Yapılan bu çalışma, olumlu pekiştiricilerin, çocukların kooperatif davranışlara yönelmesini hızlandığını kanıtlamıştır (50).

Yine, iletişimsel becerilerin geliştirilmesinde, taklit etme davranışına etki eden faktörler incelenmiştir. Fouts, George ve Liikonen. Pirkloonun (1975) yaptığı çalışmada, çocukların taklit davranışlarında, gelişimsel düzeyin ve yaşın etkisi incelenmiştir. Bu araştırmada anaokulundan 100 çocuğun gelişim düzeyi test edilmiş ve bu denek grubundan 40 çocuk, seçilmiştir. Bu 40 çocukta, büyük-küçük olmak üzere yaş gruplarına, her bir yaş grubunda, yüksek ve düşük gelişim düzeyi olarak kategorize edilmiştir. Herbir denek bir ay sonra, taklit eğilimleri için test edilmiştir. Sonuçlar farklı yaş ve gelişim düzeyindeki çocukların taklit eğiliminde farklılıklar olduğunu göstermiştir. Daha büyük çocukların, küçük çocuklardan daha az taklit etmede, yaşın etkisi anlamlı bulunmuştur (53).

Taklit davranışı ile ilgili bir araştırmada entegrasyon ortamı içinde yapılacak, entegrasyonda taklit etme davranışının önemi belirlenmeye çalışılmıştır. Charles A.Peck, Tony Apolloni, Thomas P.Cooke ve Sharon A.Raver tarafından 1977 yılında yapılan bir çalışmada, okul öncesi dönemdeki özürlü çocuklarla, normal gelişim gösteren çocukların birarada eğitime katıldığı entegrasyon ortamında; normal gelişim gösteren çocuklarla, özürlü çocukların taklit davranışları incelenmiştir. Gözlemlerde, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış eğitim programları içinde, olumlu ve olumsuz sosyal etkileşim davranışları dikkate alınmıştır. Araştırmanın sonucunda şunlar ortaya çıkmıştır.

Sınıfta doğal ortamlarda yapılan gözlemlerde, normal gelişim gösteren ve özürlü çocuklar arasında taklit ve sosyal etkileşim oranı düşük bulunmuştur. Bu davranışların, yetişkinlerin sosyal güdülemeleri ile, artış gösterdiği gözlenmiştir. Yapılandırılmış eğitim programlarında yine taklit ve sosyal etkileşim davranışlarının arttığı, bu durumun, yapılandırılmamış eğitim programlarına çocuklar tarafından, genellendiği ortaya konmuştur. Bu çalışma, özürlü çocuğun, normal gelişim gösteren yaşlılarını güvenilir bir şekilde taklit ettiği bir eğitimsel çevrenin düzenlenebileceğini ve entegrasyonun gerekliliğini ortaya koymaktadır (46).

Entegrasyon durumları içinde, normal işiten çocukların ve işitme engelli çocukların sosyal etkileşimleri, yapılan çeşitli araştırmalarla belirlenmeye çalışılmıştır. Bu araştırmaların sonuçları, entegre eğitim programlarının yönlendirilmesinde etkili olabilmektedir.

Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırmalardan bir tanesi Laura S. Mc Kindly ve Masion Blank (1982) tarafından yapılmıştır. Çalışmanın amacı; okul öncesi dönemdeki normal işiten ve işitme engelli çocukların oyun sırasındaki dil etkileşimlerinin incelenmesidir. Bu çalışmaya 24 normal işiten, 24 işitme engelli çocuk olmak üzere toplam 48 çocuk dahil edilmiştir. Deneklerin, yaş, cinsiyet, IQ ve işitme dereceleri eşitlenmiştir. Dialoga katılan her bir kişi iki rol almıştır. Biri konuşmayı başlatan, diğeri ise konuşmaya tepki verendir. Araştırmanın sonucunda; konuşmayı başlatan işitme engelli çocuklar ifadelerinde dar uçluluk göstermişlerdir. konuşmaya cevap veren işitme engelli çocuk ise, özellikle emir cümlesi kullanılan ifadelerde eşlerine daha iyi cevap vermişlerdir. Böylece normal işiten bir çocukla dialoga giren, işitme engelli bir çocuğun durumu belirlenmiştir. Bu ise düzenlenen entegre eğitim programlarının plananmasına ışık tutabilecek önemli bir faktördür, çünkü sosyal etkileşimlerin temelini dil becerileri meydana getirmektedir (47).

Normal işiten ve işitme engelli çocukların sosyal etkileşimleri ile ilgili yapılan araştırmalardan bir tanesi Vandell, L.D ve George, B.L. (1981) tarafından yapılmıştır. Okul öncesi dönemdeki, işitme engelli çocuklar, yaşlıları olan normal işiten çocuklarla kaynaştırılmış ve sosyal etkileşimleri, serbest oyun ortamı içinde incelenmiştir. Oyun süresi onbeş dakika olarak sınırlandırılmıştır. Araştırmaya 16 işitme engelli, 16 normal işiten olmak üzere toplam 32 çocuk dahil edilmiştir. Oyunları video-teybe kayıt edilerek gözlem yapılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, normal işiten çocukların; işitme engelli yaşlılarıyla sözel iletişim kurmakta zorluk çektikleri daha çok dokunma gibi davranışsal iletişim ve arkadan seslenme gibi, uygun olmayan iletişim yöntemlerini kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu ise, entegre bir ortamda, normal işiten çocukları, işitme engelli çocuklara karşı iletişimsel davranışlarının gelişmesi açısından, normal işiten çocukların eğitimlerinin önemi ortaya koymaktadır (52).

İşitme engelli çocuklar için en doğal ve küçük bir entegre grup oluşturan, ailelerin de eğitimdeki önemi büyüktür. Barbara J.Kaplan ve Frederick J.Mchale tarafından yapılan bir araştırmada, okul öncesi dönemdeki işitme engelli çocuğun, kardeşi ile olan oyun ve iletişim davranışları incelenmiştir. Bu araştırmada video-teyp kullanılmış ve onbeş saniyelik görüntüler iki kişi

tarafından değerlendirilmiştir. Lokasyon, hareket, temas, iletişim becerileri birbirlerine olan davranışları ve materyalleri kullanım tarzlarını kodlamak için "zaman örnekleme protosürü" kullanılmıştır. Aktivite devamlılıkları ve yer verilerinin, hangi çocuğun iletişimi devam ettirmeye çabaladığını, iletişimlerin sonucunun ne olduğunun ve nasıl sürdürüldüğünün incelemesi yapılmıştır. Gözlemlerde "Devamlı bakış, oturma, yürüme, koşma, objeleri elleme, objeleri fırlatma, yere koyma, liderlik yapma" gibi davranışları göz önüne alınırken, iletişim için kategoriler "taklit, göz kontağı, dikkati odaklaştırma, işaret etme, kaşıtsız kalma" şeklinde belirlenmiştir. Bu çalışmaların davranışlarını taklit ettikleri, ortaya çıkmıştır. Çocuklar birbirlerinin aktivitelerini aynı oranda, takip ederek, yalanlık ve sıkı ilişki kurabilmek için aynı sorumluluğu paylaşmaktadırlar şeklinde yorum yapılmıştır. bu ise, aile bireylerinin özellikle kardeşlerin, işitme engelli çocuklara karşı eğitilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır (23).

Antia, D.Shirin (1982), işitme engelli çocuklarda, sosyal etkileşim ve sosyal iletişim yeteneklerinin gelişimini incelemiştir. Çalışmaya okul öncesi dönemdeki üç ve beş yaşları grubunda bulunan işitme engelli çocuklar katılmışlardır. Arizona Tucson'daki okul öncesi dönemde olan işitme engelli çocuklar, hazırlanan programa kayıt edilmişlerdir. Çocukların hiçbirinde, önemli derecede gelişim geriliği bulunmamaktadır. Çocuklar kronolojik yaşlarına, dil düzeylerine ve iletişim yöntemlerine göre üç ve beş kişilik gruplara ayrılmışlardır.

Sosyal yeteneklerle ilgili çalışmalarını okul öncesi merkezlerin dışındaki, oyun adalarında desteklenmiştir. Haftada dört gün, bir günde, bir veya iki kez 20-30 dakika her çocuk çalışmalara katılmıştır. Bu araştırmada eğitim programlarını, Arizona Üniversitesindeki öğretmen hazırlama programlarını kayıtlı bilim uzmanlığı grubu öğrencileri hazırlamışlardır. Araştırmada, çocuklar için düşünülen sosyal yetenekler; materyal ve oyuncak paylaşma yardımlaşma, işbirliğine dayalı oyunlar oynama, yaşlılarını ödüllendirme ve güdüleme davranışlarıdır. Programlarda alışılmış oyun, rolleri, bir restorana yada bir doktora gitme gibi genel deneyimler etrafında geliştirilmiştir. Etkirlikler sırasında, öğretmenin rolü: çocuklara kullanmasını istediği yetenekler için model olmaktır. Bu araştırmada pozitif etkileşimler şu şekilde kategorize edilmiştir;

- a) Ödül verme, yaşlılarını güdüleme
- b) Paylaşma ve kooperatif oyun
- c) Yaşlılarıyla sözel iletişim kurma

Araştırmanın bulguları ise şu sonuçları ortaya çıkarmıştır;

1. Sosyal yeteneklerle ilgili çalışmalar sonucunda, grup karşısındaki ve aynı zamanda grup içindeki her çocuğun sosyal etkileşiminin tekrarında önceki artışlar olmuştur. Büyük artışın görüldüğü, etkileşim kategorisi= paylaşma ve kooperatif oyunlardır. (%11-14 ön analiz sırasında, %29-30 ise öğretmenin yönlendirmesi sırasında). Yaşlılarını ödüllendirme ve güdülemede artış görülmemiştir (%40 da az).

2- Kooperatif oyunların, sosyal etkileşimi gerektiren oyunlarda arttığı gözlenmiştir.

3- Bazı çocukların (%40-50) spontan olarak yardımlaştığı ve paylaşma davranışını gösterdiği, öğretmenler tarafından gözlenmiştir.

Bu araştırmanın sonucu ; etkileşimde zayıflık gösteren işitme engelli çocuğun yaşlılarıyla kurduğu pozitif, iletişiminin yeteneklerini arttırdığı ve sosyalizasyon projesi için, işitme engelli çocukların yaşlılarıyla etkileşimlerinin zorunluğunu ortaya koymaktadır (45).

Yapılan bu araştırmalardan da anlaşıldığı gibi, işitme engelli ve normal işiten çocukların kaynaştırıldığı okul öncesi dönemdeki entegrasyon programlarında iletişime ilişkin gözlemlerin yapılması ve gözlemlerin sonuçları dorultusunda yapılan iyi bir çevre düzenlemesi, işitme engelli çocukların eğitiminde başarıyı artırmakta ve normal işitmelerin dolayısı ile toplumun işitme engelli bireylere karşı tavırları olumlu yönde değiştirilebilmektedir.

A R A Ő T I R M A N I N A M A C I

Daha önce belirtildiği gibi, insanların en önemli uğraşlarından biri ve sosyal ilişkilerin temel kaynağı, diğer insanlarla kurulan ilişkilerdir. Bu ilişkiyi başlatan ve devam ettiren en önemli yetenek ise dil ve konuşma davranışıdır. İletişimin temelini dil meydana getirir. İnsanlar ihtiyaçlarını, duygularını ve düşüncelerini bu yolla birbirlerine aktarırlar.

İyi eğitim almamış, işitme engelli bir kişide, konuşma yeteneği gelişmemiştir. Bu nedenle iletişim kurmakta güçlük çeker ve özellikle normal işiten kişilerin bulunduğu gruptan kaçınabilir. Aynı zamanda, normal işiten kişiler de, işitme engeli olan bir birey ile iletişim kuramayacağını düşünerek, bu kişiler karşısında daha pasif davranabilmektedir.

Eğitim sürecinde, okul öncesi dönemin, ileri yıllardaki davranışları şekillendiren temel becerilerin, kazanılmasında, çok önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Yapılan pekçok araştırma, işitme engelli çocukların okulöncesi dönemde, normal işiten çocuklarla kaynaştırılarak iyi düzenlenmiş bir entegre programda, temel sosyal becerilerin kazandırılmasıyla, kendine güvenli, bağımsız bireyler olabildiklerini ve sözel iletişim becerilerini geliştirebildiklerini ortaya çıkarmıştır.

Literatüre bakıldığında, entegre eğitim ile ilgili yeni araştırmalara ihtiyaç duyulduğu ve özel eğitim alanının entegrasyonla genişletilebileceği savunulmaktadır.

Bu araştırmada, okul önce dönemdeki beş-altı yaş grubu işitme engelli çocukların yaşlıları olan normal işiten çocuklarla, anaokulu ortamında biraraya getirilerek, uygun eğitim tekniklerinin verilmesi ile bazı iletişim ortamları hazırlamıştır. Eğitim grupları, dört normal işiten çocukla bir işitme engelli çocuk biraraya getirilerek oluşturulmuştur. Bu grupta, normal işiten çocukların yapılacak olan ön değerlendirme ile entegre ortamda birbirlerine ve işitme engelli çocuklara karşı olan, sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerinin analiz edilmesi planlanmıştır. Yapılan analizler doğrultusunda, dil yoksunluğu nedeni ile, sözel iletişim kurmakta güçlük çeken,

işitme engelli çocuklara ve normal işiten yaşıtlarına karşı sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerini geliştirmek amacıyla belirlenen davranışların eğitimle kazandırılması amaçlanmıştır.

Normal işiten çocuklara, belirlenen davranışların kazandırılması ile, işitme engelli çocukları kabul etmeleri ve eğitimlerine yardımcı olmaları sağlanarak, ileri yıllarda, özürlü insanların çok ayrı bir grup olmadığını görmeleri ve iletişimden kaçınmamları gerektiğinin öğretilbileceği de düşünülebilir. Bunun yanı sıra, normal işiten çocukların birbirleri ile iletişimlerinde sırasında kullandıkları sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerinin eğitimle desteklenerek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Diğer taraftan bir süre sonra, normal işiten çocuklar tarafından kabul edilen işitme engelli çocuğun sözel ve sözel olmayan iletişim becerileri için, gerekli olan "kendine güven" duygusunu kazanması beklenebilir. Bütün çocukların, birbirlerine model olmaları ve birbirlerini taklit etmeleri, birbirlerini motive etmeleri gibi çeşitli öğrenme stratejilerini kullanmaları sağlanmaya çalışılmıştır.

Özetlenecek olursa, bu araştırmada, okul öncesi dönemde hazırlanan bir entegre programda; normal işiten çocukların birbirleri ile ve işitme engelli çocuklarla olan sözel ve sözel olmayan iletişim becerilerini kazanmaları için, seçilen uygun eğitim teknikleri ile planlanan, eğitim programlarının etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Normal işiten çocukların, birbirlerine ve işitme engelli çocuklara karşı gösterdikleri ve eğitim programları ile geliştirilmesi düşünülen davranışlar şu şekilde kategorize edilmiştir;

(I) OLUMLU DAVRANIŞLAR

- a- Sözel iletişimi başlatma
- b- Davranışsal iletişimi başlatma
- c- Kollektif çalışmayı kabul etme
- d- Materyal paylaşma

(II) ÖĞRENME STRATEJİLERİ

- a- Ödül kullanma
- b- Model olma
- c- Taklit
- d- Genişletme

(III) DIALOG KURMA ORANI

Dialog kurma oranlarını artırma

Normal işiten çocuklara, olumlu davranışların kazandırılması düşünülürken, "olumsuz" olarak belirlenen davranışların en aza indirilmesi hedef alınmıştır. Olumsuz davranışlar ise şu şekilde kategorize edilmiştir:

(IV) OLUMSUZ DAVRANIŞLAR

- a- İletişimi red etme
- b- İletişime kayıtsız kalma
- c- Kollektif çalışmayı red etme
- d- Materyal paylaşmama
- e- Fiziksel ve sözel saldırgan davranışlar

TEMEL PROBLEM

Okul öncesi dönemde, normal işiten ve işitme engelli deneklerin kaynaştırıldığı entegre eğitim programlarında, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri sözel ve sözel olmayan

iletişim becerilerinin geliştirilmesinde; uygulanan "serbest resim çalışması" ve "evcilik köşesinde oyun" etkinlikleri, etkili olmaktadır mı?

A L T P R O B L E M L E R

- 1- Eğitim programları uygulanmadan önce, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında deney ve kontrol gruplarında, normal işiten deneklerin gösterdikleri "olumlu davranışlar" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 2- Eğitim programları uygulanmadan önce, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında deney ve kontrol gruplarında, normal işiten deneklerin gösterdikleri "olumsuz davranışlar" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 3- Eğitim programları uygulanmadan önce, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında deney ve kontrol gruplarında, normal işiten deneklerin kullandıkları "Öğrenme Stratejileri" normal işiten deneklere karşı ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 4- Eğitim programları uygulanmadan önce, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında deney ve kontrol gruplarında, normal işiten deneklerin kullandıkları "cümle çeşitleri" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 5- Eğitim Programları uygulanmadan önce, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında deney ve kontrol gruplarında, normal işiten deneklerin kullandıkları cümlelerdeki "sözcük sayısı", normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?

- 6- Ön ve Son Test karşılaştırmasında deney ve kontrol gruplarında, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında normal işiten deneklerin gösterdikleri "olumlu davranışlar", normal işiten deneklere, karşı ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 7- Ön ve Son Test karşılaştırmasında, deney ve kontrol gruplarında, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında normal işiten deneklerin gösterdikleri "olumsuz davranışlar", normal işiten deneklere karşı ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 8- Ön ve Son Test karşılaştırmasında, deney ve kontrol gruplarında, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında normal işiten deneklerin kullandıkları "öğrenme stratejileri" normal işiten deneklere karşı ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 9- Ön ve Son Test karşılaştırmasında, deney ve kontrol gruplarında, serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun sırasında, normal işiten deneklerin "Toplam dialoğa katılma" oranı, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı farklılık göstermekte midir?
- 10- Serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri "olumlu davranışlar", ön test gözlemlerine göre farklılık göstermekte midir?
- 11- Serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri "olumsuz davranışlar" ön test gözlemlerine göre farklılık göstermekte midir?

12- Serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı kullandıkları "öğrenme stratejileri" ön test gözlemlerine göre farklılık göstermekte midir?

13- Serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı "toplam dialoğa katılma" oranı ön test gözlemlerine göre farklılık göstermekte midir?

ARAŞTIRMA YÖNTEM ve ARAÇLARI

Araştırmanın Evreni : Şehir merkezinde. Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümüne bağlı "Uygulama Anaokulu"nda bulunan beş-altı yaş grubu normal işiten ve işitme engelli çocuklar bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır.

Örneklem : Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümüne bağlı "Uygulama Anaokulu"na devam eden beş-altı yaş grubunda bulunan; oniki deney grubunda, oniki kontrol grubunda olmak üzere toplam yirmidört normal işiten çocuk ve entegre grupları oluşturmak üzere üç, işitme engelli çocuk bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Örnekler Grubunun Oluşturulmasında Göz Önünde Bulundurulmuş Kriterler

Plânlanan bu araştırmada temel amaç; entegre bir ortamda, normal işiten çocukların birbirlerine ve işitme engelli çocuğa karşı iletişimle ilgili bazı sözel ve sözel olmayan becerilerin kazandırılmasında uygulanan eğitim programlarının etkinliğinin incelenmesidir.

Bu araştırmada çalışma gruplarında homojenliğin sağlanması için, normal işiten ve işitme engelli çocukların gelişimsel özelliklerine etki edebilecek bazı değişkenler kontrol edilmeye çalışılmıştır. Bu değişkenler, normal işiten ve işitme engelli çocukların zeka, kişisel ve sosyal, ince devinsel, dil ve kaba devinsel gelişimsel düzeyleri, yaş ve cinsiyet özellikleridir. Ayrıca tüm çocukların arkadaş tercihleri göz önünde bulundurulmuştur. Homojen

gruplar oluşturulmaya çalışırken şu yollar izlenmiştir;

1- Normal işiten çocuklara zekâ düzeylerinin belirlenmesi için, A.Rey tarafından geliştirilen ve Refai Şemin'in Türk çocuklarına standardize ettiği "Yağmurda Yürüyen Kadın" resim testi verilmiştir. Bu resim testlerinde 50 persantilin üzerinde puan alan çocuklar; örnekleme alınmıştır. test değerlendirmesi, test yönergelerine uygun bir şekilde yapılmıştır (57).

2- Normal işiten çocukların kişisel, sosyal, ince devinsel, dil ve kaba devinsel gelişimsel özellikleri, Türk çocuklarına uyarlanan ve standardize edilen "Denver Gelişimsel Tarama Testi" ile belirlenmiş ve yaşına uygun gelişimsel özellik göstermeyen, şüpheli denekler, örnekleme dışı bırakılmıştır.

3- Normal işiten tüm çocuklara "Sosyometri" uygulanarak, arkadaş tercihleri belirlenmiştir. İlk aşamada çocuklar bireysel olarak çağırılmış ve sınıfta bulunan diğer çocukların fotoğrafları tek tek gösterilerek fotoğrafı gösterilen çocuğun ismini söylemesi istenmiştir. Beşten fazla çocuğun ismini bilemeyen çocuklar örnekleme alınmamıştır. Sınıftaki çocukları yeteri kadar tanıdığı düşünülen çocuklara "Daha çok hangi arkadaşlarınla oynamak istersin?" ve "Oynamak istemediğin arkadaşların varmı?" şeklinde sorular yöneltilmiştir. Böylece birbirini tercih etmeyen çocukların biraraya gelmeleri engellenmiştir.

4- Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümüne bağlı "Uygulama Anaokuluna" devam eden, normal işiten ve işitme engelli çocuklar genel olarak orta sosyo-ekonomik düzeydedir. Örnekleme alınan tüm çocuklarda orta sosyo-ekonomik düzeyde bulunan ailelerin çocuklarıdır.

5- Çalışmaya alınan üç işitme engelli çocukta, ileri derecede sensori nöral işitme kaybı bulunmaktadır.

6- İşitme engelli çocukların, gelişimsel düzeyleri, Hacettepe Üniversitesi, "Çocuk Ruh Sağlığı" bölümünde, Psk.Dr.Ferhunde Ökten tarafından klinik gözlemler şeklinde yapılmış ve gelişim düzeylerinin yaşlarına uygun olduğu, entegre bir eğitim programına katılabilecekleri, eğitim almalarını engel-

leyici başka problemlerinin olmadığı ve eğitime hazır oldukları belirlenmiştir.

7-Araştırma kriterlerine uygun çocuklar arasından random yolu ile seçim yapılarak, denek grupları oluşturulmuştur.

8- Deney grubunda bulunan oniki normal işiten çocuk, ikisi kız, ikisi erkek olmak üzere dört normal işiten çocuğun arasına bir işitme engelli çocuğun kaynaştırılması ile üç ayrı gruba dağıtılarak, üç çalışma grubu elde edilmiştir. Aynı şekilde "Kontrol" grubunda bulunan oniki normal işiten çocukta üç ayrı gruba dağıtılmış ve deney grubunda çalışmaya katılan işitme engelli çocuklar, bu gruplarda da çalışmışlardır. Böylece, normal işiten çocukların tepkilerine etki edebilen, işitme engelli çocukların gelişimsel özellikleri, deney ve kontrol gruplarında sabit tutulmuştur.

Tablo : 1- Deneý Grubunda Bulunan Deneklerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımları.

<u>Gruplar</u>	<u>Denek No</u>	<u>Cinsiyet</u>	<u>Yaş</u>
Grup A	A1	E	4 Y 11 A
	A2	E	4 Y 8 A
	A3	K	4 Y 3 A
	A4	K	4 Y 3 A
	A _x	E	4 Y 4 A
Grup B	B1	E	5 Y 2 A
	B2	E	4 Y 5 A
	B3	K	4 Y 6 A
	B4	K	4 Y 11 A
	B _x	E	5 Y
Grup C	C1	E	5 Y 6 A
	C2	E	4 Y 5 A
	C3	K	5 Y
	C4	K	4 Y 5 A
	C _x	E	4 Y 6 A

A_x , B_x , C_x , Entegrasyon gruplarında bulunan işitme engelli çocukları göstermektedir.

Tablo : 2- Kontrol Grubunda Bulunan Deneklerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımları

<u>Gruplar</u>	<u>Denek No</u>	<u>Cinsiyet</u>	<u>Yaş</u>
Grup A'	A'1	E	4 Y 10 A
	A'2	E	4 Y 8 A
	A'3	K	5 Y
	A'4	K	4 Y 4 A
	A' _x	E	4 Y 4 A
Grup B'	B'1	E	4 Y 8 A
	B'2	E	4 Y 10 A
	B'3	K	4 Y 4 A
	B'4	K	4 Y 10 A
	B' _x	E	5 Y
Grup C'	C'1	E	5 Y 8 A
	C'2	E	4 Y 9 A
	C'3	K	5 Y 3 A
	C'4	K	4 Y 10 A
	C' _x	E	3 Y 6 A

A'_x , B'_x , C'_x , Entegrasyon gruplarında bulunan işitme engelli çocukları göstermektedir.

Deney grubunda bulunan deneklerin yaş ortalaması 4 Yaş 7 Ay iken, kontrol grubunda bulunan deneklerin yaş ortalaması da aynı şekilde 4 Yaş 7 Ay şeklinde bulunmuştur.

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada, okul öncesi dönemdeki beş altı, yaş grubu işitme engelli çocuklarla aynı yaşta olan normal işiten çocukların birarada buldukları anaokulu entegrasyon programlarında, normal işiten çocuklara, birbirlerine ve işitme engelli çocuklara karşı kullanabilmeleri için, kazandırılması amaçlanan davranışlar doğrultusunda, uygun eğitim tekniklerinin verilmesi ile bazı iletişim ortamları düzenlenmiştir.

Deney ve Kontrol grubu olmak üzere iki ayrı grup meydana getirilmiştir. Deney grubunda altısı kız, altısı erkek olmak üzere toplam oniki, normal işiten çocuk, aynı şekilde kontrol grubunda da oniki normal işiten çocuk olmak üzere toplam yirmidört normal işiten çocuk çalışmaya alınmıştır. "Deney" grubunda üç işitme engelli çocuk bulunurken, aynı işitme engelli çocuklar, "Kontrol" grubunda da çalışmaya katılmışlardır.

İlk aşamada, her iki grupta da, "serbest resim çalışması" ve "evcilik köşesinde dramatizasyon" olmak üzere iki etkinlikte, çocukların sözel ve sözel olmayan iletişimsel davranışları, Eğitimcinin en pasif durumda olduğu bir uygulamada video-teyp ile kayıt edilmiştir.

Daha sonraki aşamada bu ön değerlendirmelerin doğrultusunda, normal işiten çocuklara destekleyici eğitim verilmiştir. Bu eğitim programları deney grubuna uygulanırken, kontrol grubuna uygulanmamıştır.

Son aşamada ise, her iki grupta ön değerlendirmede olduğu gibi serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde dramatizasyon etkinlikleri sırasında video-teyp kaydı ile son değerlendirmeye alınmıştır.

Özetlenecek olursa bu araştırmanın deseni şu şekildedir;

Deney Grubu; Ön değerlendirme-Eğitim-Son değerlendirme.

Kontrol Grubu; Ön değerlendirme---Son değerlendirme.

VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Bu araştırmaya alınan, tüm çocukların sözel ve sözel olmayan iletişimsel davranışlarının ön ve son değerlendirme analizleri ve uygulanan eğitim programları video-teyp kaydı ile yapılmıştır.

Video-teybe kayıt edilen çalışmalar, ilk aşamada, metin şekline dönüştürülmüştür. Daha sonra ise metindeki bilgilerin analizleri yapılarak, hazırlanan formlara kayıt edilmiş ve gerekli değerlendirmeler yapılmıştır. (Ek 1) Böylece video-teyp yardımı ile gözden kaçabilecek durumlar kontrol edilmiş, karar verilemeyen durumların, tekrar tekrar izlenmesi ve diğer uzman kişilerden danışmanlık alınması sağlanmıştır. Tüm bunlar için fırsatların olması ise, bu araştırmada geçerliğin ve güvenilirliğin sağlandığını düşündürebilmektedir.

Ayrıca, video-teyp çekimleri sırasında, genellikle kamera, çocukların fark edemeyeceği yerlere yerleştirilmiştir. Böylece çocukların doğal davranışlarının bozulmaması sağlanmıştır. Bazı durumlarda çocuklar kamerayı fark etmiş ancak, ilgileri uzun süreli olmamıştır.

Veriler, sadece işitme engelli çocuklar ünitesinde yapılan çalışmaların video-teybe kayıt edilmesiyle elde edilirken, normal işiten çocukların sınıfında yapılan eğitim çalışmaları destekleyici çalışmalar olarak kabul edilmiştir ve analize dahil edilmemiştir.

Çalışma Planı :

Bu araştırmanın çalışma düzeni şu şekilde planlanmıştır.

1) Çalışmaya Ayrılan Süre

Bu araştırmada verilerin toplanması için altı aylık bir süre planlanmıştır. Ancak çocukların devamsızlığı ve çalışma şartlarının zaman zaman bozulması bu sürenin tamamının düzenli olarak kullanılmasını engellemiştir.

Amaçlara göre bu süre şu şekilde kullanılmıştır;

a- Mayıs ayının son iki haftası deneklerin belirlenmesi ve örneklem gruplarının oluşturulması için, daha önce açıklanan testlerin uygulanması ve değerlendirmelerinin yapılması

b- Haziran ayının dört haftasında deney ve kontrol gruplarının ön değerlendirmesinin yapılması

c- Temmuz ayının ilk iki haftası ön değerlendirmenin analizlerinin yapılması ve Ağustos ayları çocukların en çok devamsızlık gösterdikleri aylardır. Bu nedenle eğitim programlarına hemen geçilememiştir. Bu aylarda eğitim programları hazırlanmış ve çevre düzenlenmeleri yapılmıştır.

d- Eylül, Ekim ve Kasım ayları, Eğitim programlarının ve son değerlendirmelerin yapılmasına ayrılmıştır.

c- Aralığın ilk haftası analizlerin tamamlanması ve istatistiksel çalışmalara ayrılmıştır.

Bu plana göre araştırma on altı haftalık, yani dört aylık bir süreyi almıştır.

2) Eğitim ve Değerlendirmelerin Yapılmasında Sürenin Planlanması :

Ön değerlendirmelerin yapılmasında deney ve kontrol grupları okula hergün gelmeleri için yönlendirilmişlerdir. Her gruba, birbirlerini daha iyi kabullenmeleri ve işitme engelli çocuğu tanımaları için, birer haftalık süre tanınmıştır. Bir haftanın sonunda, veri olarak kullanılacak olan video-kayıtlar deney ve kontrol grupları için yapılmıştır. Ön değerlendirmede her bir grup ayrı ayrı günlerde değerlendirmeye alınarak toplam altı gün çalışmıştır. Her grup bir günlük programda yer alan "serbest resim çalışması" sırasında yirmi dakika, "evcilik köşesinde serbest oyun" sırasında ise onbeş dakika gözlem yapılmıştır. Bu iki etkinlik için tüm gruplara ayrılan süre 210 dakika iken, programlarda yer alan diğer aktivitelerle toplam on sekiz saat ön değerlendirmeler için çalışılmıştır.

Eğitim programlarına sadece, üç küçük gruba ayrılan deney grubu dahil edilmiştir. Dört normal işiten ve bir işitme engelli çocuktan meydana gelen her bir grup, video-kaydın yapılması için işitme engelli çocuklar ünitesine alınmış ve burada eğitim uygulamaları için, hergün olmak üzere beş kez çalışmaya katılmışlardı. Bu arada, diğer iki grup normal işiten çocukların sınıfında aynı eğitim programları ile eğitime alınarak, desteklenmişlerdir. Sırayla, diğer iki grupta aynı düzen içinde üniteye alınarak eğitim programları uygulanmıştır.

İlk aşamada deney grubuna ön test verilmiştir daha sonra eğitim programlarına geçilmiştir. Eğitim seanslarının bitirilmesinden sonra ise son test uygulanmıştır. Deney grubu ile yapılan çalışma tamamlandıktan sonra, Kontrol grubuna, deney grubundaki sistemle ön test uygulanmış ancak bu süre içinde hiç bir eğitim verilmemiştir, deney grubundaki çalışma seansı kadar bir süre geçtikten sonra son test uygulanmıştır.

Eğitim programlarında esas tutulan aktiviteler, "Serbest resim çalışması" ve "Evcilik köşesinde oyun" dur. Yirmi dakika serbest resim çalışmasına ayrılırken, önbeş dakika evcilik köşesinde konulu bir oyuna ayrılmıştır. Çocukların en fazla yönlendirildiği bu aktiviteler bir yarım günlük eğitim programı içinde, otuz beş dakikalık bir süreyi almıştır. Her grup işitme engelli çocuklar ünitesinde, bu iki aktivite için 175 dakika ve normal işiten çocukların devam ettiği sınıfta ise yine bu iki etkinlik için 350 dakika, olmak üzere toplam 525 dakika eğitim almıştır. Tüm gruplara bu iki etkinlik için ayrılan, toplam 26 saatlik bir süredir. Eğitim programlarında, tüm uygulama mekanlarında harcanan süre toplam 78 saatlik bir çalışmayı gerektirmiştir.

Son değerlendirmeler için her bir gruba ayrı ayrı bir günlük çalışma süresi planlanarak deney ve kontrol grupları için toplam altı gün ayrılmıştır. Ön değerlendirmede olduğu gibi, iki aynı etkinlik için 210 dakika, diğer etkinliklerle birlikte ise toplam 18 saat çalışmıştır.

3) Video-Kayıt Analizleri İcin Ayrılan Süre :

Ön ve son değerlendirmelerin analizi için yapılan otuz beş dakikalık çekimde, her bir çocuk ayrı ayrı izlenmiştir. Her bir çocuğun otuzbeş dakikalık çalışmasının izlenmesi ve davranışlarının kategorize edilmesi atmış dakikalık bir süreyi almıştır. Buna göre, tüm çocuklar için ayrılan süre yirmidört saat deney, yirmidört saat kontrol grubuna ayrılan süre, toplam kırksekiz saattir.

Deney grubunun veri olarak kayıt edilen, her otuzbeş dakikalık etkinliği, aynı şekilde her bir çocuğun ayrı ayrı altmış dakika izlenmesi ve davranışlarının kategorize edilmesi şeklinde analiz edilmiştir. Buna göre de eğitim programlarında çocukların davranışlarının analizi yapılmıştır. Ayrıca uygulanan her eğitim programında eğitimcinin davranışlarının analizi yapılmıştır. Bu ise onbeş saatlik bir süreyi almıştır.

Buna göre;

Ön ve Son test çalışması için 36 saat

Eğitim programlarının uygulanması için 78 saat

Ön ve Son test analizi için 48 saat

Birimdeki, Eğitim programlarının analizi için 75 saat

Toplam olarak ise 237 saat'lik bir süre harcanmıştır.

ÖN - SON TEST UYGULAMALARI VE EĞİTİM PROGRAMLARI

I) Ön-Son Test Uygulamaları ve Eğitim Programlarının Uygulandığı Mekanlar

Eğitim ve değerlendirme uygulamaları için, Hacettepe Üniversitesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümüne bağlı "Uygulama Anaokulu" sınıflarından iki sınıf seçilmiştir. Normal işiten çocukların devam ettiği sınıflardan bir tanesi, çalışmanın deney grubunu, diğeri ise kontrol grubunu meydana getirmiştir. Her iki sınıfta da çevre düzenlemesi ve materyal zenginliği aynı düzeyde bulunmaktadır. Klinik gözlem ve veri toplama niteliğinde video-teybe kayıt edilen çalışmalar ise normal işiten çocuklar tarafından daha önceden tanınan ve benimsenmiş olduğu kabul edilen, işitme engelli çocuklara ait eğitim ünitesinde yapılmıştır. Bu ünite, bulunan materyaller ve çevre düzenlemesi, diğer sınıflarla, eşitlenmiş durumda bulunmaktadır.

Çalışmalar, normal işiten çocukların dörder dörder ayrılarak, birer işitme engelli çocuğun kaynaştırılması ile beş çocuktan meydana gelen, üç deney, üç kontrol olmak üzere toplam altı grupta yapılmıştır.

Eğitim programlarının uygulanması sırasında, deney grubundan, bir grup, işitme engelli çocukların ünitesinde klinik gözlemler yapılmak üzere eğitime alınırken diğer iki grup ise normal işiten çocukların devam ettiği sınıfta aynı programla desteklenmişlerdir. Daha sonra rotasyonla diğer iki grupta, üniteye eğitime alınmıştır.

II) Bu Araştırmada Temel Alınan Aktiviteler :

Bu araştırmada, uygulanan tüm çalışma programlarında değerlendirmeye alınan iki temel aktivite bulunmaktadır. Bunlar ;

a) Resim çalışması

b) Evcilik köşesinde dramatizasyon şeklinde belirlenmiştir.

Amaçlanan davranışların normal işiten çocuklara kazandırılması için, günlük eğitim programları içinde başka etkinliklere de yer verilmiştir. Bu etkinlikler, "müzik, cimnastik, sanat çalışmaları, basit yarışmalar, manipülatif oyunlar" gibi çalışmaları kapsamaktadır.

III) Çevre Düzenlemesi ve (Materyaller) :

İşitme engelli çocuklar ünitesi ve diğer sınıfta, düzenlenmiş bir evcilik köşesi bulunmaktadır. Evcilik köşesinde; mutfak eşyaları, yetişkin giysileri, tamir aletleri, bloklar, ütü masası, doktor malzemeleri, oyuncak bebekler, ayna, masa ve sandelye gibi materyaller bulunmaktadır. Bunun dışında manipülatif oyuncaklar ve sanat çalışmaları ile ilgili etkinlik köşeleri hazırlanmıştır.

IV) Ön ve Son Test Uygulamalarında Temel Alınan Aktiviteler ve Amaçlar :

Sınıf içinde çocuklar arasındaki etkileşimin en sağlıklı bir şekilde, doğal ortam ve gözlemler yolu ile yapılabileceği savunulmaktadır (55). Bu göz önünde tutularak aşağıdaki sistemde bir çalışma yapılmıştır.

Ön ve son test uygulamaları sırasında iki etkinlik temel alınarak, değerlendirmeler yapılmıştır. Bu etkinlikler ve amaçlar aşağıda açıklanmıştır.

A- Serbest Resim Çalışması

B- Evcilik Köşesinde Dramatizasyon

A- Etkinlik : Serbest resim çalışması

Süre : 10 dakika I. Oturum düzeni
10 Dakika II. Oturum düzeni

Materyal : Beş çocuğun birlikte kullanabileceği bir kutunun içinde bulunan pastel boyalar ve her bir çocuk için boş çalışma sayfası.

Amaç : Serbest resim çalışması sırasında, aşağıda şematik olarak gösterilen oturma düzeninin kullanılmasıyla, her çocuğa işitme engelli çocukla iletişim kurabilme şansı tanınmıştır. Bu çalışma sırasında eğitimci çocukları hiç bir şekilde yönlendirmemiştir. Böylece, Normal işiten çocukların birbirlerine ve işitme engelli çocuklara karşı gösterdikleri, bu araştırmanın amacına göre kategorize edilen sözel ve sözel olmayan iletişimsel davranışların belirlenmesi bu etkinliğin temel amacını oluşturmuştur.

Uygulama : Aralarında bir işitme engelli çocuğun bulunduğu beş çocuk, aşağıda şematik olarak gösterilen birinci oturum düzeni içinde istedikleri resimleri yapmaları için yönlendirilmiştir. Çalışma sırasında eğitimci başkahiç bir yönlendirmede bulunmamıştır. Birinci oturma düzeni içindeki çalışmalar tamamlandıktan sonra müzik yada cimnastik veya danslı oyun gibi hareketli bir etkinlik verilmiş daha sonra ikinci oturma düzeni içinde bir başka resim çalışması yapmaları sağlanmıştır. Eğitimci yine, iletişimsel davranışlar için hiç bir yönlendirmede bulunmamışlardır.

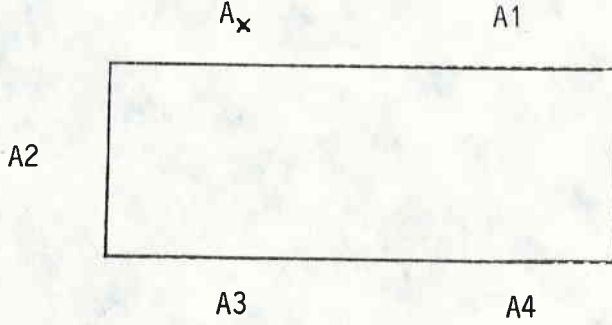
Serbest Resim Çalışması Sırasında Kullanılan Oturma Sistemi :

Normal işiten çocukların birbirleri ile ve işitme engelli çocuklarla eşit bir şansla iletişim fırsatı bulabilmeleri için, serbest resim çalışması sırasında rotasyona dayalı bir sistem kullanılmıştır. Böylece her çocuğun birbirleri ile ve işitme engelli çocuklarla eşit şansta iletişim kurabilme fırsatı yaratılmıştır. Her grup için aşağıda şematik olarak gösterilen oturma düzeni kullanılmıştır.

Etkinlik : Serbest resim çalışması

Süre : 10 dakika

I. Oturma Düzeni

A_x : İşitme engelli çocuk

A1 : Normal işiten kız çocuk

A2 : Normal işiten kız çocuk

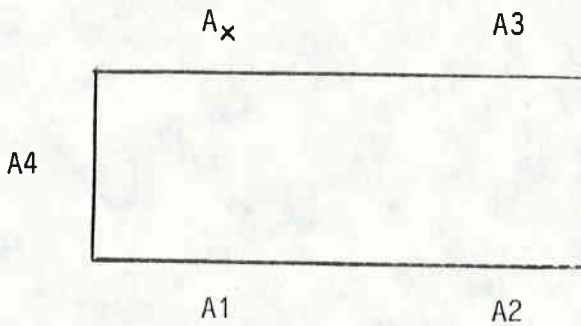
A3 : Normal işiten erkek çocuk

A4 : Normal işiten erkek çocuk

Etkinlik : Serbest resim çalışması

Süre : 10 dakika

II. Oturma Düzeni

B- Etkinlik : Evcilik Köşesinde Dramatizasyon

Süre : 15 dakika

Materyal : Mutfak eşyaları, yetişkin giysileri, tamir aletleri, bloklar, ütü masası, doktor, hemşire giysi ve eşyaları, oyuncak bebekler, ayna, masa ve sandalyeler,

Amaç : Eğitimcinin pasif olduğu ve çocukları iletişimsel davranışları için yönlendirmediği bu çalışmada, evcilik köşesinde oynayan normal işiten çocukların, birbirlerine ve işitme engelli çocuklara karşı, bu araştırmanın, amacına göre kategorize edilen sözel ve sözel olmayan iletişimsel davranışlarının belirlenmesi bu etkinliğin temel amacını oluşturmuştur.

Uygulama : Eğitimci, çocuklara evcilik köşesinde istedikleri gibi oynayabileceklerini anlatmış daha sonra hiç bir yönlendirmede bulunmamıştır. Veri toplama süresi olarak belirlenen onbeş dakikalık sürede, çocukların tüm davranışları video-teybe kaydedilmiştir. Çocukların isteklerine göre; oynama sürelerinde esneklik tanınarak, daha fazla oynamalarına, zaman zaman fırsatlar verilmiştir.

V) Eğitim Programlarında Temel Alınan Aktiviteler ve Amaçlar :

Bu araştırma süresince eğitim programları her gün 9.00-11.30 arasında yarım günlük programlar şeklinde planlanmıştır. Eğitim programlarında yer alan diğer aktivitelerde, çocukların istek ve tepkileri göz önünde bulundurularak, esneklik sağlanmıştır. Diğer aktiviteler genellikle daha fazla harekete dayanan cimnastik, danslı oyun, müzik ve yarışma tipi çalışmalardan seçilmiştir.

Normal işiten çocukların, birbirlerine ve işitme engelli çocuğa karşı gösterdikleri sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerini geliştirmek amacıyla uygulanan eğitim programlarında iki aktivite temel alınmıştır. Bu aktiviteler şu şekilde belirlenmiştir;

A- Resim Çalışması

1- Bireysel resim çalışması ve yapılan resim üzerinde konuşma

2- Kollektif resim çalışması

B- Evcilik Köşesinde Konulu Dramatizasyon

Her uygulama günü, eğitimin etkisini artırmak amacıyla bir çocuk üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu işe; sıra ile, her uygulamada bir çocuğa eğitimci rolünün verilmesi ve diğer çocuklara model olması sağlanarak gerçekleştirilmiştir. Böylece, eğitimde güdülemenin etkisinin artırılmasına çalışılmıştır. Tüm çalışma süresince her çocuğa eşit şansa etkileşim fırsatı, düzenlenen rotasyon sistemi ile verilmiştir.

Eğitim Programlarında Genel Amaçlar :

Uygulanan eğitim programlarında, eğitimcinin aşağıda belirtilen teknikleri uygun şekillerde kullanarak, normal işiten çocukların birbirlerine ve işitme engelli çocuklara karşı gösterdikleri sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Eğitimcinin Kullandığı Teknikler ;

- a) Model Olma
- b) Ödül Kullanma
- c) Rol Değiştirme
- d) Genişletme
- e) İpucu Verme
- f) İsteklerin Tekrar Edilmesi
- g) Dikkati Yoğunlaştırma
- h) Soru Yönelme

Normal İşiten Çocuklarda Geliştirilmesi Düşünülen Temel Davranış Kategorileri:

(I) Olumlu Davranışları Artırma

- a- Sözel iletişimi başlatma
- b- Davranışsal iletişimi başlatma
- c- Kollektif çalışmayı başlatma ve kabul etme
- d- Materyal paylaşma
- e- Materyale dikkat çekme

(II) Olumsuz Davranışları Azaltma

- a- İletişimi red etme
- b- İletişime kayıtsız kalma
- c- Kollektif çalışmayı red etme
- d- Materyal paylaşmama
- e- Saldırgan davranışlar

(III) Öğrenme Stratejilerini Kullanabilme

- a- Model olma
- b- Ödül kullanma
- c- Taklit etme
- d- Genişletme

(IV) Dialoga Katılma Sayısını Artırma :

Tablo 3- Deney Grubunun 15 Eğitim Seansında, Eğitimci Tarafından Kullanılan Tekniklerin Etkinliklere Göre Dağılımı

Kullanılan Teknikler	Serbest Resim Çalışması	Evcilik Köşesinde Oyun
Model Olma	360	180
Ödül Kullanma	420	195
İpucu Verme	165	375
Dikkat Yoğunlaştırma	180	120
İsteklerin Tekrar Edilmesi	120	75
Rol Değiştirme	300	150
Genişletme	90	75

EĞİTİM PROGRAMLARI

A- Resim Çalışması

1- Bireysel resim çalışması ve yapılan resimler üzerinde konuşma

Etkinlik : Resim Çalışması

Süre : 15 dakika

Materyal : Beş çocuğun birlikte kullanabileceği bir kutunun içinde bulunan pastel boyalar ve her bir çocuk için boş çalışma sayfası

Amaç : Çocukların kendiyaptıkları resimlerin vurgulanması ve hakkında konuşma ortamının yaratılmasıyla kendi benliklerinin farkına varıl-

masını ve bunun yanı sıra, yaşitlarının yaptıkları resimlerin vurgulanması ve hakkında konuşulmasıyla da, akranlarının varlığının farkına varılmasını sağlamak temel amaç olarak belirlenmiştir. Diğer amaçlar;

-- Resim üzerinde konuşulurken, materyale dikkat çekme ve materyal üzerinde dikkat yoğunlaştırma yeteneğinin geliştirilmesi, (materyal; yapılan resim)

--Resim üzerinde konuşulurken soru-cevap tekniği ile sözel iletişimin artırılması,

--Yapılan resimler üzerinde değerlendirilmelerin yapılmasıyla ödül kullanma yeteneğinin dolayısıyla, güdülenmenin artırılmasını sağlamak,

--Tüm çocukların, boyları tek bir kutudan kullanması için ortamın yaratılmasıyla, materyal paylaşma becerilerini geliştirmek,

Uygulama : Eğitimci, her çocuğa ait boş çalışma sayfaları dağıtır ve hepsinin birlikte kullanabilecekleri bir kutu içindeki, pastel boyları gruba verir. Bu arada eğitimci de çocukları yönlendirmek amacıyla, o gün öğretmen seçilen çocuğun yanında, masaya oturarak, kendisi de resim çalışır. Bu arada verilen teknikler uygun şekillerde kullanılarak, iletişimsel ortamlar yaratılır. Her çocuk resim çalışmasını bitirdikten sonra, önce eğitimci model olarak o gün seçilen çocuğa yaptığı resmi anlatması için sorular yöneltir ve ödül kullanır. Daha sonra eğitimci rolü, çocuğa verilir. Eğitimci yerinden kalkar ve her çocuğa sıra ile eğitimcinin yerine gelerek, eğitimci rolü verilen çocuğun sorduğu sorularla yaptığı resmi anlatması için fırsat verilir. Bu arada eğitimci yönlendirmelerde bulunarak, çocukların arasında kurulan iletişimi destekler. Diğer taraftan, öğretmen çocuk, arkadaşına yaptığı resim üzerinde sorular yöneltirken, diğer çocukların bu çalışmayı model almaları amacıyla dikkatlerini, soru-cevap şeklindeki bu çalışmaya yöneltilir. Böylece tüm çocukların birbirlerinin yaptıkları resmi izlemesi ve konuşulanları dinlemesiyle, ödül kullanabilmesi sağlanır.

2- Kollektif resim çalışması

Etkinlik : Resim çalışması

Süre : 15 dakika

Materyal : Bir adet pastel boya, iki çocuk için boş bir çalışma sayfası

Amaç : Çocukların, kollektif çalışarak yaptıkları resimlerin vurgulanması ile kendi benliklerinin ve kollektif çalışma yaptığı arkadaşının varlığının çocuklara hissettirilmesi bu etkinlikte temel amaç olarak belirlenmiştir. Diğer amaçlar;

-- İki çocuğa verilen bir adet boya ve bir çalışma sayfası ile materyal paylaşma davranışını kazandırabilme

-- Materyal paylaşma davranışı için sıra bekleme

-- Çizim için, model olma

-- Çizim için, taklit eteme

-- Yaptığı çizim sözel olarak ifade edebilme alışkanlığı kazandırma

-- Düşüncelerini açıklayarak ödül kullanma becerisini geliştirme

-- Yapılan resmin sözel ifadesi sırasında dikkatin resim üzerine çekilmesiyle, materyale dikkat çekebilme

Uygulama : Eğitimci, her çocuğun ikişer ikişer resim çalışacağını açıklar, Model olarak; önce eğitimci ile, eğitimci rolü verilen çocuk birlik- te çalışırlar ve bu çalışmayı diğer çocukların izlemesi sağlanır. Bu etkin-

likte konu için çocuklar serbest bırakılmıştır. Bazı durumlarda eğitimci konu için model olmuştur. Çocuklardan biri çalışmayı başlatır. Örneğin, "Ben adamın kafasını yaptım" der ve bir daire çizer, daha sonra boyayı ve kağıdı arkadaşına vererek soru yöneltir "sen nesini yapacaksın?" diğer çocuk "gözünü yapacağım" der ve gözünü çizer. Bu çalışma sıra ile boyanın paylaşılması ile devam ettirilir. İki çocuğun çalışması bittikten sonra, diğer iki çocuk, çalışmayı bitiren çocukların yerlerine oturarak aynı şekilde çalışmayı devam ettirir ve her çocuğun birbirlerini model almaları sağlanır.

B- Evcilik Köşesinde Oyun

Etkinlik : Evcilik köşesinde dramakizasyon

Süre : 15 dakika

Materyal : Evcilik köşesinde bulunan; mutfak eşyaları, yetişkin giysileri, tamir aletleri, bloklar, ütü maşası doktor malzemeleri, oyuncak bebekler, ayna masa ve sandalyeler kullanılmıştır.

Amaç : Evcilik köşesinde belirlenen konu çerçevesinde çocukların toplumsal rolleri alarak sergilemeleri ve diğer rollere uygun iletişim kurabilme yeteneklerini geliştirme bu aktivitenin temel amacını meydana getirmektedir. Çocuklar açısından belirlenen diğer amaçlar;

- Toplumsal rollerden birini benimseme ve bu rolün sorumluluklarını yerine getirebilme,
- Sorumluluğunu aldığı role uygun bir şekilde diğer bireylerle sağlıklı iletişim kurabilme ve iletişimi devam ettirebilme,
- Sözel iletişim becerilerini geliştirebilme,
- Kollektif çalışma ve paylaşma davranışlarının gelişimini destekleme,

-- Çocukların birbirlerine model olmaları, birbirlerini taklit etmeleri ve birbirlerine karşı ödül kullanmaları için fırsatlar yaratılabilme,

Uygulama : Evcilik köşesinde dramatizasyon etkinliği sırasında iki konu temel alınmıştır. Bunlar;

a- Lokantaya gitme

b - Doktora gitme

Her uygulamada sırası ile bir konu ele alınmış ve çocukların rolleri değiştirilmiştir. Etkileşim ve iletişimin bu iki konuda daha fazla olduğu düşünülerek, eğitim programlarına yerleştirilmiştir (45).

Eğitimci tarafından, tüm çocuklar biraraya getirilerek rollere dağıtılmış ve konu hakkında bilgi verilerek, iletişim ve etkileşim biçimleri, çocukların anlayabileceği bir şekilde açıklanmıştır. Eğitimci, dramatizasyon sırasında da çocukları sözel olarak yönlendirmiştir. Çalışmanın sonunda tüm çocuklar ödüllendirilerek, böyle bu çalışmanın devamı için motivasyon sağlanmaya çalışılmıştır.

Tablo : 4 - Eğitim Programlarında Temel Alınan Aktivitelerin Uygulama Seanslarının Mekanlara Göre Dağılımı

Mekan \ Aktivite	Ünite	Sınıf	Toplam
Bireysel resim çalışma ve resim anlatma	15	30	45
Kollektif çalışma	15	30	45
Evcilik köşesinde dramtizasyon	15	30	45
Toplam	45	90	135

Tablo : 5- Evcilik Köşesinde Dramtizasyon Etkinliği Sırasında Yer Alan Konuların Seans Sayılarına Göre Dağılımı

Mekan \ Konular	Ünite	Sınıf	Toplam
Lokantaya gitme	6	0 x	6
Doktora gitme	6	0 x	6
Karışık konular	3	30	33
Toplam	15	30	45

x Bu konularda uygulama yapılmamıştır.

V E R İ L E R İ N A N A L İ Z İ

Elde edilen verilerin, istatistiksel çözümlenmesinde, denek sayısının az olması nedeniyle toplanan verilerin bir kısmının analizinde parametrik olan testlerden "iki Ortalama Arasındaki Farkın Önemlilik Testi" yerine, bu testin parametrik olmayan karşılığı "Mann-Whitney U Testi" ve parametrik testlerden "iki Eş Arasındaki Farkın Önemlilik Testi" yerine de parametrik olmayan karşılığı, "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" kullanılmıştır (54).

Mann-Whitney U ve Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testinde Kullanılan Sembollerin Anlamları,

$\bar{X}$ = Aritmetik Ortalama

$S\bar{x}$ = Standart Hata

$\bar{D}$ = Farkların Ortalaması

$S\bar{D}$ = Farkların Standart Hatası

n = Denek Sayısı

B U L G U L A R

Bu araştırmada, okul öncesi dönemdeki beş altı yaş gurubu normal işitme engelli çocukların, işitme engelli çocuklarla kaynaştırıldığı anaokulu eğitim programlarında, birbirlerine ve işitme engelli çocuklara karşı sözel ve sözel olmayan bazı iletişimsel becerilerinin eğitimle kazandırılması amaçlanmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen verilerin istatistiksel analizleri yapılarak temel ve alt problemlere ilişkin elde edilen bulgular Tablo 6-45 arasında verilmiştir. Tablolarda kullanılan kısaltmalar şu şekildedir.

N. İ. K = Normal İşitene Karşı

İ. E. K = İşitme Engelliye Karşı

Tablo : 6- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Olumlu" Davranışlarının, Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması,

Gözlenen Olumlu Davranışlar		$\bar{X}$	$S\bar{x}$	n	u	p
Davranışsal İletişim	<u>N.i.K</u>	1.58	0.46	12	101.63	> 0.05
Başlatma	<u>i.E.K</u>	1.16	2.03	12		
Sözel İletişimi	<u>N.i.K</u>	7.08	1.61	12	179.00	$< 0.05^*$
Başlatma	<u>i.E.K</u>	0.16	0.11	12		
Kollektif Çalışmayı	<u>N.i.K</u>	1.00	0.21	12	182.78	$< 0.05^*$
Kabul Etme	<u>i.E.K</u>	0.08	0.08	12		
Materyal Paylaşma	<u>N.i.K</u>	1.00	0.03	12	176.68	$< 0.05^*$
	<u>i.E.K</u>	0.33	0.33	12		

* Önemli

Tablo; 6'da ön test sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin ön test sırasında "serbest resim" etkinliğinde gözlenen "olumlu" davranışlarının, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında, istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda normal işiten denekleri, sözel iletişimi başlatma, kolektif çalışmayı kabul etme, materyal paylaşma gibi olumlu davranışları, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterme oranları

arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.005$). Normal işiten deneklerin, olumlu davranışlar kategorisinde, birbirlerine karşı gösterdikleri davranışlar "sözel iletişimi başlatma" da yoğunlaşırken ($\bar{x}=7.08$), işitme engelli deneklere karşı "sözel iletişimi başlatma" en az gözlenen davranıştır ($\bar{x}=0.16$).

Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri iletişim "davranışsal iletişimi başlatma" da yoğunluk göstermektedir ($\bar{x}=1.16$).

Tablo : 7- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Denek-
laren "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Olumsuz Dav-
ranışlarının" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli
Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının
Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması,

Gözlenen		$\bar{x}$	$S\bar{x}$	n	u	P
Olumsuz Davranışlar						
İletişimi	<u>N.İ.K</u>	0.08	0.08	12	117.421	$< 0.05^*$
Red Etme	<u>İ.E.K</u>	0.58	0.28	12		
İletişime	<u>N.İ.K</u>	0.25	0.13	12	187.67	$< 0.05^*$
Kayıtsız Kalma	<u>İ.E.K</u>	1.66	0.65	12		
Kollektif Çalışmayı	<u>N.İ.K</u>	0.00	0.00	12	155.45	$< 0.05^*$
Red Etme	<u>İ.E.K</u>	0.33	0.22	12		
Saldırgan Davranışlar	<u>N.İ.K</u>	1.25	0.44	12	180.67	$< 0.05^*$
	<u>İ.E.K</u>	0.16	0.16	12		

* Önemli

Tablo ; 7 de, deney grubundaki, normal işiten deneklerin, ön test sı-
rasında "serbest resim" etkinliğinde gözlenen "olumsuz" davranışlarının, nor-
mal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında
istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda,normal işiten deneklerin iletişimi red etme,
kollektif çalışmayı red etme ve saldırganlık, gibi olumsuz davranışları bir-
birlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterme oranları arasındaki fark
istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten deneklerin
birbirlerine karşı gösterdikleri "saldırgan davranışlar" daha fazla gözlenir-

ken ($\bar{x}=1.25$), bu davranış işitme engellilere karşı daha az gözlenmektedir ($\bar{x}=0.16$). Normal işiten denekler, iletişim sırasında birbirlerine karşı daha az kayıtsız kalırken ($\bar{x}=0.25$), işitme engelli deneklere karşı daha çok kayıtsız kalmaktadırlar ($\bar{x}=1.66$). Normal işiten deneklerin birbirleri ile kolektif çalışmayı red etme davranışı gözlenmez iken; işitme engelli deneklere karşı kolektif çalışmayı red etme davranışı gözlenmektedir ($\bar{x}=0.33$).

Tablo : 8- Ön Test Sorasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Öğrenme Stratejilerini Kullanma" Davranışlarının, Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması,

Kullanılan		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P	
Öğrenme Stratejileri							
Ödül Kullanma	<u>N.İ.K</u>	0.83	0.40	12	180.147	<0.05	*
	<u>İ.E.K</u>	0.08	0.08	12			
Model Olma	<u>N.İ.K</u>	1.16	0.51	12	146.56	<0.05	*
	<u>İ.E.K</u>	0.33	0.18	12			
Taklit Etme	<u>N.İ.K</u>	3.25	0.86	12	133.21	<0.05	*
	<u>İ.E.K</u>	0.83	0.38	12			
Genişletme	<u>N.İ.K</u>	1.41	0.31	12	184.28	<0.05	*
	<u>İ.E.K</u>	0.08	0.08	12			

* Önemli

Tablo : 8 de deney grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında "serbest resim" etkinliğinde gözlenen "öğrenme stratejilerini kullanma" davranışlarının normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Bu analiz sonucunda, normal işiten deneklerin ödül kullanma, model olma, taklit etme, genişletme gibi, öğrenme stratejilerini birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark, istatis-

tiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.005$). Normal işiten denekler, ödül kullanma, model olma, taklit etme, genişletme gibi öğrenme stratejilerini normal işiten deneklere karşı daha fazla kullanırken işitme engelli deneklere karşı daha az kullanmaktadırlar. Normal işiten deneklerin birbirlerini taklit etme davranışları yoğun olarak gözlenirken ($\bar{x}=3.25$), birbirlerine karşı "genişletme" tekniğini kullanma oranı daha az bulunmuştur ($\bar{x}=1.41$).

Tablo : 9- Ön Test Sırasında, Deney Grubunkadi Normal İşiten Denek-lerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerindeki "Sözcük Sayısının" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının "mann-Whitney U Testine" Göre

Kullanılan Cümlelerdeki Sözlük Sayıları		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Tek Sözlük	<u>N.İ.K</u>	3.51	0.71	12	185.84	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.16	0.16	12		
İki Sözlük	<u>N.İ.K</u>	4.66	0.76	12	185.91	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.25	0.25	12		
Üç ve Daha Çok	<u>N.İ.K</u>	14.91	3.18	12	170	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.91	0.55	12		
Toplam Diyolağa Katılma	<u>N.İ.K</u>	23.08	3.51	12	165	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	1.33	0.68	12		

* Önemli

Tablo : 9'da, deney grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "serbest resim etkinliğinde" gözlenen sözel ifadelindeki "sözcük sayısının" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin iletişim sırasında sözel ifadelerindeki sözcük sayılarının birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Normal işiten denekler, birbirleri ile daha çok dialoğa girerken, işitme engelli deneklerle daha az dialog kurmaktadırlar. Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı kullandıkları sözel ifadelerdeki sözcük sayısı "üç ve daha çok" şeklinde yoğunluk gösterirken ($\bar{x}=3.18$), işitme engelli deneklere karşı kullandıkları sözel ifadelerdeki sözcük sayısı aynı şekilde "üç ve daha çok" şeklinde yoğunlaşmaktadır ($\bar{x}=0.55$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı dialoğu katılma oranı $\bar{x}=23.08$ iken, işitme engellilere karşı bu oran, $\bar{x}=1.33$ şeklinde, görülmektedir.

Tablo : 10- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerindeki "Cümle Çeşitlerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Kullanılan Cümle Çeşitleri		$\bar{X}$	$S\bar{x}$	n	u	p
Olumsuz Cümle	<u>N.İ.K</u>	0.66	0.25	12	180.14	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.08	0.08	12		
Belirleyici Cümle	<u>N.İ.K</u>	15.66	2.46	12	170.51	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	1.00	0.61	12		
Emir Cümlesi	<u>N.İ.K</u>	2.50	0.59	12	170.76	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.33	0.28	12		
Soru Cümlesi	<u>N.İ.K</u>	3.25	0.23	12	178.00	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.25	0.17	12		

* Önemli

Tablo ; 10'da deney grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "serbest resim" etkinliğinde gözlenen sözel ifadelerindeki "cümle çeşitlerinin" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda; normal işiten deneklerin, iletişim sırasında sözel ifadelerindeki cümle çeşitlerinin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin sözel ifadelerinde daha çok, betimleyici cümle kullandıkları görülmektedir. Bu, normal işiten deneklere karşı en yoğun görülen cümle çeşidi olurken ($\bar{x}=15.66$) aynı şekilde işitme engelli deneklere karşı da en fazla gözlenen cümle çeşididir ($\bar{x}=1.00$). Normal işiten deneklerin, kullandıkları sözel ifadelerdeki, olumsuz, betimleyici, emir ve soru cümleleri, normal işitenlere ve işitme engelli deneklere karşı istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo : 11- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen "Olumlu" Davranışlarının. Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen Olumlu Davranışlar		$\bar{x}$	$S\bar{x}$	n	u	p
Davranışsal	<u>N.İ.K.</u>	1.83	0.55	12	126.2	<0.05 *
İletişimi Başlatma	<u>İ.E.K.</u>	0.73	0.30	12		
Sözel İletişimi	<u>N.İ.K.</u>	8.50	1.50	12	157.88	<0.05 *
Başlatma	<u>İ.E.K.</u>	0.75	0.42	12		
Kollektif Çalışmayı	<u>N.İ.K.</u>	3.08	0.64	12	148.81	<0.05 *
Kabul etme	<u>İ.E.K.</u>	0.92	0.55	12		
Materyal Paylaşma	<u>N.İ.K.</u>	2.75	0.37	12	171.90	<0.05 *
	<u>İ.E.K.</u>	0.33	0.25	12		

* Önemli

Tablo ; 11 de deney grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen "olumlu" davranışların, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında, istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı; davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma gibi gösterdikleri olumlu davranışlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı

bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten deneklerin olumlu davranışlar kategorisinde, birbirlerine karşı gösterdikleri davranışlar "Sözel iletişimi başlatma" da yoğunlaşmaktadır ($\bar{x}=8.5$). En az gözlenen davranış ise "Davranışsal iletişimi başlatma" dır ($\bar{x}=1.83$). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri "sözel iletişimi başlatma" ($\bar{x}=0.75$) iken, davranışsal iletişimi başlatma ($\bar{x}=0.73$) dür.

Tablo : 12- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen "Olumsuz" Davranışlarının. Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney, U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen Olumsuz Davranışlar		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
İletişimi Red Etme	<u>N.İ.K</u>	0.33	0.18	12	122.97	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.41	0.19	12		
İletişime Kayıtsız Kalma	<u>N.İ.K</u>	1.00	0.27	12	86.55	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.33	0.51	12		
Kollektif Çalışmayı Red Etme	<u>N.İ.K</u>	0.78	0.31	12	161.05	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.21	0.17	12		
Saldırgan Davranışlar	<u>N.İ.K</u>	0.41	0.22	12	179.05	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.03	0.03	12		

* Önemli

Tablo ; 12'de, deney grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen "olumsuz" davranışlarının, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında, istatistiksel analiz yapılmıştır.

Bu analizin sonucunda, normal işiten deneklerin, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı; iletişimi red etme, kollektif çalışmayı red etme ve saldırgan davranışlar gibi gösterdikleri olumsuz davranışlar arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($P < 0.05$). Normal işi-

ten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri olumsuz davranışlar en fazla "iletişime kayıtsız kalma" da yoğunlaşırken ($\bar{x}=1.00$), aynı şekilde işitme engelli deneklere karşı da bu davranış daha çok gözlenmektedir ($\bar{x}=1.33$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı "kollektif çalışmayı red etmeleri de çok sık gözlenen davranışlar arasındadır ($\bar{x}=0.78$).

Tablo : 13- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen "Öğrenme Stratejilerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engeli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Kullanılan Öğrenme Stratejiler		$\bar{X}$	$S\bar{x}$	n	u	P
Ödül Kullanma	<u>N.İ.K</u>	0.08	0.08	12	198.52	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Model Olma	<u>N.İ.K</u>	0.83	0.42	12	178.11	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Taklit Etme	<u>N.İ.K</u>	2.25	0.68	12	198.70	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Genişletme	<u>N.İ.K</u>	1.00	0.38	12	198.66	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		

* Önemli

Tablo : 13'de, deney grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen "öğrenme stratejilerini" kullanma davranışlarının normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda; normal işiten deneklerin kullandıkları "ödül, model olma, taklit etme, genişletme" gibi öğrenme stratejilerinin, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten

çocuklarda birbirlerini taklit etme davranışı çok yoğun gözlenirken ($\bar{x}=2.25$) ödül kullanma davranışı çok az gözlenmektedir ($\bar{x}=0.08$). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı öğrenme stratejilerini kullanmadıkları gözlenmiştir ($\bar{x}=0.00$).

Tablo : 14- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Cümlelerdeki Sözcük Sayısının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Kullanılan Cümlelerdeki Sözcük Sayısı		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Tek Sözcük	<u>N.İ.K</u>	5.50	1.10	12	156.3	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.58	0.28	12		
İki Sözcük	<u>N.İ.K</u>	7.91	1.53	12	165.	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.33	0.49	12		
Üç ve Daha Çok	<u>N.İ.K</u>	16.83	3.36	12	165.	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.50	0.23	12		
Toplam Dialoga Katılma	<u>N.İ.K</u>	30.58	4.40	12	154	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	1.41	0.54	12		

* Önemli

Tablo : 14'de, deney grubundaki normal işiten deneklerin ön test sırasında "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen sözel ifadelerindeki "sözcük sayısının" normal işiten denekler ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin iletişim sırasında sözel ifadelerindeki sözcük sayısının birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark istatistiksel olarak, anlamlı bulunmuştur ($P < 0.005$). Normal işiten denekler, birbirleri ile daha çok

dialoga girerken, işitme engelli deneklere karşı daha az dialoga girmektedirler. Normal işiten deneklerin birbirleri ile dialog kurma oranı $\bar{x}=30.58$, iken, işitme engelli denekler karşı bu oran daha az gürmektedir ($\bar{x}=1.41$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı kullandıkları sözel ifadelerdeki "sözcük sayısı üç ve daha çok" şeklinde yoğunlaşırken ($\bar{x}=16.83$), işitme engelli deneklere karşı bu oran daha az gözlenmiştir ($\bar{x}=0.50$).

Tablo : 15- Ön Test Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerindeki Cümle Çeşitlerinin, Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engeli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Kullanılan Cümle çeşitleri		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Olumsuz Cümle	<u>N.İ.K</u>	2.16	0.56	12	154.25	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.42	0.22	12		
Betimleyici Cümle	<u>N.İ.K</u>	16.58	2.13	12	180.00	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.50	0.42	12		
Emir Cümlesi	<u>N.İ.K</u>	7.16	2.09	12	161.41	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.42	0.22	12		
Soru Cümlesi	<u>N.İ.K</u>	3.33	0.83	12	186.34	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.08	0.08	12		

* Önemli

Tablo; 15'de deney grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen sözel ifadelerindeki "cümle çeşitlerinin" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Bu analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, iletişim sırasında sözel ifadelerindeki cümle çeşitlerinin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin, sözel ifadelerinde daha çok, betimleyici cümle kullandıkları görülmektedir. Bu, normal işiten deneklere karşı en yoğun görülen cümle çeşidi olurken ($\bar{x}=16.58$), aynı şekilde, işitme engelli deneklere karşı da en fazla gözlenen cümle çeşididir ($\bar{x}=0.50$). Normal işiten deneklerin kullandıkları, sözel ifadelerdeki, olumsuz, betimleyici, emir ve soru cümleleri normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı istatistiksel olarak farklılık göstermemektedir.

Tablo : 16-Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Olumlu" Davranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen		$\bar{x}$	$S\bar{x}$	n	u	P
Davranışsal İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	1.08	0.43	12	198.63	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Sözel İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	9.66	2.03	12	175.90	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.33	0.22	12		
Kollektif Çalışmayı Kabul Etme	<u>N.İ.K</u>	1.00	0.56	12	161.52	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.16	0.11	12		
Materyal Paylaşma	<u>N.İ.K</u>	2.08	0.45	12	171.76	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.16	0.11	12		

* Önemli

Tablo; 16'da kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "serbest resim" etkinliğinde gözlenen "olumlu" davranışlarının, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında, istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda normal işiten deneklerin, sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme, materyal paylaşma gibi olumlu davranışları, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterme oranları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten deneklerin, olumlu davranışları kategorisinde, birbirlerine karşı gös-

terdikleri davranışlar "sözel iletişimi başlatma" da yoğunlaşırken ($\bar{x}=9.66$), işitme engelli çocuklara karşı en az gösterilen davranışlardan biridir ($\bar{x}=0.33$).

Tablo : 17- Ön test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Olumsuz" Davranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması

Gözlenen		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
İletişimi Red Etme	N.İ.K	0.25	0.17	12	156.5	<0.005 *
	İ.E.K	0.53	0.22	12		
İletişime Kayıtsız Kalma	N.İ.K	1.25	0.51	12	101.46	<0.05 *
	İ.E.K	1.16	0.40	12		
Kollektif Çalışmayı Red Etme	N.İ.K	0.08	0.08	12	175.5	<0,05 *
	İ.E.K	0.16	0.16	12		
Saldırgan Davranışlar	N.İ.K	0.58	0.28	12	179.57	<0.05 *
	İ.E.K	0.08	0.83	12		

* Önemli

Tablo; 17'de, kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "serbest resim" etkinliğinde gözlenen "olumsuz" davranışlarının normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, iletişimi red etme, kollektif çalışmayı red etme ve saldırganlık gibi olumsuz davranışları birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterme oranları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.005$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri "iletişime kayıtsız kalma" davranışı daha fazla gözlenirken ($\bar{x}=1.25$), aynı şekilde işitme engelli çocuklara karşı da en fazla gözlenen bir davranıştır ($\bar{x}=1.16$).

Tablo : 18- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen "Öğrenme Starejilerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması

Kullanılan Öğrenme Stratejileri		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Ödül Kullanma	<u>N.İ.K</u>	0.75	0.30	12	198.63	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Model Olma	<u>N.İ.K</u>	1.41	0.67	12	198.63	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Taklit Etme	<u>N.İ.K</u>	2.91	0.51	12	176.90	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.16	0.11	12		
Genişletme	<u>N.İ.K</u>	1.50	0.41	12	198.8	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		

* Önemli

Tablo; 18'de, kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında "serbest resim" etkinliğinde, gözlenen "öğrenme stratejilerini" kullanma davranışlarının normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin ödül kullanma, model olma, taklit etme, genişletme gibi öğrenme stratejilerini birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten denekler, ödül kullanma, model olma, taklit etme, genişletme gibi öğrenme stratejilerini normal işiten deneklere karşı daha fazla kullanırken, işitme engelli deneklere karşı kullanmamaktadırlar. Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı en fazla kullandıkları "taklit etme" davranışlarıdır ($\bar{x}=2.91$).

Tablo : 19- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerindeki Sözcük Sayısının Normal İşitme Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Cümlelerdeki Sözcük Sayısı		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Tek Sözcük	<u>N.İ.K.</u>	4.50	0.77	12	187.9	<0.05 *
	<u>İ.E.K.</u>	0.08	0.08	12		
İki Sözcük	<u>N.İ.K.</u>	4.50	1.18	12	172.76	<0.05 *
	<u>İ.E.K.</u>	0.16	0.11	12		
Üç ve Daha Çok	<u>N.İ.K.</u>	24.0	4.82	12	177.9	<0.05 *
	<u>İ.E.K.</u>	0.25	0.17	12		
Toplam Dialoga Katılım	<u>N.İ.K.</u>	34.25	6.34	12	177.9	<0.05 *
	<u>İ.E.K.</u>	0.41	0.28	12		

* Önemli

Tablo; 9'da, kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasındaki "serbest resim" etkinliğinde, gözlenen sözel ifadelerdeki, "sözcük sayısının" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, iletişim sırasında sözel ifadelerindeki sözcük sayılarının birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Normal işiten denekler, birbirleri ile daha çok dialoğa girerken ($\bar{x}=34.25$), işitme engelli deneklerle daha az dialoğa girmektedirler ($\bar{x}=0.41$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı kullandıkları sözel ifadelerdeki sözlük sayısı "üç ve daha çok" şeklinde yoğunluk gösterirken ($\bar{x}=24.0$) bu işitme engelli deneklerde de en yoğun gözlenen sözcük sayısıdır ($\bar{x}=0.25$).

Tablo : 20- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, "Serbest Resim" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerdeki "Cümle Çeşitlerinin" Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olnadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Kullanılan Cümle Çeşitleri		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Olumsuz Cümle	<u>N.i.K</u>	4.73	1.58	12	198.85	<0.05 *
	<u>i.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Betimleyici Cümle	<u>N.i.K</u>	23.66	4.35	12	177.9	<0.05 *
	<u>i.E.K</u>	0.16	0.11	12		
Emir Cümlesi	<u>N.i.K</u>	2.25	0.88	12	198.7	<0.05 *
	<u>i.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Soru Cümlesi	<u>N.i.K</u>	2.25	0.63	12	139.6	<0.05 *
	<u>i.E.K</u>	0.66	0.35	12		

* Önemli

Tablo; 20'de kontrol grubundaki normal işiten deneklerin, ön test sırasında, "serbest resim" etkinliğinde gözlenen sözel ifadelerindeki "cümle çeşitlerinin" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, iletişim sırasında sözel ifadelerindeki, cümle çeşitlerinin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin, sözel ifadelerinde daha çok, betimleyici cümle kullandıkları görülmektedir. Bu, normal işiten deneklere karşı, en yoğun gözlenen cümle çeşidi olurken ($\bar{x}=23.66$), aynı şekilde, işitme engelli deneklere karşı da en fazla gözlenen cümle çeşitlerinden biridir ($\bar{x}=0.16$).

Tabl : 21- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde, Görülen "Olumlu" Davranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen		$\bar{X}$	$S\bar{x}$	n	u	P
Olumlu Davranışlar						
Davranışsal İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	3.41	0.65	12	148.77	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.41	0.14	12		
Sözel İletişim Başlatma	<u>N.İ.K</u>	11.41	1.63	12	160.8	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.33	0.14	12		
Kollektif Çalışmayı Kabul Etme	<u>N.İ.K</u>	1.58	0.67	12	179.6	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.25	0.25	12		
Materyal Paylaşma	<u>N.İ.K</u>	1.75	0.49	12	170.8	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.16	0.11	12		

* Önemli

Tablo; 21'de kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen "olumlu" davranışlarının, normal işiten denekler ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Bu analiz sonucunda, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı; davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma gibi gösterdikleri olumlu davranışlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten deneklerin olumlu davranışlar kategorisinde birbirlerine karşı gösterdikleri davranışlar "sözel iletişimi başlatma"da yoğunlaşmaktadır ($\bar{x}=11.41$), bu davranışın işitme engellilere karşı kullanılması ise en çok gözlenen davranışlardan biridir ($\bar{x}=0.33$).

Tablo: 22- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki, Normal İşiten Denek-
yeni "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen
"Olumsuz" Davranışlarının Normal İşiten Deneklere ve İşit-
me Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup
Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen Olumsuz Davranışlar		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
İletişimi Red Etme	<u>N.İ.K</u>	0.50	0.28	12	143.0	<0.05 *
	<u>İ.E.K.</u>	0.25	0.13	12		
İletişime Kayıtsız Kalma	<u>N.İ.K</u>	1.50	0.52	12	131.61	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.66	0.30	12		
Kollektif Çalışmayı Red Etme	<u>N.İ.K</u>	0.58	0.41	12	178.55	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.08	0.08	12		
Saldırgan Davranışlar	<u>N.İ.K</u>	2.00	0.73	12	150.56	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.25	0.13	12		

* Önemli

Tablo; 22'de, kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında, "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen "olumlu" davranışlarının, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, birbirlerinin ve işitme engelli deneklere karşı; iletişimi red etme, kollektif çalışmayı red etme ve saldırgan davranışlar gibi gösterdikleri "olumsuz" davranışlar arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri "olumsuz" davranışlar en fazla "saldırgan" davranışlarda yoğunlaşırken ($\bar{x}=2.00$) bu davranışı işitme engelli deneklere karşı en az gözlenen davranışlardandır ($\bar{x}=0.25$).

Tablo : 23- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşiten Deneklerin "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Öğrenme Stratejilerinin Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Sırasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Teorisine Göre Karşılaştırılması

Kullanılan Öğrenme Stratejileri		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Ödül Kullanma	<u>N.İ.K</u>	0.80	0.08	12	101.00	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.80	0.08	12		
Model Olma	<u>N.İ.K</u>	0.66	0.39	12	198.5	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Teklit Etme	<u>N.İ.K</u>	1.58	0.69	12	181.14	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.08	0.08	12		
Genişleme	<u>N.İ.K</u>	1.66	0.51	12	198.8	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00			

* Önemli

Tablo; 23'de, kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde, gözlenen "öğrenme stratejilerini" kullanma davranışlarının normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında, istatistiksel analiz yapılmıştır.

Bu analiz sonucunda, normal işiten deneklerin kullandıkları model olma, taklit etme, genişletme gibi öğrenme stratejilerinin, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Ödül kullanma davranışı ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($P < 0.05$). Normal işiten deneklerin birbirlerini taklit etmeleri ($\bar{x}=1.58$) ve genişletme tekniğini kullanmaları ($\bar{x}=1.66$), en sık gözlenen, öğrenme stratejileridir.

Tablo : 24- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerdeki Sözlük Sayısının Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Cümlelerdeki Sözcük Sayısı		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Tek Sözcük	<u>N.İ.K</u>	3.75	0.76	12	170.40	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.41	0.53	12		
İki Sözcük	<u>N.İ.K</u>	5.75	1.12	12	198.9	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.00	0.00	12		
Üç ve Daha Çok	<u>N.İ.K</u>	22.5	3.67	12	168.9	<0.05 *
	<u>N.İ.K</u>	0.33	0.18	12		
Toplam Dialoga Katılma	<u>N.İ.K</u>	32.25	4.59	12	153.87	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	1.00	0.57	12		

* Önemli

Tablo; 24'de kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin ön test sırasında "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde gözlenen sözel ifadelerdeki "sözcük sayısının" normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, iletişim sırasında sözel ifadelerindeki sözcük sayılarının birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten denekler, birbirleri ile daha çok

dialoga girerken, ($\bar{x}=32.25$), işitme engelli deneklere karşı daha az dialoga girmektedirler ($\bar{x}=1.00$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı kullandıkları sözel ifadelerdeki, sözcük sayısı " ve daha çok" şeklinde yoğunlaşırken ($\bar{x}=22.5$) bu oran, işitme engelli deneklere karşı daha az gözlenmektedir. ($\bar{x}=0.33$).

Tablo : 25- Ön Test Sırasında, Kontrol Grubundaki Normal İşitme Deneklerin "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliğinde Gözlenen Sözel İfadelerdeki Cümle Gerçeklerinin Normal İşiten Deneklere ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullanımı Arasında Fark Olup Olmadığının Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Kullanılan Cümle Çeşitleri		$\bar{X}$	$S\bar{X}$	n	u	P
Olumsuz Cümle	<u>N.İ.K</u>	2.16	0.81	12	166.16	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.25	0.17	12		
Betimleyici Cümle	<u>N.İ.K</u>	20.75	2.64	12	177.9	<0.05 *
	<u>İ.E.k</u>	0.25	0.17	12		
Emir Cümlesi	<u>N.İ.K</u>	6.16	1.99	12	171.9	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.33	0.25	12		
Soru cümlesi	<u>N.İ.K</u>	2.00	0.50	12	184.28	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	0.08	0.08	12		

* Önemli

Tablo; 25'de kontrol grubundaki, normal işiten deneklerin, ön test sırasında "evcilik köşesinde oyun etkinliğinde gözlenen sözel ifadelerindeki "cümle çeşitlerinin" normal işitme deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanımı arasında istatistiksel analiz yapılmıştır.

Bu analiz sonucunda, normal işitme deneklerin, iletişim sırasında sözel ifadelerindeki cümle çeşitlerinin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullanma oranları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin, sözel ifadelerinde, daha çok betimleyici cümle kullandıkları görülmektedir. Bu normal işiten deneklere karşı en yoğun görülen cümle çeşidi olurken ($\bar{x}=20.75$), bunu emir cümlesi ($\bar{x}=6.16$), Olumsuz cümle ($\bar{x}=2.16$) ve soru cümlesi ($\bar{x}=2.00$) izlemektedir.

Tablo : 26- Deney Grubunda, "Serbest Resim Etkinliği" Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek testi" Değerleri.

Gözlenen Olumlu Davranışlar		Ön Test - Son Test Farkları				
		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
Davranışsal İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	0.667	0.582	12	27.5	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.250	0.808	12	11.0	<0.05 *
Sözel İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	5.167	2.849	12	17.5	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	3.000	0.888	12	1.50	<0.05 *
Kollektif Çalışmayı Kubul Etme	<u>N.İ.K</u>	1.000	0.389	12	12.5	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	1.250	0.429	12	10.5	<0.05 *
Materyal Paylaşma	<u>N.İ.K</u>	0.417	0.514	12	30.0	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.250	0.411	12	10.5	<0.05 *

* Önemli

Tablo; 26'da, deney grubunda, "serbest resim etkinliği sırasında normal işiten deneklerin, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı "olumlu" davranışlarının ön test-son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı "davranışsal iletişimi başlatma ların da ortalama 1.250 ∓ 0.808 değerinde bir artış gözlenmiştir. Yapılan istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($t=11, P < 0.05$). Normal işiten deneklerin, normal işitenlere karşı sözel

iletişimi başlatma davranışında ortalama 5.167 ∓ 2.849 değerinde bir artış olmuş bu ise istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmamıştır ($t= 17.5$, $P < 0.05$). Aynı şekilde işitme engelli deneklere karşı sözel iletişimi başlatma davranışında $3,000 \mp 0.888$ arasında bir artış gözlenmiş ve istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($t= 1.5$, $P < 0.05$). Normal İşiten Deneklerin, normal işiten deneklere karşı kollektif çalışmayı kabul etmelerinde ortalama 1.000 ∓ 0.389 değerinde bir artış, işitme engelli deneklere karşı ise aynı şekilde ortalama 1.250 ∓ 0.429 değerinde bir artış gözlenerek, bunların istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($t= 12.5$, $P < 0.05$; $t= 10.5$ $P < 0.05$), Normal İşiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri materyal paylaşma davranışında ortalama 1.250 ∓ 0.411 değerinde bir artış gözlenmiş ve istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($t= 10.5$, $P < 0.05$).

Tablo : 27- Deney Grubunda, "Serbest Resim Etkinliği" Sırasında, Normal İşiten Deneklerin, Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Tes-ti" Değerleri.

Olumsuz Davranışar	Ön Test - Son Test Farkları						
	<u>N.İ.K</u>	<u>İ.E.K</u>	<u>$\bar{D}$</u>	<u>S$\bar{D}$</u>	<u>n</u>	<u>t</u>	<u>p</u>
İletişimi Red Etme	<u>N.İ.K</u>	<u>İ.E.K</u>	-0.583	0.288	12	18	>0.05
İletişime Kayıtsız Kalma	<u>N.İ.K</u>	<u>İ.E.K</u>	-1.583	0.645	12	5	<0.05 *
Saldırgan Davranışlar	<u>N.İ.K</u>	<u>İ.E.K</u>	-0.750	0.392	12	10.5	<0.05 *

* Önemli

Tablo; 27'de, deney grubunda "serbest resim etkinliği sırasında, nor-mal işiten deneklerin, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı olum-suz davranışlarının ös test-son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı, iletişime kayıtsız kalmalarında ortalama 1.583 ∓ 0.645 değerinde bir azalma gözlenmiştir, bu ise istatistiksel test sonucuna göre anlamlı bulunmuştur ($t= 5, P<0.05$). Aynı şekilde normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri saldırgan davranışlarında da ortalama -0.750 ∓ 0.392 değerinde bir azalış gözlenmiştir, istatistiksel test sonucu ise anlamlı bulunmuştur ($t= 10,5, P<0.05$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı iletişimi red etme ve iletişime kayıtsız kalma davranışlarında yeterli sayıda gözlem

elde edilemediği için istatistiksel analiz yapılmamıştır. Aynı şekilde, normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri saldırgan davranışlarında yeterli gözlem bulunmadığı için istatistiksel analiz yapılmamıştır. Normal işiten deneklerin birbirleri ile ve normal işitme deneklerle kollektif çalışmayı red etme davranışlarında, yeterli gözlem yapılamadığı için istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Tablo : 28- Deney Grubunda, "Serbest Resim "Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Öğrenme Stratejilerinin" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Erleştirilmiş İki Örnek" Testi Değerleri.

Gözlenen Davranışlar	Ön Test-Son Test Farkları			n	t	p
	<u>N.İ.K</u>	<u>S̄</u>	<u>S̄</u>			
Ödül Kullanma	<u>N.İ.K</u>	4.917	0.965	12	1	<0.05 *
	<u>İ.E.K</u>	3.500	0.754	12	1.5	<0.05 *
Model Olma	<u>N.İ.K</u>	0.500	0.379	12	19	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.417	0.398	12	1.5	<0.05 *
Taklit Etme	<u>N.İ.K</u>	-0.417	0.933	12	29	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	-0.667	0.376	12	19	>0.05
Genişletme	<u>N.İ.K</u>	0.083	0.529	12	31	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.583	0.543	12	5	<0.05 *

* Önemli

Tablo; 28'de, deney grubunda "serbest resim" etkinliği sırasında, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullandıkları öğrenme stratejilerinin ön test son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır. Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı ödül kullanmaları ortalama 4.917 ∓ 0.965 değerinde bir artış, işitme engelli deneklere karşı da aynı şekilde ortalama 3.500 ∓ 0.754 değerinde bir artış gözlenmiştir. Bu artışların istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($t= 1$, $P<0.05$; $T= 1.5$, $P<0.05$).

Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere model olma davra-

nışlarında 1.417 ∓ 0.398 oranında bir artış gözlenmiştir. Bu artışın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($t= 1.5, P < 0.05$).

Aynı şekilde normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı kullandıkları genişletme tekniğinde de ortalama 1.583 ∓ 0.5443 değerinde bir artış gözlenmiş ve bu artışın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur. ($t= 0.543, P < 0.05$).

Tablo : 29- Deney Grubunda "Serbest Resim" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dioloğa Katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Wilcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek" Testi Değerleri.

Gözlenen Davranışlar	Ön Test-Son Test Farkları					
		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
Toplam Dioloğa	<u>N.İ.K</u>	4.000	3.695	12	20	>0.05
Katılma Oranı	<u>İ.E.K</u>	4.000	1.087	12	3.5	<0.05 *

* Önemli

Tablo; 29'da, deney grubunda, "serbest resim" etkinliğinde, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı toplam dioloğa katılma oranlarının ön test-son test farklarının istatistiksel aanalizi yapılmıştır. Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı toplam dioloğa katılma oranında ortalama 4.00 ∓ 3.695 değerinde bir artış olmuş ancak bu istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t= 20, P < 0.05$). Aynı şekilde normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı toplam dioloğa katılma arasında ortalama 4.00 ∓ 1.087 değerinde bir artış olmuştur. Yapılan istatistiksel test sonucu bu artış anlamlı bulunmuştur ($t= 4.000 \mp 1.087, P < 0.05$).

Tablo : 30- Deney Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

		<u>Ön Test-Son Test Farkları</u>				
Gözlenen		<u>$\bar{D}$</u>	<u>$S\bar{D}$</u>	<u>n</u>	<u>t</u>	<u>P</u>
Olumlu Davranışlar	<u>N.İ.K</u>	-0.500	0.821	12	39	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.917	0.679	12	11	<0.05 *
Davranışsal İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	2.083	2.695	12	30.5	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	2.417	0.557	12	1.5	<0.05 *
Sözel İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	2.083	1.111	12	15.5	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.750	0.730	12	8.5	<0.05 *
Kollektif Çalışmayı Kabul Etme	<u>N.İ.K</u>	1.000	0.615	12	20.5	>0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.250	0.494	12	10.5	<0.05 *
Materyal Paylaşma	<u>N.İ.K</u>					
	<u>İ.E.K</u>					

* Önemli

Tablo; 30'da, deney grubunda "evcilik köşesinde oyun" etkinliği sırasında, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri "olumlu" davranışlarının ön test-son Test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri, davranışsal iletişimi başlatmada ortalama 1.917 ± 0.679 değerinde bir artış gözlenmiştir. Yapılan, istatistiksel test sonucu, bu artış anlamlı bulunmuştur ($t= 11, P < 0.05$).

aynı şekilde normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı sözel iletişimi başlatmalarında ortalama 2.417 ∓ 0.557 değerinde bir artış olmuştur. Bu artışın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($t= 1.5$, $P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklerle kolektif çalışmayı kabul etme davranışlarında ortalama 1.750 ∓ 0.730 değerinde bir artış olmuştur. Yapılan, istatistiksel test sonucu bu artış anlamlı bulunmuştur ($t= 8.5$, $P < 0.05$).

Aynı şekilde, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri materyal paylaşma davranışında ortalama 1.250 ∓ 0.498 değerinde bir artış gözlenmiş ve yapılan istatistiksel test sonucu, bu artış anlamlı bulunmuştur ($t= 10.5$, $P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin, birbirlerine karşı gösterdikleri, davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kolektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma davranışlarında meydana gelen değişikliklerin istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmamıştır ($P < 0.05$).

Tablo : 31- Deney Grubunda "evcilik Köşesinde "Oyun Etkinliği Sırasında, Normal işiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Erleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

Gözlenen Olumsuz Davranışlar	<u>Ön Test-Son Test Farkları</u>					
		<u>$\bar{D}$</u>	<u>$S\bar{D}$</u>	<u>n</u>	<u>t</u>	<u>P</u>
İletişimi	<u>N.İ.K</u>	-0.330	0.188	12	18.0	>0.05
Red Etme	<u>İ.E.K</u>	-0.417	0.193	12	18.0	>0.05
İletişime Kayıtsız	<u>N.İ.K</u>	-1.000	0.275	12	5.0	<0.05 *
Kalma	<u>İ.E.K</u>	-1.250	0.524	12	10.5	<0.05 *
Kollektif Çalışmayı	<u>N.İ.K</u>	-0.667	0.310	12	18.0	>0.05
Red Etme	<u>İ.E.K.</u>					

* Önemli

Tablo; 31'de, deney grubunda "evcilik köşesinde oyun" etkinliğinde, normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri olumsuz davranışlarının ön test-son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere karşı iletişime kayıtsız kalma davranışlarında ortalama -1.000 ± 0.275 değerinde bir azalma gözlenmiş ve yapılan istatistiksel test sonucu bu azalma anlamlı bulunmuştur ($t= 5.0, P < 0.05$). Aynı şekilde, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı iletişime kayıtsız kalma davranışında ortalama -1.250 ± 0.524 değerinde bir azalma gözlenmiş ve, istatistiksel test sonucu bu azalma anlamlı bulunmuştur ($t=10.5, P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri, iletişimi red etme davranışında meydana gelen azalma, istatistiksel analiz sonucu olarak anlamlı bulunmamıştır ($T=18.0$, $P > 0.05$; $t=18.0$, $P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, birbirleri ile kollaktif çalışmayı ret etme davranışlarında meydana gelen azalma, istatistiksel analiz sonucu olarak anlamlı bulunmamıştır ($t=18.0$, $P > 0.05$). Bu davranışın işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde yeterli davranış gözlemediğinden istatistiksel analiz yapılmamıştır, aynı şekilde, normal işiten deneklerin, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri saldırganlık davranışları yeterli derecede gözlenemediği için analiz edilmemiştir.

Tablo : 32- Deney Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Öğrenme Stratejilerinin Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre, "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

Kullanılan Öğrenme Stratejileri	Ön Test-Son Test Farkları					
		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
Model olma	<u>N.İ.K</u>	0.333	0.256	12	15.5	>0.05
	<u>İ.E.k</u>	0.333	0.256	12	27.5	>0.05
Taklit Etme	<u>N.İ.K</u>	-1.000	0.674	12	12.0	>0.05
	<u>İ.E.K</u>					
Genişletme	<u>N.İ.K</u>	-0.167	0.490	12	33.0	>0.05
	<u>İ.E.K</u>					

Tablo; 32'de, deney grubunda evcilik köşesinde oyun etkinliğinde, normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullandıkları öğrenme stratejilerinin ön test-son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullandıkları, model olma, taklit etme davranışlarında meydana gelen değişimler istatistiksel test analizinde anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.005$). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı kullandıkları taklit etme ve genişletme davranışlarında yeterli gözlem olmadığı için, istatistiksel analiz yapılamamıştır.

Tablo : 33- Deney Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği, Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Önemli Testi" Değerleri.

Ön Test-son Test Farkları						
Gözlenen Davranışlar		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
Toplam Dialoga	<u>N.İ.K</u>	-10.50	4.018	12	9	<0.05 *
Katılma Oranı	<u>İ.E.K</u>	2.750	0.583	12	8	<0.05 *

* Önemli

Tablo; 33'de, deney grubunda, evcilik köşesinde oyun etkinliğinde, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı toplam dialoga katılma oranlarının ön test-son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır. Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı toplam dialoga katılma oranında ortalama 10.50 ∓ 4.018 değerinde bir azalma olmuştur ve bu azalma istatistiksel test sonucunda anlamlı bulunmuştur ($t=9, P < 0.05$). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı toplam dialoga katılma arasında ortalama olarak, 2.750 ∓ 0.538 değerinde bir artış olmuştur. Yapılan istatistiksel test sonucu bu artış anlamlı bulunmuştur ($t=8, P < 0.05$).

Tablo : 34- Kontrol Grubunda "Serbest Resim Etkinliği" Sırasında Normal İşiten Deneklerin. Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

Gözlenen Olumlu Davranışlar		Ön Test-Son Test Farkları				
		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
Davranışsal İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u> <u>İ.E.K</u>	-0.083	0.557	12	30.5	> 0.05
Sözel İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u> <u>İ.E.K</u>	-2.500	2.109	12	48.0	> 0.05
Kollektif Çalışmayı Kabul Etme	<u>N.İ.K</u> <u>İ.E.K</u>	-0.750	0.552	12	27.0	> 0.05
Materyal Paylaşma	<u>N.İ.K</u> <u>İ.E.K</u>	-0.417	0.743	12	34.0	> 0.05

Tablo ; 34'de, kontrol grubunda serbest resim etkinliği sırasında normal işiten deneklerin, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri olumlu davranışlarının ön test-son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır. Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri davranışsal iletişimi başlatmada ortalama 0.083 ∓ 0.557 değerinde bir azalma meydana gelmiştir. İstatistiksel test sonucu, bu azalma, anlamlı bulunmamıştır ($t=30.5$, $P > 0.05$). Sözel iletişimi başlatmada ise ortalama 2.500 ∓ 2.109 değerinde bir azalma gözlenmiştir. İstatistiksel test sonucu, bu azalma, anlamlı bulunmamıştır ($t=48.0$, $P > 0.05$). Aynı şekilde kollektif çalışmayı kabul etme davranışında ortalama 0.750 ∓ 0.552 değerinde bir azalma meydana gelmiştir. İstatistiksel test sonucu, bu azalma, anlamlı bulunmamış-

tır ($t= 27, P > 0.05$), Materyal paylaşma davranışında da ortalama 0.417 ∓ 0.743 değerinde bir azalma olurken, yapılan istatistiksel test sonucu, bu azalma anlamlı bulunmamıştır ($t= 34, P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, işitme engeli deneklere karşı gösterdikleri davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi balatma, kollektif çalışmayı kabul etme, materyal paylaşma gibi davranışlarında yeterli gözlem yapılamadığından uygun istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Tablo : 35- Kontrol Grubunda "Serbest Resim Etkinliği" Sırasında, Normal İşiten Deneklerin, Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

Ön Test - Son Test Farkları						
Olumsuz Davranışlar		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
İletişimi Red Etme	<u>N.İ.K</u>	0.167	0.271	12	29.5	> 0.05
	<u>İ.E.K</u>	0.167	0.297	12	29.0	> 0.05
İletişime Kayıtsız Kalma	<u>N.İ.E</u>	0.083	0.484	12	39.0	> 0.05
	<u>İ.E.K</u>	1.750	0.830	12	18.5	> 0.05

Tablo ; 35'de kontrol grubunda, serbest resim etkinliğinde, normal işiten deneklerin, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri olumsuz davranışlarının ön test-son test farklılıklarının istatistiksel analizi yapılmıştır. Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri iletişimi red etme davranışında ortalama 0.167 ∓ 0.271 değerinde bir artış olmuş ancak, istatistiksel test sonucu bu artış anlamlı bulunmamıştır ($t= 29.5; P > 0.05$). Aynı şekilde işitme engelli deneklere karşı gösterilen iletişimi red etme davranışında da ortalama 0.167 ∓ 0.297 değerinde bir azalma olmuş ancak, istatistiksel test sonucu bu azalma anlamlı bulunmamıştır ($t= 29.0; P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere karşı iletişime kayıtsız kalma davranışında, ortalama, 0.083 ∓ 0.484 değerinde, artış gözlenmiş ancak bu artış istatistiksel olarak test edildiğinde anlamlı bulunma-

miştir ($t= 39, P > 0.05$). Aynı şekilde, işitme engelli deneklere karşı bu davranışta ortalama 1.75 ∓ 0.836 değerinde artış gözlenmiştir ancak bu artışın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmamıştır ($t= 18.5, P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri kollektif çalışmayı red etme ve saldırganlık gibi davranışlarında yeterli gözlem olmadığı için uygun istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Tablo : 36- Kontrol Grubunda, "Serbest Resim" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Öğrenme Stratejilerinin" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre Willcoxon Eşleştiri- miş İki Örnek Testi Değerleri.

Kullanılan Öğrenem Stratejileri	Ön Test - Son Test Farkları					
	<u>N.İ.K</u>	<u>$\bar{D}$</u>	<u>S$\bar{D}$</u>	<u>n</u>	<u>t</u>	<u>P</u>
Ödül Kullanma	<u>N.İ.K</u>	0.167	0.458	12	37	> 0.05
	<u>İ.E.K</u>					
Model olma	<u>N.İ.K</u>	-0.833	0.548	12	11.5	> 0.05
	<u>İ.E.K</u>					
Taklit Etme	<u>N.İ.K</u>	-1.250	0.629	12	18.0	> 0.05
	<u>İ.E.K</u>					

Tablo ; 36'da serbest resim etkinliğinde, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullandıkları öğrenme stratejilerinin ön test son test farklılıklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı kullandıkları ödül kullanma davranışında ortalama 0.167 ∓ 0.458 değerinde bir artış olmuş ancak bu artışın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmamıştır ($t= 37, P > 0.05$).

Aynı şekilde normal işiten deneklerin birbirlerine model olma davranışlarında da ortalama 0.833 ∓ 0.548 değerinde bir azalma olmuş ancak bu azalma istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmamıştır ($t= 11.5, P > 0.05$). Yine normal işiten deneklerin birbirlerini taklit etme davranışında ortalama

1.250 $\mp$ 0.629 değerinde bir azalma olmuş ancak bu azalmanın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunamamıştır ($t=18$, $P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı kullandıkları ödül kullanma, model olma, taklit etme davranışlarında yeterli gözlem yapılamadığı için uygun istatistiksel analiz yapılamamıştır.

Aynı şekilde normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı genişletme tekniğini kullanmalarında, yeterli gözlem sayısı bulunamadığı için, uygun istatistiksel analiz yapılamamıştır.

Tablo : 37- Kontrol Grubunda, "Serbest Resim Ekinliği" Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi Değerleri".

Ön Test - Son Test Farkları						
Gözlenen Davranışlar		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
Toplam Diolağa	<u>N.İ.K</u>	-7.330	1.789	12	1.5	<0.05 *
Katılma Oranı	<u>İ.E.K</u>	-0.167	0.345	12	31.5	>0.05

* Önemli

Tablo ; 37'de kontrol grubunda serbest resim etkinliğinde, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı toplam diolağa katılma oranlarının ön test-son test farklılıklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin birbirleri ile toplam diolağa girme oranında ortalama 7.330 ∓ 1.789 değerinde azalma görülmüştür. İstatistiksel test analiz sonucu bu azalma anlamlı bulunmuştur ($t= 1.5, P < 0.05$). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı toplam diolağa katılma oranında ortalama 0.167 ∓ 0.345 değerinde bir azalma gözlenmiş ve bu azalmanın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmamıştır ($t= 31.5, P > 0.05$).

Tablo : 38- Kontrol Grubunda "Evlilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında. Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumlu Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

Gözlenen	Ön Test - Son Test Farkları						
		$\bar{D}$	S $\bar{D}$	n	t	P	
Olumlu Davranışlar							
	Davranışsal İletişimi Başlatma	<u>N.İ.K</u>	-1.500	0.839	12	11.5	> 0.05
		<u>İ.E.K</u>	0.083	0.313	12	18.5	> 0.05
Sözel İletişimi Başlatma		<u>N.İ.K</u>	-0.330	1.489	12	35	> 0.05
		<u>İ.E.K</u>	0.167	0.271	12	17.1	> 0.05
Kollektif Çalışmayı Kabul Etme		<u>N.İ.K</u>	0.833	0.747	12	22.5	> 0.05
		<u>İ.E.K</u>					
Materyal Paylaşma	<u>N.İ.K</u>	-0.500	0.622	12	30.0	> 0.05	
	<u>İ.E.K</u>						

Tablo ; 38'de kontrol grubunda, evcilik köşesinde oyun sırasında, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri olumlu davranışlarının ön test-son test farklılıklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Normal işiten deneklerin, birbirlerine karşı davranışsal iletişimi başlatmalarında ortalama 1.500 ∓ 0.839 değerinde bir azalma olmuştur. Yapılan istatistiksel test sonucu bu azalış, anlamlı bulunmamıştır ($t= 11.5, P > 0.05$). İşitme engelli deneklere karşı bu davranışta ortalama 0.083 ∓ 0.313 değerinde bir artış olmuştur ancak istatistiksel test analiz sonucu anlamlı bulunmamıştır ($t= 18.5, P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, birbirlerine karşı sözel iletişimi başlatma davranışında ortalama 0.33 ∓ 1.489 değerinde bir azalma gözlenirken yapılan istatistiksel test sonucu bu azalma anlamlı bulunmamıştır. Bu davranışın işitme engeli deneklere karşı gösterilmesinde ortalama 0.167 ∓ 0.271 değerinde bir artış gözlenmiştir, yapılan istatistiksel test sonucu bu artış anlamlı bulunmamıştır ($t= 17.1, P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere kollektif çalışmayı kabul etme davranışında ortalama 0.833 ∓ 0.747 değerinde bir artış gözlenmiş ancak, istatistiksel test sonucu, bu artış anlamlı bulunmamıştır ($t= 22.5, P > 0.05$). Bu davranış, işitme engelli deneklere karşı gözlenemediği için uygun istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Normal işiten deneklerin, birbirleri ile materyal paylaşma davranışlarında ortalama 0.500 ∓ 0.622 değerinde bir azalma olmuş ancak, istatistiksel test sonucu bu azalma anlamlı bulunmamıştır ($t= 30, P > 0.05$). Bu davranışın, işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde yeterli gözlem olmadığı için uygun istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Tablo : 39- Kontrol Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Olumsuz Davranışlarının" Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre, "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

Gözlenen Olumsuz Davranışlar		Ön Test - Son Test Farkları				
		$\bar{D}$	$S_{\bar{D}}$	n	t	P
İletişimi	<u>N.i.K</u>	-0.083	0.450	12	37.0	>0.05
Red Etme	<u>İ.E.K</u>	0.250	0.250	12	28.5	>0.05
İletişime	<u>N.i.K</u>	-0.500	0.669	12	43.5	>0.05
Kayıtsız Kalma	<u>İ.E.K</u>	2.330	0.782	12	6.5	<0.05 *
Saldırgan Davranışlar	<u>N.i.K</u>	-1.667	0.689	12	17.5	>0.05
	<u>İ.E.K</u>					

* Önemli

Tablo; 39'da, kontrol grubunda, evcilik köşesinde oyun etkinliği sırasında normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri olumsuz davranışlarının ön test-son test farklılıklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin birbirlerine karşı iletişimi red etme davranışlarında ortalama 0.083 ∓ 0.450 değerinde bir azalma olmuştur, yapılan istatistiksel test sonucu bu azalma anlamlı bulunmamıştır ($t= 37, P > 0.05$). Bu davranışın işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde ortalama 0.250 ∓ 0.250 değerinde bir artış gözlenmiş ancak istatistiksel sonucu bu artış anlamlı bulunmamıştır ($t= 28.5, P > 0.05$).

Normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere karşı gösterdikleri iletişime kayıtsız kalma davranışında ortalama 0.500 ∓ 0.669 değerinde bir azalma olmuş ancak istatistiksel test sonucu, bu azalma anlamlı bulunmamıştır ($t \mp 43.5$, $P > 0.05$). Bu davranışın işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde ortalama olarak 2.330 ∓ 0.782 değerinde bir artış gözlenmiş ve istatistiksel test sonucu bu artış anlamlı bulunmuştur ($t = 6.5$, $P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri saldırgan davranışlarında ortalama 1.667 ∓ 0.689 değerinde bir azalma gözlenmiş ancak istatistiksel test sonucu bu azalma anlamlı bulunmamıştır ($t = 17.5$, $P > 0.05$) Bu davranış işitme engelli deneklere karşı yeterli gözlenemediği için uygun istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Tablo : 40- Kontrol Grubunda "Evcilik Köşesinde Oyun" Etkinliği Sırasında, Normal İşiten Deneklerin Birbirlerine ve İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Katılma" Oranının Ön ve Son Test Gözlemlerine Göre "Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi" Değerleri.

Ön Test - Son Test Farkları						
Gözlenen Davranış		$\bar{D}$	$S\bar{D}$	n	t	P
Toplam Diolağa Katılma	<u>N.İ.K</u> <u>İ.E.K</u>	-6.667	1.316	12	78	<0.05 *

* Önemli

Tablo ; 40'da, kontrol grubunda evcilik köşesinde oyun etkinliği sırasında normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı toplam dialoga katılma oranının ön test-son test farklarının istatistiksel analizi yapılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin birbirleri ile dialoga katılma oranının da, ortalama 6.667 ∓ 1.316 değerinde bir azalma gözlenmiştir. Yapılan istatistiksel test sonucu bu azalma anlamsız bulunmuştur ($t= 78, P < 0.05$). Bu davranışın işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde yapılan gözlem sayısı yeterli olmadığı için uygun, istatistiksel analiz yapılamamıştır.

Kontrol grubunda, evcilik köşesinde oyun etkiliği sırasında, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı kullandıkları, ödül kullanma, model olma, taklit etme genişletme gibi öğrenme stratejilerinin ön test-son test farklılıkları yeterli sayıda gözlenmediği için uygun istatistiksel analiz yapılamamıştır.

Tablo : 41- Serbest Resim Çalışmasında, Eğitimcinin Yönlendirmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı Gösterdikleri "Olumlu" Davranışların, Ön Test Gözlemlerine Göre fark Gösterip Göstermediğinin Mann-Whitney U Testine Göre Kurşılaştırılması.

Gözlenen		$\bar{X}$	$S\bar{x}$	n	u	P
Olumlu Davranışlar	Ön Test	1.16	0.58	12	114	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	2.00	0.27	12		
Davranışsal İletişimi Başlatma	Ön Test	0.16	0.11	12	114	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	4.83	0.72	12		
Sözel İletişimi Başlatma	Ön Test	0.08	0.08	12	131	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	3.08	0.81	12		
Kollektif Çalışmayı Kabul Etme	Ön Test	0.16	0.16	12	136	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	2.66	0.80	12		
Materyal Paylaşma	Ön Test	0.16	0.16	12	136	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	2.66	0.80	12		

* Önemli

Tablo ; 41'de, serbest resim çalışmasında, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri "olumlu davranışların" ön test gözlemlerine göre fark gösterip göstermediği istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı davranışsal iletişimi başlatmaları, ön test gözlemlerinde ortalama 1.16 ∓ 0.58 değerinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 2.00 ∓ 0.27 şeklinde gözlenmiştir.Yapılan istatistiksel test sonucunda bu iki çalışma şekli arasındaki farkın önemli olduğu bulunmuştur ($U= 114$, $P<0.05$).

Sözel iletişimi başlatma davranışı ön test gözlemlerinde ortalama 0.16 ∓ 0.11 değerinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 4.83 ∓ 0.72 şeklinde gözlenmiştir. İki çalışma şekli arasındaki farkın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 144, P < 0.05$).

Kollektif çalışmayı kabul etme davranışı ön test gözlemlerinde ortalama 0.08 ∓ 0.08 değerinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 3.08 ∓ 0.81 değerinde davranış gözlenmektedir. İki çalışma şekli arasındaki farkın, istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 131, P < 0.05$).

Materyal paylaşma davranışı, ön test gözlemlerinde ortalama 0.16 ∓ 0.16 değerinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 2.66 ∓ 0.80 şeklinde gözlenmiştir. İki çalışma şekli arasında farkın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 136, P < 0.05$).

Eğitimcinin bulunduğu durumda normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı; iletişimi red etme, iletişime kayıtsız kalma, kollektif çalışmayı red etme ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlar yeterli sayıda gözlenmediği için, uygun istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Tablo : 42- Serbest Resim Çalışmasında, Eğitimcinin Yönlendirmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı Kullandıkları "Öğrenme Stratejilerinin", Ön Test Gözlemlerine Göre Fark Gösterip Göstermediğinin Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Kullanılan Öğrenme Stratejileri		$\bar{X}$	$S_{\bar{x}}$	n	u	P
Ödül Kullanma	Ön Test	0.08	0.08	12	144	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	5.08	0.59	12		
Model Olma	Ön Test	0.33	0.18	12	134	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	2.41	0.43	12		
Genişletme	Ön Test	1.41	0.31	12	126	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	3.00	0.73	12		

* Önemli

Tablo; 42'de, serbest resim çalışmasında, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı kullandıkları öğrenme stratejilerinin ön test gözlemlerine göre, fark gösterip göstermediği istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı ödül kullanmaları, ön test gözlemlerinde ortalama olarak 0.08 ∓ 0.08 şeklinde gözlenirken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 5.08 ∓ 0.59 şeklinde gözlem yapılmıştır. Yapılan istatistiksel test sonucunda, bu iki çalışma şekli arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($U= 144, P < 0.05$).

Model olma, ön test gözlemlerinde ortalama 0.33 ∓ 0.18 şeklinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 2.41 ∓ 0.43 şeklinde gözlem yapılmıştır. İki çalışma şekli arasındaki farkın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 134$, $P < 0.05$).

Genişletme tekniğini kullanma, ön test gözlemlerinde ortalama 1.41 ∓ 0.31 şeklinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 3.00 ∓ 0.73 değerleri bulunmuştur. İki çalışma şekli arasındaki farkın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 126$, $P < 0.05$).

Tablo : 43- Serbest Resim Çalışmasında, Eğitimcinin Yönlendirmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Girme" Oranının, Ön Test Gözlemlerine Göre Fark Göstermediğinin Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen Davranışlar		$\bar{X}$	$S_{\bar{x}}$	n	u	P
Toplam Dialoga	<u>Ön Test</u>	1.33	0.68	12	134	<0.05 *
Katılma	<u>Eğitim Sırasında</u>	7.83	1.12	12		

* Önemli

Tablo; 43'de, serbest resim çalışmasında, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı toplam dialoga katılma oranlarının ön test gözlemlerine göre fark gösterip göstermediği istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialoga girme oranı, ön test gözlemlerinde ortalama 1.33 ∓ 0.68 iken, eğitimcinin bulunduğu durumda bu oran ortalama 7.83 ∓ 1.12 şeklinde gözlenmiştir. İki çalışma şekli arasındaki farkın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 134$, $P < 0.05$).

Tablo : 44- Evcilik Köşesinde Oyun Etkinliğinde, Eğitimcinin Yönlendirmesi Sırasında, Deney Grubundaki Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı Gösterdikleri "Olumlu Davranışların, Ön Test Gözlemlerine Göre Fark Gösterip Göstermediğinin Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen		$\bar{X}$	$S_{\bar{x}}$	n	u	P
Olumlu Davranışlar	Ön Test	0.75	0.30	12	115	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	1.916	0.28	12		
Davranışsal İletişimi Başlatma	Ön Test	0.75	0.42	12	133	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	3.88	0.50	12		
Sözel İletişimi Başlatma	Ön Test	0.91	0.55	12	124	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	3.41	0.48	12		
Kollektif Çalışmayı Kabul Etme	Ön Test	0.33	0.25	12	139	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	3.91	0.55	12		
Materyal Paylaşma	Ön Test	0.33	0.25	12	139	<0.05 *
	Eğitim Sırasında	3.91	0.55	12		

* Önemli

Tablo ; 44'de, evcilik köşesinde oyun etkinliğinde, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri "olumlu davranışlarının ön test gözlemlerine göre fark gösterip göstermediği istatistiksel olarak analiz edilmiştir

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı davranışsal iletişimi başlatmaları ön test gözlemlerinde ortalama 0.75 ± 0.30 değerinde şeklinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 1.916 ± 0.28 değerinde gözlenmiştir. Yapılan istatistiksel test sonu-

cunda bu iki çalışma şekli arasındaki farkın önemli olduğu bulunmuştur ($U= 115, P < 0,05$).

Sözel iletişimi başlatma davranışı ön test gözlemlerinde ortalama 0.75 ∓ 0.42 değerinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 3.88 ∓ 0.50 şeklinde gözlenmiştir. İki çalışma şekli arasındaki farkın istatistiksel kest sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 133, P < 0.05$).

Kollektif çalışmayı kabul etme davranışı, ön test gözlemlerinde ortalama 0.91 ∓ 0.55 değerinde gözlenirken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 3.41 ∓ 0.48 değerinde gözlem yapılmıştır. İki çalışma şekli arasındaki fark istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 124, P < 0.05$).

Materyal paylaşma davranışı, ön test gözlemlerinde ortalama 0.33 ∓ 0.25 şeklinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda ortalama 3.91 ∓ 0.55 şeklinde gözlem yapılmıştır. İki çalışma şekli arasındaki farkın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 139, P < 0.05$).

Eğitimcinin bulunduğu durumda normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere kaşı; iletişimi red etme, iletişime kayıtsız kalma, kollektif çalışmayı red etme ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlar yeterli sayıda gözlenmediği için, uygun istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Tablo : 45- Evcilik Köşesinde Oyun Etkinliğinde, Eğitimcinin Yönlendirilmesi Sırasında, Deney Grubundaki, Normal İşiten Deneklerin, İşitme Engelli Deneklere Karşı "Toplam Dialoga Girme Oranının", "Ön Test Gözlemlerine Göre Fark" Gösterip göstermediğinin Mann-Whitney U Testine Göre Karşılaştırılması.

Gözlenen Davranışlar		$\bar{X}$	$S_{\bar{x}}$	n	u	P
Toplam Diolağa	<u>Ön Test</u>	1.41	0.54	12	121.5	< 0.05 *
Katılma	<u>Eğitim Sırasında</u>	4.33	0.63	12		

* Önemli

Tablo ; 45'de, evcilik köşesinde oyun etkinliğinde, eğitimcinin yönlendirmesi sırasında, deney grubundaki normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı toplam dialoga katılma oranlarının ön test gözlemine göre fark gösterip göstermediği istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialoga girme oranı, ön test gözlemlerinde ortalama 1.41 ∓ 0.54 şeklinde iken, eğitimcinin bulunduğu durumda bu oran ortalama 4.33 ∓ 0.63 şeklinde gözlenmiştir. İki çalışma şekli arasındaki farkın istatistiksel test sonucu anlamlı bulunmuştur ($U= 121.5, P < 0.05$).

T A R T I Ş M A

Bu araştırmanın temel amacı: Okul öncesi dönemde normal işiten çocuklara, işitme engelli ve normal işiten yaşitlarına karşı, sözel ve sözel olmayan uygun iletişim becerilerinin entegrasyon eğitim programları ile kazandırılmasıdır.

Okul öncesi dönemdeki işitme engelli çocukların, normal işiten yaşitları ile kaynaştırıldığı entegre eğitim programları alanında yapılan çeşitli araştırma sonuçları, bu çalışmanın planlanması ve uygulanmasında etkili olmuştur (22,23,45,47,36,50,53,54).

Deney ve kontrol gruplarında normal işiten deneklerin, işitme engelli ve normal işiten yaşitlarına karşı sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerileri, "serbest resim çalışması" ve "evcilik köşesinde oyun" etkinliklerinde a) Ön Test durumu b) Ön Test-Son Test farklılığı c) Ön Test-Eğitimcinin bulunduğu durum farklılığı şeklinde incelenmiştir.

Deney ve kontrol gruplarının ön test gözlemlerinde, normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere ve normal işiten deneklere karşı sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinin analizi yapılarak, eğitim öncesinde, olumlu davranışlar (Tablo: 6,11,16,21), olumsuz davranışlar (Tablo: 7,12,17,22), kullanılan öğrenme stratejileri (Tablo: 8,13,18,23), kullanılan cümlelerdeki sözcük sayısı (Tablo: 9,14,19,24), cümle çeşitleri (Tablo: 10,15,20,25) katagorilerinde durumlarının ne olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Tablo: 6 ve 11 de; deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, Tablo: 16 ve 21 de; kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde; sözel iletişimi başlatma, davranışsal iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma gibi olumlu davranışları, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı göstermeleri arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Bu sonuç eğitim öncesinde, deney ve kontrol gruplarında bulunan normal işiten deneklerin, olumlu davranışlar kategorisinde

normal işiten deneklere göre işitme engelli deneklerle minimal düzeyde iletişim kurduklarını düşündürebilmektedir. Minimal düzeyde olan bu iletişimin serbest resim etkinliğinde ve evcilik köşesinde oyun etkinliğinde değişiklik göstermediği söylenebilir. Willie Ross ve Brockett Hamgensinin de ileri sürdüğü gibi, normal işiten çocuklar, işitme engelli çocuklarla minimal düzeyde iletişim kurabilmekte ve iletişimden kaçınabilmektedirler(22). Çocukların birbirleri ile iletişim kurabilmesi için, bazı sosyal becerileri kazanmaları gerekmektedir. Bu mecerilerden en önemlileri "paylaşma" ve "kollektif çalışmadır(41). Burada entegrasyon grupları içinde, paylaşma ve kollektif çalışmanın önemini ortaya koyabilmektedir.

Tablo: 7 ve 12,de deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, Tablo: 17 ve 22 de, kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, iletişimi red etme iletişime kayıtsız kalma, kollektif çalışmayı red etme ve saldırganlık gibi olumsuz davranışları, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı göstermeleri arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). İletişimi red etme, iletişime kayıtsız kalma, kollektif çalışmayı red etme davranışları işitme engelli deneklere karşı daha çok gözlenmiştir. Bu ise eġetem öncesinde, normal işitme deneklerin, uygun geri-iletim veremeyen işitme engelli deneklere karşı, iletişim sırasında duyarsız kalabileceklerini düşündürebilmektedir. Diane Brockett ve Marian Henniges'in yaptığı bir çalışmada da benzer sonuçlar alınmıştır. Dil, gelişmesinde benzerlik gösteren çocukların birbirlerini tercih ettikleri ve işitme engelli çocukların genellikle grup dışı bırakıldığı görülmüştür. Normal işiten çocukların, normal işiten çocuklarla daha çok iletişime girdikleri ortaya çıkmıştır (58).

Tablo: 8 ve 13'de deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, Tablo: 18 ve 23 de kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin, serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, öğrenme stratejilerini normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanmaları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Deney ve kontrol gruplarında bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı duyarsız oldukları, kullanılan öğrenme stratejileri ile de ortaya çıkabilmektedir. Normal işiten deneklere karşı, ödül kullanma, model olma,

taklit etme ve genişletme gibi davranışlar gözlenirken, işitme engelli deneklere karşı çok az gözlenebilmektedir. Bu da, normal işiten deneklerin bu davranışları kullanmalarında da, işitme engelli denekleri gruplarından çıkardıklarını düşündürebilmektedir. İletişimsel becerilerin gelişmesinde çocukların birbirlerini model almaları taklit etmeleri, özellikle dil gelişimi için gerekli olan genişletme tekniğini kullanmaları ve birbirlerine karşı ödül kullanmaları önem kazanmaktadır. Bu noktada entegre bir eğitim için, normal işiten çocuklara ve normal işiten çocuklara karşı bu tip öğrenme stratejilerini kullanabilmeleri önem kazanmaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocukların, aynı ortamda bulunan kişileri tanıdıkları ve onlardan etkilenerек pek çok davranış model aldıkları yapılan bir çalışmada görülebilmektedir. Charles A. Peck ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada; sınıfta doğal ortamda bulunan özürlü ve normal gelişim gösteren çocuklar arasında taklit ve sosyal etkileşim, yapılan gözlemler sonucunda düşük bulunmuştur(46). (Lougee, Gruenich ve Hartup, 1977) (23). Michael E. Lamb ve arkadaşları tarafından yapılan bir çalışmada, çocukların arkadaşlık kurabildiği çocuklara ödül kullandıkları ve karşılıklı bir sosyal yeterliliğin söz konusu olduğu vurgulanmaktadır(36). Çocukların, iletişim için seçtikleri çocukların kendi dil becerilerine yakın olan çocuklar olduğu Diane Brackett ve Marian Henniges tarafından belirtilmektedir(58).

İşitme engeli olan çocuklar, normal olarak duyan çocuk için geçerli olan ve grup iletişimi için bir yapı oluşturan kurallara bağlıdırlar. İletişim için gerekli olan ve kişilerin iletişimini devam ettiren "Taklit Etme" önem kazanmakta ve iletişim kopukluğuna neden olabilmektedir (17). Ayrıca, işitme engelli çocuklar iletişimsel kopukluğun belirtilerine nasıl tepki vereceklerini bilememekte ve iletişimi daha da zorlaştırmaktadırlar, bu iletişimsel kopukluk içinde normal işiten çocukların işitme engelli çocuklara model olması, ödül kullanması, genişletme tekniğini kullanması beklenmemektedir (1,17,36).

Tablo: 9-14'de deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, Tablo: 19-24'de ise kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin, serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, sözel ifadelerindeki sözcük sayılarını, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere

karşı kullanmaları arasındaki fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten denekler, birbirleri ile sözel iletişim sırasında genellikle üç ve daha çok sözcükten meydana gelen cümleler kurmaktadırlar. Normal işiten deneklerin çok az bir şekilde, işitme engelli deneklere sözel iletişim kurdukları bunun nedeni; normal işiten deneklerin uygun geri iletilim alamamaları ve iletişimsel bir kopukluğun olduğu şeklinde açıklanabilir. Normal işiten deneklerin, çok sınırlı bir şekilde, işitme engelli deneklerle kurdukları sözel ifadelerindeki sözcük sayıları da üç ve daha çok şeklinde yoğunluk göstermektedir. Bu ise, normal işiten çocukların dil açısından gelişimsel düzeylerine uygun özellikler sergileyerek, cümlelerinde, sıklıkla üç ve daha çok sözcük kullandıklarını gösterebilmektedir. Normal işiten deneklerin, normal işiten denekleri tercih ederek, onlarla daha çok diyaloga girdikleri, işitme engelli deneklerde ise çok az diyaloga girdikleri gözlenmiştir. İletişimin temelini oluşturan sözel ifadelerin, işitme engellilere karşı kullanılmaması, normal işiten deneklerin, işitme engelli denekleri gruplarından izole ettiklerini düşündürebilir.

İletişim sırasında, karşılıklı anlaşmanın olmaması ve anlaşamama nedenlerinin belirtilememesi iletişimsel kopukluğu meydana getirmektedir (17). Beş-altı yaş grubundaki çocukların serbest oyun ve durumlar içinde, daha uzun ve karmaşık cümleler kullandıkları Garvey ve Hogan tarafından belirtilmektedir (24).

Diğer taraftan literatürdeki bazı çalışmalarda, işitme engelli deneklerin, karmaşık cümle yapılarını anlamada ve konuşmada güçlük çektikleri ve özellikle daha basit yapıda, bir veya iki sözcüğü içeren cümle yapılarını kullanmada daha başarılı oldukları belirtilmektedir (9,59,60).

Tablo 10 ve 15'de, deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, Tablo 20 ve 25'de kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin kullandıkları sözel ifadelerindeki cümle çeşitlerinin normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı göstermeleri arasındaki fark, anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin kullandıkları cümlelerin çoğunluğunu "Betim-

leyici cümleler" meydana getirmektedir . Daha sonra sırası ile "soru" ve "emir" cümlesi sıklıkla kullanılmaktadır. Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklerle kaynaştırıldığı entegre gruplarda, normal işiten deneklere sözel iletişim becerileri ile ilgili eğitim verilirken, normal işiten deneklerin betimleyici cümleleri kullanmaları göz önünde tutulması gereken özelliklerden biri olarak düşünülebilir. Entegrasyon gruplarında normal işiten deneklerin işitme engelli deneklerle iletişimleri sırasında, işitme engelli deneklerin sözel becerilerinin gelişmesi için soru yöneltme önem kazanmaktadır. İşitme engelli deneklere karşı soru yöneltmenin eğitim programlarındaki önemi literatürde de desteklemektedir (4).

Ön test gözlemlerinde doğal olarak, resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde serbest bırakılan normal işiten ve işitme engelli çocukların kaynaştırıldığı entegre gruplarda, deney ve kontrol gruplarında bulunan normal işiten deneklerin işitme engelli denekleri belirlenen, davranış kategorilerinde izole ettikleri söylenebilir. Bu davranış kategorilerinde, normal işiten çocukların işitme engelli çocukları izole etmeleri ile ilgili Literatürde pek çok destekleyici çalışma bulunmaktadır (17,24,27,45,47).

Eğer amaç, işitme engellilerin de eğitimsel ve toplumsal yaşamın başarılı birer üyesi haline gelmesine yardımcı olmaksızın, grup etkileşiminin oluşmasını sağlayan kuralları normal işiten ve işitme engelli bireylerin kavraması ve eğitimcilerinde buna yardımcı olmaları gerekmektedir (17). Bu düşünce doğrultusunda işitme engelli deneklere karşı sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerin kullanılması konusunda hiç eğitim olmayan deney ve kontrol gruplarından, deney grubu olarak seçilen grupta yoğun bir eğitim programı uygulanarak ön test ve son test durumları içindeki davranışlarının karşılaştırılması yapılmıştır (Tablo; 26.27.28.29.30.31.32.33).

Tablo 26'da deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin serbest resim çalışması sırasında, gözlenen davranışsal iletişimi başlatmaları birbirlerine karşı ön tes-son test farklılığı anlamlılık göstermemesine karşın, işitme engelli deneklere karşı anlamlı bir artış göstermiştir ($P < 0.05$). Aynı şekilde sözel iletişimi başlatma davranışı, işitme engelli deneklere karşı

anlamli bir şekilde artmiştir ($P < 0.05$). Kollektif çalışmayı kabul etme davranışında ise hem normal işitenlere karşı hemde işitme engellilere karşı anlamlı bir artış gözlenmiştir ($P < 0.05$). Materyal paylaşma davranışında ise işitme engelli denklere karşı anlamlı bir artış olmuştur ($P < 0.05$) Bu artışların nedenlerinden birinin eğitimcinin, çocuklara model olması ve motive edici yöntemleri sıklıkla kullanması olabilir. Eğitim programlarında yer verilen kollektif çalışmayı ve materyal paylaşmayı gerektiren aktivitelerin, bu davranışları kazanmalarında etkili olduğu söylenebilir. Resim çalışması sözel iletişim becerilerine ihtiyaç duyulmayan bir etkinlik şeklinde düşünülürse, sosyal etkileşimde önemli bir yer tutan kollektif çalışma ve paylaşma davranışlarının gerekliliği ortaya çıkabilmektedir. Resim çalışması sırasında çocukların yaptıkları resimlerle, somut bir şekilde varlıklarını gösterebildikleri söylenebilir. Bu ise normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklerin varlığını kabul etmelerine yardımcı olmaktadır şeklinde yorumlanabilir. Eğitimcinin işitme engelli deneklerin varlığını, onların yaptığı resimler aracılığı ile normal işiten deneklere hissettirdiği görüşlerini destekleyen Philip James ve Carol James'in çalışmaları bulunmaktadır (43). Normal işiten deneklerin, davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma ve materyal paylaşma davranışlarını birbirlerine karşı göstermelerinde anlamlı bir farklılık olmamıştır ($P > 0.05$). Bu ise, normal işiten deneklerin birbirleri için bu davranışları göstermelerinin yeterli olduğunu, bu becerileri kullanmada daha çok işitme engelli denekler için motive olduklarını düşündürebilir.

Tablo: 27 de deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin birbirlerine karşı, serbest resim çalışması sırasında gözlenen iletişimi red etme davranışındaki azalma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bununla birlikte, işitme engelli deneklere karşı, iletişime kayıtsız kalma davranışında anlamlı bir azalma olmuştur ($P < 0.05$). Burada uygulanan eğitim programlarının etkisi ortaya çıkmaktadır. Eğitimcinin, resim çalışması sırasında, işitme engelli çocuğun varlığını, yaptıkları resimlerle ve kollektif çalışma ortamlarının yaratılmasıyla vurgularken, işitme engelli çocuğun da, kendiliğinden iletişimi başlattığı ve bunlara normal işiten deneklerin duyarsız kalmadığı söylenebilir. Bunda ise, iletişim aracı olarak düşünebildiğimiz resimlerin etkili olduğunu ve işitme engelli deneklerin bu araçlarla iletişim kurabildiklerini ve uygun uyarıcı alabilen, normal işiten deneklerin iletişimi red etmeleri ya

da kayıtsız kalmalarında önemli azalmaların meydana geldiğini söyleyebiliriz. Sanat çalışmalarının avantajları bu doğrultularda literatürde de savunulmaktadır (42,43). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri saldırganlık davranışlarında anlamlı bir azalma meydana gelmiştir ($P < 0.05$). Bunda yine uygulanan eğitim programlarındaki tutumların etkili olduğu söylenebilir, diğer taraftan, sistemli bir şekilde iletişim kurmayı öğrenebildiği düşünülen normal işiten deneklerin olumlu davranışlar için motive olduğu ve olumsuz davranışları azalttığı söylenebilir. Yapılan pekçok araştırmada, olumlu sosyal davranışların gelişmesinde, sosyal öğrenme ve modeli örnek alması ve bunun pekiştiricilerle kalıcılığının sağlanması üzerinde durulmakta ve başarılı sonuçları görülmektedir (1,27).

Tablo: 28'de, deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin serbest resim çalışması sırasında işitme engelli deneklere ve normal işiten deneklere karşı; ödül kullanma ve model olma davranışlarındaki artış anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$) Genişletme tekniğini işitme engelli deneklere karşı kullanma anlamlı bir artış gösterirken ($P < 0.05$), normal işiten deneklere karşı artış anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı ödül kullanmaları, işitme engelli deneklerin varlığın kabul edildiğini düşünebilir. Bu davranıştaki artışta yine uygulanan eğitim programları etkili olmuştur şeklinde düşünebiliriz. Eğitim programlarında sistemli bir şekilde kullanılan ödül genellikle somut olarak ortaya çıkan ve her çocuğun kendi ürünü olan resim için kullanılmış ve her çocuk resim değerlendirmesi için yönlendirilmiştir. Buradan ödül kullanma davranışının, yine iletişim aracı olarak düşünebildiğimiz resim için verildiği düşünülebilir. Diğer bir deyişle, ortaya çıkan resimler normal işiten ve işitme engelli denekler için kuvvetli bir etkileşim aracıdır diyebiliriz. Literatür ortaya çıkan bu sonuçları desteklemektedir (1,27). Normal işiten deneklerin de birbirlerine karşı ödül kullanma davranışında artış görülmektedir. Bu da normal işiten deneklerin heriki gruba karşı ödül kullanma becerisini kazanarak, motivasyon için bunları kullandıklarını düşünebilir. Çocukların birbirlerinin davranışlarını şekillendirmede, ödül kullanmanın önemi üzerinde literatürde durulmakta ve çocukların zamanla sistemli bir şekilde ödül ve cezayı kullandıkları belirtilmektedir (36). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere model olma davranışının artması yine, işitme engelli çocuğun varlı-

ğının kabul edilmesi şeklinde bir düşünce oluşturabilmektedir. Yapılan resim, normal işiten ve işitme engelli denekler arasında yine bir iletişim aracı olarak düşünülebilir. Bu etkileşim ortamında sözel yönlendirme ve soyut model olmaktan çok, sözel ifadelerin önemini kaybettiği, somut modellerin kullanılabildiği söylenebilir. Çocuklar ifadelerini kalem ve kağıt aracılığı ile sergileyebilmekte ve işitme engelli deneklerle iletişimlerini kolaylaştırarak model davranışlarını gösterebilmektedirler (1,27). Bir davranış kazanmadan, modelin yetişkin olması gerekmez, çocukların kendi yaşlıları da etkili birer model olabilmektedir (Hartup ve Coates, 1967), Sunulan modeller, olumlu sosyal davranış ve değerlerin, gelişmesinde önemli bir yer tutmaktadır (1). Normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı sözel ifadelerdeki genişletme tekniğini, kullanmalarında artış gözlemiştir. Eğitim programları sırasında eğitimci tarafından sıklıkla kullanılan genişletme tekniğinin, normal işiten çocuklar tarafından model alındığı ve kullanıldığı düşünülebilir. Sözel iletişim vermeyen işitme engelli çocuğa karşı, normal işiten çocuklar genişletme tekniği ile tekrar tepki verebilmekte ve iletişimsel kopukluğu önleyebilmektedir şeklinde düşünebiliriz. Oysa ki normal işiten çocuk uygun tepki verebilmekte ve genişletme tekniğini kullanmaya gerek kalmamaktadır, denebilir.

Tablo: 29'da deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, serbest resim etkinliği sırasında işitme engelli deneklere karşı dialog kurma oranındaki artış anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Birbirleri ile dialog kurma oranlarındaki artış önemli bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bu da, normal işiten deneklerin, işitme engelli denekleri benimseyerek, doğal bir şekilde sözel iletişim kurabildiklerini ve bunun uygulanan eğitim programları sonucunda ortaya çıktığını söyleyebiliriz. İletişimsel becerilerin kazanılmasında uygulanan eğitim programlarının etkili olduğu yapılan çeşitli çalışmalarla literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalarda çocukların özel olarak yönlendirilmeye ihtiyaçlarının olduğu görülmüştür (27,45).

Tablo: 30'da, deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, evcilik köşesinde oyun, etkinliği sırasında gözlenen, davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma davranışlarını, işitme engelli deneklere karşı kullanmalarındaki artış anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Bu davranışların, normal işiten deneklere

karşı artışı anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bu sonuçlar, normal işiten deneklerin uygulanan eğitim programlarında, kazanılması istenilen bu davranışları geliştirdikleri ve işitme engelli deneklerin varlığını kabul etmeye başladıklarını düşündürebilmektedir. Kollektif çalışma ve materyal paylaşma gibi olumlu davranışlar oyun sırasında yetişkini ve yaşıtlını model olarak geliştirebilmektedir (1). Antia, tarafından yapılan bir araştırmada da serbest oyun ortamı içinde, normal işiten deneklere karşı materyal paylaşma ve kollektif çalışma davranışları artış göstermiştir (45).

Tablo: 31'de deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı iletişimi red etme ve iletişime kayıtsız kalma davranışlarındaki azalma anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Bu ise, normal işiten deneklerin, işitme engelli denekleri kabul etmeye başladıklarını ve işitme engelli deneklerin iletişimlerine kayıtsız kalmadıklarını ve iletişimlerini red etmediklerini düşündürebilmektedir. Normal işiten deneklerin evcilik köşesinde oynarken, işitme engelli deneklerin de rol alarak oyunlara katılabildiklerini ve birlikte oynayabileceklerini, anlamalarının gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Ayrıca literatürde, normal işiten çocukların, belli eğitim döneminden sonra entegre gruplarda, işitme engelli çocuklarla birarada olmaktan sıkılmıyacakları ve iletişimden kaçınmıyacakları belirtilmekte ve ortaya çıkan bu sonucu desteklemektedir (44,45).

Tablo: 32'de deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere ve normal işiten deneklere karşı gösterdikleri model olma, davranışında meydana gelen artış anlamlı, bulunmamıştır ($P > 0.05$). Normal işiten deneklere karşı gösterdikleri, taklit etme ve genişletme tekniğini kullanmada meydana gelen azalma da anlamlı bulunmamıştır ($P < 0.05$), bu davranışların normal işitenlere karşı kullanılması gözlem sayısının yetersiz olması nedeniyle analiz edilmemiştir. Ödül kullanma davranışının normal işiten ve işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde de gözlem sayısı yetersiz olduğu için analiz yapılmamıştır. Bu sonuçlar sosyal rolleri almayı gerektiren evcilik köşesindeki oyunlar sırasında, normal işiten deneklerin öğrenme stratejilerini kullanmadıklarını düşündürebilir. Literatüre bakıldığında Antia, tarafından yapılan bir çalışmada bu sonuçlar desteklemektedir. Bu çalışmada sosyal roller almayı gerektiren evcilik oyunlarında çocukların bir-

birlerini ödüllendirmelerinde bir artış kaydedilmemiştir. Bu sonuçlar, evcilik köşesinde oyun sırasında çocukların öğrenme stratejilerini kullanmadıklarını düşündürmektedir. Charles A. Peck ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmada da doğal serbest oyun durumları içinde normal gelişim gösteren ve özürlü gruplar arasında taklit etme davranışları minimal düzeyde gözlenmiştir (46).

Tablo: 33'de deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialoğa katılma oranlarındaki artış anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Bu artışa, uygulanan eğitim programlarının etkili olduğu ve normal işiten deneklerin doğal olarak, işitme engelli çocukları kabul etmeleri ve dialog kurmaya başladıkları düşünülebilir. Eğitim programlarında eğitimcinin doğal bir şekilde işitme engelli deneklerle dialog kurması, normal işiten çocukların model almaları açısından etkili olmuştur diyebiliriz. Böyle bir tutumun yararları literatürde de desteklemektedir. Literatürde, eğitimcilerin işitme engelli deneklere karşı doğal dili kullanmaları gerektiği bunun uygulanan eğitim programlarını kolaylaştırdığı, ipucu amacıyla, işitme engelli deneklere fiziksel dokunmanın yapılmaması gerektiği savunulmaktadır (11). Diğer taraftan, Branda Terrel tarafından yapılan bir çalışmada da sözel ifadelerin karşılıklı anlaşılmasını sağlayan pekçok sembolik uyarıcının oyun materyalleri içinde bulunduğu savunularak, sözel ifadelerin karşılıklı anlaşılmasının kolaylaştığı belirtilmekte ve eğitimcinin yönlendirdiği durumlarda etkileşimin arttığı görülmektedir (15).

Normal işiten deneklerin, normal işitenlere karşı toplam dialoğa katılma oranındaki azalma anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Bu azalmada normal işiten deneklerin, aralarında işitme engelli çocuğun bulunması etkili olabilmektedir şeklinde düşünebiliriz. Literatürde, Laura McKirdy ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalar bu sonucu destekler niteliktedir. Normal işiten çocukların işitme engelli çocuklarla birarada olduklarında daha az sözel mesaj ürettikleri gözlenmiştir (47).

Deney grubunda, normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı, iletişimlerinin belirlenen davranış kategorilerinde arttığı gözlenmektedir. Aynı şekilde, normal işiten deneklere karşı da bazı davranışlarda

artış gözlenmiştir. Eğitimin başarılı sonuçlar vermesinin nedenleri, eğitim programlarının küçük gruplarda uygulanması sonucunda tüm çocuklara zaman ayrılması ve bu alandaki gelişmelerinin detaylı incelenerek tekniklerin belirlenmesine fırsat sağlanması şeklinde düşünülebilir. Bu düşünceyi destekleyen bir çalışma Antia, tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada da, uygulamalar küçük gruplar şeklinde yapılmış ve kazandırılması düşünülen davranışların gelişmesinde etkili olmuştur. Küçük gruplarda, eğitimci sık sık davranışları yönlendirmekte ve bu gruplarda etkileşim yeteneklerin gelişimi sağlanabilmektedir. Böylece, normal işiten çocuklar kazandıkları davranışları işitme engelli çocuklara ve normal işiten yaşlıtlarına gösterebilmektedirler (45). Shantz ve Wilson (1972), Chandler, Grenspan ve Barenboim (1974) ve Fry(1966) tarafından normal işiten çocuklara eğitim programlarında rol verilmesiyle, bunlardaki iletişim başarısının birkaç eğitim seansı ile yükseltilebileceği bulunmuştur (17).

Kontrol grubu olarak seçilen deneklere hiç bir eğitim programı uygulanmamış ve hiç bir yönlendirmede bulunulmamıştır. Eğitim almayan kontrol grubunun ön tes-son test gözlemleri içinde belirlenen davranışların karşılaştırılması yapılmıştır. (Resim etkinliği içinde Tablo: 34,35,36,37; Evcilik köşesinde oyun etkinliğinde Tablo: 38,39,40,41).

Tablo: 34'de kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere karşı gösterdikleri, davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma gibi olumlu davranışlarında meydana gelen azalma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bu davranışların, işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde yeterli gözlem yapılmadığı için analiz edilmemiştir.

Tablo: 35'de kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri iletişimi red etme ve iletişime kayıtsız kalma davranışlarında meydana gelen artma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$).

Tablo: 36'da, kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere karşı kullandıkları ödül, model olma ve taklit etme gibi

öğrenme stratejilerinde meydana gelen azalma, anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bu davranışlar ise işitme engelli deneklere karşı yeterli gözlenemediği için analize dahil edilmemiştir.

Tablo 38'de, kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere karşı davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma ve materyal paylaşma gibi olumlu davranışlarında meydana gelen azalma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). İşitme engelli deneklere karşı davranışsal iletişimi ve sözel iletişimi başlatma davranışlarında meydana gelen artış anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$), materyal paylaşma ve kolektif çalışmayı kabul etme davranışlarında yeterli gözlem yapılmadığı için analize dahil edilmemiştir.

Tablo 40'da, kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin, normal işitenlere karşı dialoğa katılma oranlarındaki azalma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). İşitme engelli deneklere karşı dialoğa girme oranında, yeterli gözlem bulunmadığı için, istatistiksel analize dahil edilmemiştir.

Tablo 37'de, kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı dialoğa girme oranındaki azalma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Normal işiten deneklere karşı dioloğa katılma oranındaki azalma anlamlı bulunmuştur ($P > 0.05$). Bunun nedeni, ön test ve son test arasında geçen süre içinde normal işiten deneklerin resim çalışması içinde nasıl dialoğ kurmaları gerektiğini bilememeleri ve daha çok yaptıkları resimle meşgul oldukları söylenebilir. Yapılan bir pilot çalışmada normal işiten deneklerin etkinliklerdeki dialoğ oranları incelendiğinde; serbest resim etkinliğinde, diğer etkinliklere göre daha az dialoğ kurulduğu görülmüştür.

Diğer taraftan literatürde, normal işiten çocukların, işitme engelli çocukların yanında daha az mesaj ürettikleri belirtilmektedir (27).

Tablo 39'da, kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı kayıtsız kalmalarından meydana gelen artış anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Bu sonuç, işitme engelli deneklerin, deney grubunda eğitime alındıkları süre içinde iletişim becerilerini kullanmayı öğrendik-

lerini ve bunu kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklere karşı kullandıklarını ancak, normal işiten deneklerin bunlara uygun tepki vermeden, kayıtsız kaldıklarını düşündürebilmektedir. Normal işiten deneklerin, birbirlerine karşı gösterdikleri iletişimi red etme, iletişime kayıtsız kalma ve saldırgan davranışlarda meydana gelen azalma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$).

Kontrol grubunda; normal işiten deneklerin serbest resim etkinliği ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, belirlenen davranışların ön test-son test farklılığında ortaya çıkan değişikliğin anlamlı olmadığı görülmektedir (Tablo 35,36,37,38,39,40). Bu sonuç, normal işitme deneklere, işitme engelli ve normal işiten yaşlıtlarına karşı sözel ve sözel olmayan ilteşimsel becerilerin kazandırılması amacıyla hiç bir eğitim programının uygulanmamasındaki durumu sergilemektedir. Kontrol grubunda bulunan normal işiten deneklerin bu süre içinde iletişimsel becerilerinde önemli bir değişikliğin olmadığını, söyleyebiliriz. Literatürde entegrasyonun başarılı olması için uygun eğitim programları ve eğitimcinin rolü üzerinde durulmakta ve bunların çocuklardaki iletişimsel becerileri etkilediği belirtilmektedir Cooke and Cooke, 1977; Cooke, Cooke and Appolloni, Guralnick, 1976 (46).

Normal işiten ve işitme engelli deneklere verilen eğitimle, iletişim becerilerinin artırılabilirdiği. Bilir, Çalışal, Köni (1984) tarafından yapılan bir çalışmada savunulmaktadır (61).

Kontrol grubunda elde edilen bu sonuçlar eğitim programlarının önemini ve eğitimcinin rolünü ortaya çıkarmaktadır, şeklinde düşünebiliriz.

Eğitimcinin bulunduğu durumda, deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri davranışlarının ön test gözlemlerine göre farklılığı test edilmiştir (Resim çalışması içinde tablo 41,42,43; Evcilik köşesinde oyun sırasında, tablo 44,45).

Tablo; 41'de, deney grubunda, eğitimcinin bulunduğu sırada, normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri; davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma davranışlarınınada ön test'e göre farklılık anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Tablo 42'de, deney grubunda, eğitimcinin bulunduğu sırada, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı kullandıkları, ödül kullanma, model olma, genişletme gibi öğrenme stratejilerinde ön teste göre fark anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Taklit etme davranışı ve olumsuz davranışlarda gözlem sayısı yetersiz olduğu için analiz yapılamamıştır.

Tablo 43'de, deney grubunda, eğitimcinin bulunduğu sırada, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialoga katılma oranında, ön teste göre fark anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Serbest resim çalışması sırasında, normal işiten deneklerin davranışlarında, işitme engelli denekler karşı bir artışın görülmesi, normal işiten çocukların, eğitimcinin işitme engelli çocuklara karşı davranışlarını model aldıklarını ve eğitimcinin motivasyonunun etkili olduğu düşüncesini ortaya çıkarabilmektedir. Literatürde bu düşüncüyü destekleyici çalışmalar bulunmaktadır. Charles A. Peck ve arkadaşları, yetişkinin güdülemeleri ile entegre gruplarda iletişimsel davranışların arttığını belirtmektedir (46). Aynı şekilde paylaşma ve kolektif çalışmanın öğretmen tarafından yönlendirilmesi sırasında artış gösterdiği Antia tarafından yapılan çalışmada, ortaya çıkmıştır. (45). Baer, Wolf: 1970 ve Buell, Stoddart; 1968, özel eğitim gerektiren çocukların eğitimi için öğretmenlerin yönlendirici, teknikleri kullanmaya ihtiyaçları olduğunu vurgulamaktadır (27).

Tablo 44'de deney grubunda, eğitimcinin bulunduğu sırada, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri, davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kolektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma davranışlarında ön teste göre fark anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Tablo 45'de deney grubunda, eğitimcinin bulunduğu sırada, normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialoga katılma oranında ön teste göre fark anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Diğer taraftan bu çalışmada normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı olumsuz davranışları göstermemeleri ve öğrenme stratejilerini

kullanılmaları nedeniyle istatistiksel analiz yapılmamıştır.

Bu sonuçlar, evcilik köşesinde oyun sırasında, normal işiten çocukların eğitimciyi model aldıklarını ve eğitiminin yönlendirmelerinin etkili olduğunu, buna bağlı olarak, işitme engelli deneklere karşı iletişim oranlarının arttığı söylenebilir. Evcilik köşesinde oyun sırasında, eğitiminin iletişimsel beceriler için yönlendirmeler yapmasının etkili olduğu yapılan çalışmalarla da desteklenmektedir. Evcilik köşesinde, eğitimci tarafından sosyal rollerin belirlenmesi iletişimdeki başarıyı artırmaktadır (45). Eğitiminin bulunmadığı durumla, bulunduğu durum karşılaştırıldığında, başarı oranının eğitiminin aktifliği ile arttığı görülmektedir(17). Strain ve Kerr 1979, oyun ortamları içinde, entegrasyon gruplarının, eğitime daha çok ihtiyacı olduğunu ve sosyal etkileşim için ideal olan oyun saatlerinde eğitimci tarafından en iyi değerlendirilebilecek fırsatların bulunduğunu belirtmektedir (27).

S O N U Ç

Yapılan istatistiksel değerlendirmeler sonucunda, normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı ve normal işiten deneklere karşı, sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerin gelişmesinde, bu çalışma için düzenlenen entegre eğitim programlarında yer verilen; resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinin etkili olduğu söylenebilir.

Eğitim programlarına geçilmeden, ön test amacıyla yapılan değerlendirmelerde, deney ve kontrol gruplarında bulunan normal işiten deneklerin resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı davranışlarının sonuçları belirlenen katagorilere göre şu şekilde bulunmuştur;

Deney ve kontrol gruplarında normal işiten deneklerin, serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde; sözel iletişimi başlatma, davranışsal iletişimi başlatma, kolektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma gibi olumlu davranışları normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı göstermeleri arasındaki fark Mann-Whitney U testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Deney ve kontrol gruplarında normal işiten deneklerin, serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, iletişimi red etme, iletişime kayıtsız kalma, kolektif çalışmayı red etme ve saldırganlık gibi olumsuz davranışları, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı göstermeleri arasındaki fark Mann-Whitney U testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Deney ve kontrol gruplarında, normal işiten deneklerin, serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde kullandıkları öğrenme stratejilerini normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı göstermeleri arasındaki fark Mann-Whitney U, testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Deney ve kontrol gruplarında bulunan normal işiten deneklerin serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, sözel ifadelerindeki sözcük sayılarını, normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanmaları arasındaki fark Mann-Whitney U testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Deney ve kontrol gruplarında bulunan normal işiten deneklerin serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde, sözel ifadelerindeki cümle çeşitlerini normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı kullanmaları arasındaki fark Mann-Whitney U testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Bu sonuçlar normal işiten çocukların işitme engelli çocuklara karşı, iletişimsel becerilerini kullanabilmeleri için eğitime alınmaları gerektiğini düşündürmektedir. Bu düşünce doğrultusunda yapılan eğitim uygulamalarının sonucu, ön test gözlemleri ile karşılaştırılmış ve eğitimin etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Normal işiten deneklerin, normal işiten ve işitme engelli çocuklara karşı sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinde, ön test-son test farklılığının sonuçları, serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde şu şekilde bulunmuştur:

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, serbest resim çalışması sırasında gözlenen davranışsal iletişimi başlatmaları normal işitenlere karşı, ön test-son test farklılığında anlamlılık göstermez ($P > 0.05$). İşitme engellilere karşı bu fark Willcoxon Eşleştirilmiş iki Örnek Testine Göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Aynı şekilde sözel iletişimi başlatma davranışında da işitme engelli deneklere karşı anlamlı bir artış olmuştur ($P < 0.05$). Materyal paylaşma ve kollektif çalışmayı kabul etme davranışında da meydana gelen artış anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Normal işiten deneklerin, davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma ve materyal paylaşma davranışlarını birbirlerine karşı göstermelerinde Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine Göre anlamlı bir farklılık olmamıştır ($P > 0.05$).

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin serbest resim çalışması sırasında birbirlerine karşı gösterdikleri iletişimi red etme davranışındaki azalma Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Teste Göre anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bununla birlikte, işitme engelli deneklere karşı iletişim kayıtsız kalma davranışında Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı olmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri saldırganlık davranışında da anlamlı bir azalma meydana gelmiştir ($P < 0.05$).

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı ödül kullanma, model olma gibi öğrenme stratejilerinde ön test-son test farklılığı Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlıdır ($P < 0.05$). Genişletme tekniğinin kullanma, işitme engellilere karşı anlamlı artış gösterirken, normal işiten deneklere karşı anlamlı bir fark olmamıştır ($P > 0.05$).

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, serbest resim çalışması sırasında, işitme engelli deneklere karşı diyalog kurma oranındaki artış Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin evcilik köşesinde oyun etkinliği sırasında gözlenen davranışsal iletişim başlatma, sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma davranışlarını işitme engelli deneklere karşı göstermelerindeki artış Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı, bulunmuştur ($P < 0.05$). Bu davranışların normal işiten deneklere karşı artışı anlamlı bulunmuştur ($P > 0.05$).

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin evcilik köşesinde oyun sırasında işitme engelli deneklere ve normal işiten deneklere karşı iletişime kayıtsız kalma davranışlarındaki azalma Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). İletişim red etme normal işiten deneklere ve işitme engelli deneklere karşı anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Kollektif çalışmayı red etme normal işiten deneklere karşı, Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre önemli bir azalma göstermez iken ($P > 0.05$), bu davranış işitme engelli deneklere karşı gözlenemediği için analize alınmamıştır.

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli ve normal işiten deneklere karşı gösterdikleri model olma davranışında meydana gelen artış Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Aynı şekilde, normal işiten deneklere karşı gösterilen taklit ve genişletme tekniklerinde de anlamlı bir azalma olmamıştır ($P > 0.05$) ödül kullanma davranışında yeterli gözlem bulunmadığı için analiz yapılmamıştır.

Deney grubunda bulunan normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialoğa katılma oranlarındaki artış Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Normal işiten deneklere karşı, bu davranıştaki azalma anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$).

Hiç eğitim almayan kontrol grubundaki normal işiten deneklerin birbirlerine ve işite engelli deneklere karşı davranışlarının ön tes-son test farklılığı için istatistiksel analiz yapılmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre;

Kontrol grubunda, serbest resim çalışması sırasında, normal işiten deneklerin birbirlerine karşı gösterdikleri, davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, kolektif çalışmayı kabul etme ve materyal paylaşma gibi davranışlarda meydana gelen azalma Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bu davranışların, işitme engelli deneklere karşı gösterilmesinde yeterli gözlem yapılmadığı için analiz yapılmamıştır.

Kontrol grubunda, serbest resim etkinliği sırasında, normal işiten deneklerin birbirlerine ve işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri, iletişimi red etme, iletişime kayıtsız kalma davranışlarında meydana gelen artma Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Kolektif çalışmayı red etme ve saldırganlık davranışları yetersiz gözlemlendiği için analize alınmamıştır.

Kontrol grubunda, serbest resim çalışması sırasında, normal işiten deneklerin, birbirlerine karşı kullandıkları ödül, model olma ve taklit etme

gibi öğrenme stratejilerinde meydana gelen azalma Willcoxon İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). Bu davranışlar, işitme engelli deneklere karşı yeterli oranda gözlenemediği için analize alınmamıştır.

Kontrol grubunda, evcilik köşesinde bulunan normal işiten deneklerin, normal işiten deneklere karşı davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma ve materyal paylaşma gibi olumlu davranışlarında meydana gelen azalma Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bulunmamıştır ($P > 0.05$). İşitme engelli deneklere karşı davranışsal iletişimi başlatma ve sözel iletişimi başlatma davranışlarında anlamlı bir artış olmamıştır ($P > 0.05$). Materyal paylaşma ve kollektif çalışmayı kabul etme davranışlarında yeterli gözlem yapılmadığı için analize dahil edilmemiştir.

Kontrol grubunda, resim çalışmasında bulunan normal işiten deneklerin birbirleri ile dialoga girme oranlarında Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bir azalma olmamıştır ($P > 0.05$). Bu davranış, işitme engellilere karşı yeterli gözlenemediği için analize alınmamıştır. Normal işiten deneklerin birbirleri ile dialoga görmelerindeki azalma anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Kontrol grubunda, evcilik köşesinde oyun sırasında normal işiten deneklerin, işitme engelli çocuklara karşı iletişime kayıtsız kalma davranışında Willcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testine göre anlamlı bir artış olmuştur ($P < 0.05$).

Diğer taraftan eğitimcinin bulunduğu durumda normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı davranışlarına olan etkisi ile ilgili bulguların sonuçları şu şekilde bulunmuştur:

Deney grubunda, resim etkinliği sırasında eğitimci varken normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri; davranışsal iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme davranışlarında ön teste göre farklılık Mann-Whitney U Testi ile anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Yine normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı kullandıkları ödül kullanma, model olma, genişletme gibi öğrenme stratejilerinde ön teste göre fark anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$). Taklit etme davranışı ve olumsuz davranışlarda gözlem sayısı yetersiz olduğu için analiz yapılamamıştır.

Deney grubunda resim çalışması sırasında eğitimci varken normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı dialoga katılma oranında ön teste göre fark Mann-Whitney U Testi ile anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Deney grubunda evcilik köşesinde oyun etkinliğinde eğitimci varken, normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, materyal paylaşma davranışlarında, ön teste göre farklılık Mann-Whitney U Testi ile anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Yine normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialoga katılma oranında ön teste göre farklılık anlamlı bulunmuştur ($P < 0.05$).

Diğer taraftan bu çalışmada normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı olumsuz davranışları göstermemeleri ve öğrenme stratejilerini kullanmamaları nedeniyle istatistiksel analiz yapılmamıştır.

ÖNERİLER

Okul öncesi denemde 5-6 yaş grubu normal işiten çocuklarla, işitme engelli çocukların, normal anaokulu programlarında kaynaştırıldığı entegre gruplarda; normal işiten çocuklara sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinin geliştirilmesi amacıyla; resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerine yer verilmesi önerilebilir.

Araştırma bulgularının ortaya koyduğu gibi anaokulu programları içinde işitme engelli ve normal işiten çocukların, iletişim davranışları olumlu yönde arttırılabilmektedir. İki etkinlikte gözlenen davranışlar diğer etkinlikler için de araştırma konusu olabilir ve bu çalışmaya benzer çalışmaların yapılması düşünülüyorsa, denek sayısının ve çalışma süresinin daha uzun tutulması, daha kesin sonuçların alınmasını sağlayabilecektir.

İşitme engelli ve normal işiten çocukların kaynaştırıldığı entegrasyon gruplarında, çocukların gelişimlerinin anaokulu döneminden başlayarak ilk orta ve mesleki eğitim dönemlerine kadar boylamasına takip edildiği araştırmaların yapılması entegrasyon alanında çok kesin sonuçlar verebilecektir.

Okul öncesi dönemdeki işitme engelli çocukların normal işiten yaşitlarıyla eğitim programlarından yararlanmaları gerekmektedir. Bunun için, resmi olmayan okul öncesi kurumlarının işitme engelli çocukları kabul etmeleri ve burada çalışan personelin, bu alanda çalışan uzman kişilerle bir ekip çalışması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Bu alanda çalışan, özellikle anaokulu öğretmenleri, odyologlar ve diğer uzman kişiler, işbirliği içinde çalışmalı ve sorunlara ortak çözümler bulunarak, eğitimin etkisi artırılmalıdır.

Okul öncesi dönemde, entegre eğitim programları uygulanırken, işitme engelli çocuğun, kendi işitme cihazından başka materyallere ihtiyaç duyulma-

makta; bir anaokulu sınıfında bulunan materyallerle her sınıfa bir işitme engelli çocuğun kaynaştırılması sonucunda başarı almak mümkün olabilmektedir.

Anaokulunda sürekli takibedilen ve eğitilen işitme engelli çocuğun, ilkokul ve daha sonraki dönemlerde desteklenmeye devam edilmesi ve yine bir önceki kurum personelinin, işbirliği içinde çalışması gerekmektedir.

İlkokul ve daha sonraki dönemlerde, okul dışında, klüp faaliyetleri şeklindeki çalışmalarla da iletişimsel becerilerin arttırılması amacı ile, eğitim yapılabilir.

Eğitim kurumlarında, işitme engelli çocuğun durumu kadar normal işiten çocuğun da iletişimsel becerilerinin gelişmesinde desteklenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, entegre eğitim programlarında, normal işiten çocuklar içinde hedefler çok iyi belirlenmelidir.

İşitme engelli çocuğun entegre gruplarda desteklenmesinin yanı sıra işitme kaybından dolayı meydana gelen dezavantajlarını azaltmak için bireysel çalışmalara da yer verilmelidir.

Diğer taraftan işitme engelli çocuğun yakın çevresindeki kişilerin ve toplumun diğer bireylerinin işitme engelli çocuğu kabul etmeleri ve eğitimine yardımcı olacak becerileri kazanmaları amacıyla yaygın eğitimin, çeşitli yayınlar, radyo ve televizyon kanalıyla verilmesi, çocuğun kaynaşabileceği, entegrasyon alanını önemli derecede genişletebilecektir.

İşitme engelli çocuğun, sürekli bulunduğu ve küçük bir entegrasyon birimi sayılan aileye, çocuğa karşı uygun iletişimsel becerilerin geliştirilmesi amacıyla sürekli danışmanlık verilmesi önem kazanmaktadır. Bu danışmanlığı verebilecek eğitim merkezleri, okul-aile işbirliğini bütünleştirerek tutarlı bir eğitim sistemini gerçekleştirebilmelidir.

Milli eğitim politikası içinde okul öncesi dönemdeki eğitim kurumlarından başlayıp, belli bir mesleği kazanabileceği eğitim kurumuna kadar, entegrasyon sınıflarının oluşturulması amacıyla yasaların hazırlanıp, uygulamaya sokulması bu alandaki sorunlara köklü çözümler getirebilecektir.

Ö Z E T

Araştırmanın amacı; okul öncesi dönemde normal işiten çocuklara işitme engelli ve normal işiten yaşlıtlarına karşı, sözel ve sözel olmayan uygun iletişim becerilerinin entegrasyon eğitim programları ile kazandırılıp kazandırılmayacağıının araştırılmasıdır.

Normal işiten çocuklarla işitme engelli çocukların karşılaştırıldığı okul öncesi entegrasyon programlarında iki aktivite temel alınmıştır. Bunlar, serbest resim çalışması ev evcilik köşesinde oyun şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmada, video-teyp kayıtlarından toplanan veriler belli iletişim davranış kategorilerine göre analiz edilmiştir. Araştırma deneysel bir çalışma olup şu doğrultuda geliştirilmiştir:

Deney Grubu; Ön Test-Eğitim Uygulamaları-Son Test

Kontrol Grubu; Ön Test ----- Son Test

Deney grubunda oniki, kontrol grubunda oniki olmak üzere yirmidört normal işiten, hem deney hem kontrol grubunda çalışmalara alınan üç işitme engelli çocuk bu araştırma grubunu meydana getirmiştir.

Normal işiten deneklerin işitme engelli ve normal işitenlere karşı davranışları (a) ön test gözlemlerinde (b) ön test-son test farklılığı içinde (c) sadece işitme engellilere karşı davranışlarında,ön test-eğitimcinin bulunduğu durum içinde analiz edilmiştir.

Toplanan verilerin istatistiksel analizinde "Mann-Whitney U Testi" ve "Willcoxon Eleştirilmiş İki Örnek testi" teknikleri kullanılmıştır.

Bulgulara göre deney ve kontrol grubunun serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde yapılan gözlemler sonucunda normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı olumlu davranışlarında birbirlerine karşı gösterdikleri, orandan daha az etkileşimde buldukları görülmüştür.

Aynı şekilde normal işiten deneklerin işitme engellilere karşı öğrenme stratejilerini kullanmaları birbirlerine karşı kullandıkları orandan, daha az bulunmuştur.

Yine bu durum içinde normal işiten deneklerin işitme engelli deneklerle birbirleriyle kurdukları dialog oranından daha az dialoga girdikleri görülmüştür.

Ön test gözlemlerinde deney ve kontrol gruplarında bulunan normal işiten çocukların bu iki etkinlikte kullandıkları cümlelerdeki sözcük sayısının üç ve daha çok şekilde yoğunlaştığı ve çoçğunlukla betimleyici cümle kullandıkları görülmüştür.

Eğitim uygulamalarına alınan deney grubu son test gözlemlerinde incelenirken hiç eğitim almayan kontrol grubu da aynı şekilde son test gözlemlerinde değerlendirmeye alınmıştır. Deney grubunda, normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere ve normal işitenlere karşı sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinde ön test son test farklılığının sonuçları serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde şu şekilde bulunmuştur.

Deney grubunda, serbest resim çalışması etkinliği sırasında normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı sözel iletişimi başlatma, davranışsal iletişimi başlatma, materyal paylaşma ve kolektif çalışmayı kabul etme davranışlarında artış görülmüştür. Aynı şekilde normal işiten deneklerin davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma ve materyal paylaşma davranışlarını birbirlerine karşı göstermelerinde önemli bir değişiklik olmamıştır; ancak kolektif çalışmalarında artış gözlenmiştir.

Deney grubunda, serbest resim çalışması etkinliği sırasında normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı, iletişime kayıtsız kalma davranışında azalma gözlenirken, birbirlerine karşı kayıtsız kalma davranışında değişiklik olmamıştır. Bununla birlikte birbirlerine karşı gösterdikleri saldırganlık davranışlarında azalma olmuştur.

Deney grubunda, serbest resim çalışması etkinliği sırasında normal işiten deneklerin, işitme engelli deneklere karşı dialog kurma oranında artışlar gözlenmiştir. Birbirlerine karşı dialog kurma oranında önemli bir değişiklik olmamıştır.

Deney grubunda serbest resim etkinliği çalışması sırasında normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı ödül kullanma, model olma, genişletme davranışlarında artış gözlenirken birbirlerine karşı sadece ödül kullanma ve model olma davranışlarında artış gözlenmiştir.

Deney grubunda evcilik köşesinde oyun etkinliği sırasında normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri davranışsal ve sözel iletişimi başlatma, kollektif çalışmayı kabul etme davranışlarında artış gözlenirken bu davranışları birbirlerine karşı göstermede önemli bir değişiklik gözlenmemiştir.

Deney grubunda evcilik köşesinde oyun etkinliği sırasında normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı iletişime kayıtsız kalma davranışında azalma gözlenirken aynı şekilde normal işitenlere karşı da azalma gözlenmiştir.

Deney grubunda evcilik köşesinde oyun etkinliği sırasında normal işiten deneklerin işitme engelli ve normal işiten deneklere karşı gösterdikleri model olma davranışında önemli bir değişiklik gözlenmemiştir. Ödül kullanma bu etkinlikte yeterli sayıda gözlenmemiştir.

Deney grubunda evcilik köşesinde oyun etkinliği sırasında normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı dialog kurma oranında artış gözlenirken bu oran birbirlerine karşı önemli bir değişiklik göstermemiştir.

Kontrol grubunda normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere ve normal işitenlere karşı sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinde ön test-son test farklılığının sonuçları serbest resim çalışması ve evcilik köşesinde oyun etkinliklerinde önemli değişiklikler göstermemiştir.

Deney grubunda serbest resim etkinliği sırasında eğitimci varken normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı gösterdikleri davranışsal iletişimi başlatma kollektif çalışmayı kabul etme davranışlarında n teste göre artış göstermiştir. Aynı Şekilde dl kullanma, model olma, genişletme davranışlarında artış gözlenmiştir. Diğer taraftan işitme engelli deneklerle kurulan dialog oranı da artmıştır.

Deney grubunda evcilik köşesi, etkinliği sırasında eğitimci varken normal işiten deneklerin işitme engelli deneklere karşı davranışsal iletişimi başlatma, sözel iletişimi başlatma, materyal paylaşma davranışlarında artış gözlenmiştir. Yine işitme engelli deneklerle kurulan dialog oranı da artmıştır. Buna karşılık olumsuz davranışlar ve öğrenme stratejilerini kullanmada yeterli gözlem yapılamamıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, okul öncesi dönemdeki işitme engelli çocukların, normal işiten çocuklarla kaynaştırıldığı entegrasyon alanında, çocukların sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinin gelişmesinde, değişik etkinliklerde çalışmaların yapılabilceği ve entegre eğitim programlarının planlanmasına ışık tutabileceği söylenebilir.

Anaokulu eğitim programlarında, işitme engelli çocukların normal işiten çocuklarla birlikte katılabileceği entegrasyon eğitim çalışmalarının düzenlenebileceği ve bu çalışmalarda "serbest resim" ve "evcilik köşesinde oyun" etkinliklerine yer verilmesi önerilebilir. Bu etkinlikler, çocukların sözel ve sözel olmayan iletişimsel becerilerinin gelişmesinde uygun fırsatlar yaratabilmektedir.

işitme engelli bir bireyin topluma kazandırılması için okul öncesi dönemden başlayarak mesleki eğitimine kadar normal işitenlerle kaynaştırıldığı entegrasyon programlarının uygulanmasının zorunluluğu söylenebilir.

K A Y N A K L A R

- 1) Morgan, T. Clifford. Psikolojiye Giriş Ders Kitabı.
ed. Sirel Karakaş, Hacettepe Ün. Psikoloji Böl.
Yayınları, Ankara, 1981.
- 2) Fry. L. Charles. "Training Children To Communicate
to Listeners". Child Development, Vol:50,1979
- 3) Özsoy, Yahya. Konuşma Özürlü Çocuklar ve Eğitimi.
2.bsk. Eskişehir İTİA İletişim Bilimleri
Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.
- 4) Dale, D.M.C "Educating Deaf and Partially Hearing
Children Individually in Ordinary School".
The Talk, 1978.
- 5) Grammatico, F. Leacho and Miller D.Sophia "Curriculum
for the Preschool Deaf Child". Volta Review
Vol: 76, 1974.
- 6) Sandstörn, C. I. Psychology of Childhood and Adolescence
2 nd Ed. Penguin Books, 1979.
- 7) Bitter, B.Grant and Mears, G.Edwin "Facilitating the
Integration of Hearing Impaired Children In to
Regular Public School Classes". Volta Review.
Vol: 75, 1973.
- 8) Reynolds, G.S. Edimsel (Operant) Şartlanmaya Giriş.
Çev. İffet Dinç. Hacettepe Ün. Yayınları,
Ankara, 1977.

- 9) Pellack, D. and Ernest, M. Learning to Listen In on Integrated Preschool" Volta Review, Vol:75,1973.
- 10) Çalışal, Nurder. Basılmamış Ders Notları Hacettepe Ün. 1984.
- 11) Mc.Dermott, Elizabeth. "Free Play; A Pleasurable Learning Experiences" Volta Review Vol:72,1970.
- 12) Slama, C.Tatina. "Dialogue in Children" Mouton Publishers. The Hogue Pavis, New York, 1977.
- 13) Çağlar, Doğan. Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi. Ankara Ün. Eğitim Fak. Yayınları. Anakara, 1981.
- 14) Dunn, Tudy. Siblings Relationships in Early Childhood "Child Development Vol: 54, 1983.
- 15) Terrell, Y.Brenday; Schwartz, Richard; Prelock, Patricia; Messic, Cheryl. "Symbolic Play In Normal and Language Impaired Children". Journal of Speech and Hearing Research. Vol: 27. Sept. 1981.
- 16) Phillips, Butt and Metzger. Communication in Education. Holt, Rinehart and Winston, inc. 1974.
- 17) Turax Roberta, Schultz Jeffery "Group Communication Strategies for the Hearing Impaired". Volta Review Vol: 85, 1983.
- 18) Blake, J.N. Speech Education Activities For Children, Charles Thomas Publishers Springfield. Illinois U S A. 1970.

- 19) Hardly, W.G. Children with Impaired Hearing An Audiologic Perspective U S Government Printing Office, 1952.
- 20) Jongkees, L.B.W. "Psychological Problems of Deaf". Am. Oto Rhinol Laryngol Vol: 92, 1983.
- 21) Van, C.Don. Speech and Language Disorders in Children AFP Vol: 29 No:5, May, 1984.
- 22) Ross, Willie and Hennigens, Brockett "Mainstreaming; Some Social Considerations". The Volta Review Jan. 1978.
- 23) Kaplan, J.B. and Mc.Hale J.F. "Communication and Play Behaviors of a Deaf Preschooler and His Young Brother". Volta Review Vol: 82, 1980.
- 24) Neill, D.Robert and at all. "Assesing the Social Participation and Cognitive Play Abilities of Hearing Impaired Preschoolers Volta Review. Vol: 82, 1980.
- 25) ..... T R T Çocuk Yayınları Semineri
Ankara, 1980, Yayın No: 8.
- 26) Tought, John, Listening To Children Talking.
Ward Lack, 1976.
- 27) Hennessy, T.P and David, R.L "Developing a Social Interaction Teaching Program For Young Handicapped Children", Exceptional Children Vol: 50, 1983.

- 28) Jersild, A.T. Çocuk Psikolojisi. Çev. Gülseren Günçe
3.Bsk. Ankara Ün. Basımevi, Ankara, 1979.
- 29) Mağden, Duyan. Hacettepe Üniversitesi, Basılmamış
Ders Notları, Ankara, 1981.
- 30) Enç, Mitat ve ark. Özel Eğitime Giriş. Ankara Ün.
Eğitim Fakültesi Yayınları No:50, Ankara, 1981.
- 31) Ashby, G.F. Pre-school Theories and Strategies,
2 and. Press. Australia, 1972.
- 32) Erkunt, Nimet. Okul Öncesi Eğitimi, M.E.B.
Basımevi, İstanbul, 1966.
- 33) Yavuzer, Haluk. "Duygusal ve Toplumsal Gelişim"
Çocuk Psikolojisi (I) İstanbul Ün. Edebiyat
Fak. Basımevi, İst. 1982.
- 34) Fişek, G.D ve Yıldırım, S.M. Çocuk Gelişimi,
Türkiye'de Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi
Projesi 1.Bsk. M.E Basımevi, İstanbul, 1983.
- 35) Güçlüol, Kemal. "Çocuk ve Eğitim" Türk Eğitim Derneği,
III. Eğitim Toplantısı, Türk Eğitim Derneği Bilim
Dizisi, No: 3, Ankara, 1979.
- 36) Lamb, E.Michael and at all. "Reinforcement and Punishment
Among Preschoolers Characteristics Effects and
Correlates". Child Development, Vol: 5, 1980.
- 37) Johnson, D.W and Roger, J, "Integration Handicapped
Students in to the Mainstream Exceptional Children,
Vol: 47, 1980.

- 38) Krech, H.D and at all. Elements of Psychologh, 3. Ed.
Newyork, 1974.
- 39) Gellens, S. "Behavior Modification; A Classroom Technigue"
Volta Review, 1973.
- 40) Yörükoğlu, Atalay. Çocuk Ruh Sağlığı 3.Bsk. Türkiye İş
Bankası, Kültür Yayınları, Ankara, 1980.
- 41) Peterson, N. and Horalick, J.G "Integration with Handicapped
and Nonhandicapped Preschoolers: An Analysis of Play
Behavior and Social interaction" Education and Training
of Tite Mentally Retarded, Oct. 1977.
- 42) San, İnci. Sanatsal Yaratma, Çocukta Yaratıcılık. Türkiye İş
Bankası Kültür Yayınları. II.Bsk. Ankara, 1979.
- 43) James, P. and James, C. "The Benefits of Art for Mainstreamed
Hearing İmpaired Children" Volta Review Vol: 82, 1980.
- 44) Healey, W.C "İntegrated Education" Volta Review, Oct,Nov.1978.
- 45) Shırın, D.A. "Developing Social İnteraction and Social
Communication Skills in Hearing İmpaired Children"
For Presentation to the International Congress on
Education of the Deaf, 1985.
- 46) Peck, A.C and at all. "Teaching Retarded Preschoolers to
Imitate the Free-Play Behavior of Nonretarded Class-
mates: Trained and Generalized Effects" The Journal
of Special Education Vol: 12, 1978.
- 47) McKirdly, S.L and Blank, M. "Dialogue in Deaf and Hearing Preschool-
ers Journal of Speech and Hearing Research Vol: 25, 1982.

- 48) ..... "A Parent's Views on Integration" Volta Review
Vol: 74, 1972.
- 49) Greco, R. and at all. "Mainstreaming Hearing Impaired Children,
Understanding is the Answer" Volta Review, 1978.
- 50) Strain, Philip. "Increasing Social Play of Severely
Retarded Preschoolers with Socio - Dramatic Activities"
Mental Retardation, 1975.
- 51) Özsoy, Yahya. "Okul Öncesi Eğitimde Özürlü Çocukların
Durumu"Okul Öncesi Eğitim ve Sorunları Türk Eğitim
Derneği VII. Eğitim Toplantısı. Aralık, 1983.
- 52) Vandell, L.D and George, B.L "Social Interaction in
Hearing and Deaf Preschoolers: Success and Failu-
res in Initiations" Child Development Vol:52,1981.
- 53) Fouts, G. and Liikanen, P. "The Effects of Age and Deve-
lopmental Level on Imitation in Children" Child
Development, Vol: 46, 1975.
- 54) Sonnenschein, S. "How Feedback Form a Listener Affects
Children's Referential Communication Skills"
Developmental Psychology Vol: 20, 1984.
- 55) G. John. and at all. "Social Interaction, Social Competence
and Friendship in Children", Child Development
Vol: 46, 1975.
- 56) Sumbüloğlu, Kadir. Sağlık Bilimlerinde Araştırma Teknikleri
ve İstatistik Matış yayınları-3, Ankara, 1978.

- 57) Şefia, Remin. "Resim Testi" Tecrübi Pedagoji ve Çocuk Psikolojisi Bülteni İ.Ü. Edebiyat Fak. Basımevi İst. 1972.
- 58) Brackett, Diane and Henniges, Marian. "Communicative Interaction of Preschool Hearing Impaired Children In an Integrated Setting" The Volta Review, Oct-Nov. 1978.
- 59) Hoeman, Wtlarry. "The Development of Communication Skills in Deaf and Hearing Children". Child Development, Vol:45,1972.
- 60) Seewald, C.Richard, Brackett Diane, "Spoken Language Madifications as a Function of Age and Hearing Ability of the Listener", Volta Review, Vol: 82, 1980.
- 61) Bilir, Şule; Çalışal, Nurder; Köni, Nilüfer; "The Effects of Elicited Imitation and Verbal Coding in Observational Learning of Some Communication Skills by Hearing Children in Integrated Play Situations". The Abstracts of the International Congress on Education for the Deaf, 1985.

Ek-1) Normal İşiten Denekler İçin Düzenlenen Gözlem Formu

A) Çocuk Hakkında Genel Bilgiler

Çocuğun,

Adı ve Soyadı :

Tarih :

Yaşı :

Uygulama No :

Cinsiyeti :

Denek No :

Denver Gelişimsel Test Sonucu :

Resim Testi Sonucu :

Oynamak İçin Tercih Ettiği Arkadaşları :

1.....

2.....

3.....

4.....

Oynamak İstemediği Arkadaşları :

1.....

2.....

3.....

4.....

Çalışma Grubu

a) Deney Grubu

b) Kontrol Grubu

B) Gözlenen Davranışlar

Katıldığı Etkinlikler;

a) Resim Çalışması

b) Evcilik Köşesinde Oyun

Gözlenen Davranışlar

Normal İşiten
Çocuğa Karşı

İşitme Engelli
Çocuğa Karşı

A) OLUMLU
DAVRANIŞLAR

1. Davranışsal İletişimi Başlatma :
2. Sözel İletişimi Başlatma :
3. Kollektif Çalışmayı Kabul Etme :
4. Materyal Paylaşma :

B) OLUMSUZ
DAVRANIŞLAR

1. İletişimi Red Etme :
2. İletişime Kayıtsız Kalma :
3. Kollektif Çalışmayı Red Etme :
4. Saldırgan Davranışlar :

Gözlenen Davranışlar

Normal İşiten
Çocuğa Karşı

İşitme Engelli
Çocuğa Karşı

C) ÖĞRENME STRATEJİLERİNİ
KULLANABİLME

1. Ödül Kullanma :
2. Taklit Etme :
3. Model Olma :
4. Genişletme :

D) KULLANILAN CÜMLELERDEKİ
SÖZCÜK SAYISI

1. Tek Sözcük :
2. İki Sözcük :
3. Üç ve daha fazla :

E) KULLANILAN CÜMLE
ÇEŞİTLERİ

1. Olumsuz Cümle :
2. Betimleyici Cümle :
3. Soru Cümlesi :

Ek-2) Eğitimcinin Kullandığı Tekniklerle İlgili Düzenlenen
Değerlendirme Formu

Uygulanan Etkinlik;

- a) Resim Çalışması
- b) Evcilik Köşesinde Oyun

Tarih :

Uygulama No :

KULLANILAN TEKNİKLER

GÖZLEM SAYISI

1. Model Olma :
2. Ödül Kullanma :
3. İpucu Verme :
4. Dikkat Yoğunlaştırma :
5. İsteklerin Tekrar Edilmesi :
4. Rol Değiştirme :
5. Genişletme :

Ek-2)

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
ÇOCUK GELİŞİMİ VE EĞİTİMİ BÖLÜMÜ
İŞİTME ENGELLİ ÇOCUKLARIN KATILDIĞI ENTEGRE
ANAOKULU EĞİTİM PROGRAMLARI FORMU

GELİŞİM ALANI : SOSYAL - DUYGUSAL		KONU :				
TARİH :		UYGULAMA YERİ :				
Çalışma Şekli		Etkinlik No	Etkinliğin Adı	Kullanılan Materyal	UYGULAMA	Amaçlar
Normal İşiten Çocukların Sayısı	İşitme Engelli Çocukların Sayısı	Eğitim Süresi				